

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Πολιτικές για την οικογένεια στην μεταπολεμική καπιταλιστική Ευρώπη. Μια συγκριτική μελέτη των περιπτώσεων της Ελλάδας, της Σουηδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αγγελική Γιαννακοπούλου

Αθήνα, 2025

Τριμελής Επιτροπή

Αγγελική Αθανασοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια στο Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας
Πάντειο Πανεπιστήμιο (Επιβλέπουσα)

Χριστόφορος Σκαμνάκης, Καθηγητής Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής Πάντειο Πανεπιστήμιο

Βασίλης Αράπογλου, Καθηγητής Τμήμα Κοινωνιολογίας Πανεπιστήμιο Κρήτης

Copyright, ©Αγγελική Γιαννακοπούλου, 2025

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν την χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα.

Η έγκριση διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Αφιέρωση

Στις κόρες μου Ναταλία – Σταματία και Ιωάννα

Συντομογραφίες

Β'ΠΠ: Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος

ΕΛΣΤΑΤ: Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία

ΕΣΠΑ: Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

EUROSTAT: European Statistics

IPOSEC 2000-2003: Improving Policy Responses and Outcomes to Socio-Economic Challenges διακρατικό ερευνητικό πρόγραμμα.

ΚΑΠΗ: Κέντρα Ανοικτής Προστασίας Ηλικιωμένων

ΚΔΑΠ: Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης

ΚΔΑΠ_MEA: Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης για Άτομα με Ειδικές Ανάγκες

ΚΗΔΦ: Κέντρα Ημερήσιας Δημερήσιας Φροντίδας

ΚΕ: Κράτη Ευημερίας

ΜFoF: Σουηδικό Υπουργείο Οικογένειας

ΝΤΑ: Νέες Τεχνολογίες Αναπαραγωγής

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

UNICEF: United Nations International Children's Emergency Fund, (Διεθνές Ταμείο Επείγουσας Βοήθειας των Ηνωμένων Εθνών για τα Παιδιά)

GBP: Great Britain Pound

Ευχαριστίες

Επιθυμώ να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στην επιβλέπουσα καθηγήτρια της διπλωματικής μου εργασίας, Αγγελική Αθανασοπούλου για την υποστήριξη που μου προσέφερε. Η μεταδοτικότητα των γνώσεών της, η καθοδήγησή της, η αμεσότητα, η συστηματική βοήθειά της ήταν πολύτιμα και καθοριστικά στην οργάνωση των ιδεών μου για την εκπόνηση της μελέτης και τη συγγραφή της διπλωματικής μου εργασίας. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου στο μάθημα «Συγκριτική Κοινωνική Πολιτική» Χριστόφορο Σκαμνάκη, που μου εμφύσησε την αγάπη και την έμπνευση να ασχοληθώ με το πεδίο της συγκριτικής μελέτης της κοινωνικής πολιτικής.

Περιεχόμενα

Συνοτομογραφίες	4
Ευχαριστίες	5
Περιεχόμενα	6
Πίνακες.....	7
Περίληψη	8
Abstract	9
Εισαγωγή.....	10
Α΄ Μέρος: Οικογένεια και Κοινωνικές Πολιτικές στην καπιταλιστική Ευρώπη μετά τον Β΄Π.Π.	12
Α.1 Μετασχηματισμοί της οικογένειας.....	12
Α.2 Κοινωνική πολιτική και καθεστώτα ευημερίας.....	17
Α.3 Πολιτικές για την οικογένεια.	20
Β΄ Μέρος: Πολιτικές για την οικογένεια στην Ελλάδα, την Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Συγκριτική μελέτη.....	26
Β.1 Ελλάδα.....	26
Β.1.1 Οικογενειακά σχήματα	26
Β.1.2 Η εξέλιξη των κοινωνικών πολιτικών	28
Β.1.3 Πολιτικές για την οικογένεια.....	33
Β.2 Σουηδία.....	41
Β.2.1 Οικογενειακά σχήματα	41
Β.2.2 Η εξέλιξη των κοινωνικών πολιτικών	42
Β.2.3 Πολιτικές για την οικογένεια.....	43
Β.3 Ηνωμένο Βασίλειο.....	49
Β.3.1 Οικογενειακά σχήματα	49
Β.3.2 Η εξέλιξη των κοινωνικών πολιτικών	50
Β.3.3 Πολιτικές για την οικογένεια.....	52
Γ΄ Μέρος: Ελλάδα, Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο. Πολιτικές για την οικογένεια συγκριτικά.....	61
Συμπεράσματα	66
Πηγές - Βιβλιογραφία	69
Πηγές.....	69
Α΄ Αρχεία	69
Β΄ Νόμοι.....	69

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία	73
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	76
Παράρτημα.....	79
Πίνακας 2. Απογραφικά στοιχεία του πληθυσμού της Ελλάδας έτους 1991	79
Πίνακας 3. Απογραφικά στοιχεία του πληθυσμού της Ελλάδας έτους 2021	79
Παράρτημα Ι. Μέτρα για την προστασία της μητρότητας στην Ελλάδα.....	79
Παράρτημα ΙΙ. Μέτρα για την προστασία της πατρότητας στην Ελλάδα.....	80
Παράρτημα ΙΙΙ. Ηνωμένο Βασίλειο παραδείγματα υπολογισμού του επιδόματος Οικογενειακής Πίστωσης.....	81
Πίνακας 4. Πρόσφατα στατιστικά στοιχεία για τους τύπους οικογένειας στην Σουηδία κατά τα έτη 2014 -2023	81

Πίνακες

Πίνακας 1 Συνοπτική παρουσίαση συγκριτικών στοιχείων για την οικογενειακή πολιτική Ελλάδα, Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο.....	σελ.64
Πίνακας 2 Απογραφικά στοιχεία του πληθυσμού της Ελλάδας το έτος 1991.....	σελ.79
Πίνακας 3 Απογραφικά στοιχεία του πληθυσμού της Ελλάδας το έτος 2021.....	σελ. 79
Πίνακας 4 Πρόσφατα στατιστικά στοιχεία για τους τύπους οικογένειας στην Σουηδία κατά τα έτη 2014 -2023	σελ. 81

Περίληψη

Στην παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζεται η διαμόρφωση των πολιτικών για την οικογένεια στην καπιταλιστική Ευρώπη από το τέλος του Β'Π.Π μέχρι και σήμερα. Η εστίαση είναι σε τρεις χώρες, την Ελλάδα, την Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, οι οποίες εντάσσονται σε διαφορετικά μοντέλα κρατών ευημερίας: Μεσογειακό, Σοσιαλδημοκρατικό και Φιλελεύθερο αντίστοιχα. Μετά τον Β'Π.Π στην Ευρώπη καταγράφεται μεγάλη οικονομική ανάπτυξη και εδραίωση του κοινωνικού κράτους από το 1945 έως το 1973, γνωστή ως «χρυσή τριακονταετία». Στις δεκαετίες αυτές το κράτος αναπτύσσεται και ισχυροποιείται οικονομικά και κοινωνικά. Στο επίπεδο της οικογένειας έχουμε αλλαγές που αφορούν τόσο την δομή και την σύνθεση όσο και τις έμφυλες και διαγενεακές σχέσεις. Στις περισσότερες χώρες στο αστικό πλαίσιο έχουμε την κυριαρχία της πυρηνικής οικογένειας αλλά και την ανάδυση νέων οικογενειακών σχημάτων, μονογονεϊκές, ανασυσταμένες, συμβίωσης. Από το 1973 και μετά η επίκληση της οικονομικής κρίσης και η επικράτηση νεοφιλελεύθερων πολιτικών οδηγούν σε αμφισβήτηση και συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους. Παράλληλα η κοινωνική πολιτική διαμορφώνεται με βάση διαφορετικές στοχεύσεις απορρέουσες από νεοεμφανιζόμενες προκλήσεις. Η μαζική έξοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας εγείρει ζητήματα φροντίδας εντός της οικογένειας, καθώς παραδοσιακά ασκούσαν και ασκούνται από τις γυναίκες. Οι κρατικές παρεμβάσεις στοχεύουν στην αποδέσμευση των γυναικών από τον ρόλο φροντίδας και στη σταθεροποίηση της θέσης τους στην αγορά εργασίας. Η εμφάνιση νέων εναλλακτικών οικογενειακών σχηματισμών επίσης εγείρει τη συζήτηση για θεσμικές αλλαγές με στόχο τη μεγαλύτερη ισότητα κρατικής προστασίας στις διαφορετικές μορφές οικογένειας, και ανάλογα με τις διαφορετικές ανάγκες τους ως φορείς φροντίδας. Οι πολιτικές για την οικογένεια καλούνται να ανταποκριθούν σε νέες προκλήσεις, προσδιοριζόμενες από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κρατών και των καθεστώτων ευημερίας στα οποία εντάσσονται, εξελίσσονται με διαφορετικούς τρόπους στις χώρες της Ευρώπης. Με αυτή την έννοια εξετάζουμε τις περιπτώσεις της Ελλάδας, της Σουηδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου αναζητώντας τις διαφοροποιήσεις που σχετίζονται τόσο με τα ιδιαίτερα οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά όσο και με την ένταξή τους σε διαφορετικά καθεστώτα ευημερίας.

Λέξεις – κλειδιά: μεταπολεμική Ευρώπη, οικογένεια, πολιτικές για την οικογένεια, κράτη ευημερίας, Ελλάδα, Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο.

Abstract

In this thesis, the formulation of family policies in capitalist Europe from the end of the Second World War to the present day is examined. The focus is on three countries, Greece, Sweden and the United Kingdom, which fit into different models of welfare states: Mediterranean, Social Democratic and Liberal respectively. After the Second World War, a great economic development and consolidation of the welfare state was recorded in Europe from 1945 to 1973, known as the "golden thirty years". In these decades the state develops and strengthens economically and socially. At the level of the family we have changes concerning both structure and composition as well as gender and intergenerational relations. In most countries in the urban context we have the dominance of the nuclear family but also the emergence of new family forms, single-parent, reconstituted, cohabitation. From 1973 onwards, the invocation of the economic crisis and the prevalence of neoliberal policies lead to the questioning and shrinking of the welfare state. At the same time, social policy is formed based on different goals arising from newly emerging challenges. The mass exodus of women into the labor market raises issues of caregiving within the family, as it has traditionally been and is performed by women. State interventions are aimed at freeing women from the caring role and stabilizing their position in the labor market. The emergence of new alternative family formations also raises the debate on institutional changes aimed at greater equality of state protection to different family forms, and according to their different needs as caregivers. Family policies are called to respond to new challenges, determined by the particular characteristics of the states and the welfare regimes in which they are part, evolve in different ways in the countries of Europe. In this sense we examine the cases of Greece, Sweden and the United Kingdom looking for the differences related both to the particular economic, political and social characteristics and to their inclusion in different welfare regimes.

Key words: post-war Europe, family, family policies, welfare states, Greece, Sweden, United Kingdom.

Εισαγωγή

Η μελέτη των πολιτικών για την οικογένεια αναδεικνύει την ποικιλομορφία που σχετίζεται με το εκάστοτε οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο. Στη μεταπολεμική καπιταλιστική Ευρώπη, από το 1945 ως το 1973, η οικονομική ανάπτυξη αποτέλεσε προϋπόθεση για την οικονομική και κοινωνική ευημερία. Η οικονομική ανάπτυξη και η εδραίωση του κοινωνικού κράτους αποτυπώνονταν στην επέκταση των παροχών κοινωνικής προστασίας και πρόνοιας. Οι επεκτατικές πολιτικές σταδιακά ανέδειξαν την αναγκαιότητα και την σπουδαιότητα του ρόλου της κοινωνικής πολιτικής στην δημοκρατική και δίκαιη αντιμετώπιση «κοινωνικών κινδύνων», «κοινωνικών προβλημάτων» και «αναγκών» (Σακελλαρόπουλος, 2018). Τις πρώτες τρεις περίπου μεταπολεμικές δεκαετίες η ανάπτυξη των κοινωνικών πολιτικών στις διαφορετικές ευρωπαϊκές χώρες χαρακτηρίστηκε από διαφορετικού βαθμού σύγκλιση ως προς την οργάνωσή τους σύμφωνα με το πρότυπο του κεϋνσιανισμού. Ωστόσο από το 1973 και μετά λόγω της πετρελαϊκής κρίσης, ασκήθηκε κριτική στη κοινωνική πολιτική με έμφαση στο οικονομικό κόστος των κοινωνικών παροχών και στην αποτυχία ως προς τους στόχους της. Από το 1973 ως σήμερα το ισχυρό κοινωνικό κράτος διαδέχθηκε η περιστολή των κοινωνικών παροχών στην λογική της εξοικονόμησης πόρων και η σταδιακή οικονομική και κοινωνική μεταβολή της κοινωνικής πολιτικής από το κεϋνσιανό πρότυπο στο νεοφιλελεύθερο. Η μεταβολή επηρέασε με διαφορετικό τρόπο και σε διαφορετικό βαθμό της ευρωπαϊκές χώρες. Σταδιακά σηματοδότησε τη μετάβαση σε μια νέα εποχή μόνιμης λιτότητας, περικοπών, και ολοένα μεγαλύτερης συρρίκνωσης των κοινωνικών παροχών καθώς και επίκλησης της ανταπόκρισης σε νέο-εμφανιζόμενες κοινωνικές προκλήσεις (Σακελλαρόπουλος, 2018).

Η οικογένεια αποτελεί επιμέρους πεδίο της κοινωνικής πολιτικής το οποίο διαπλέκεται με τα άλλα της πεδία όπως της εργασίας, της υγείας, της εκπαίδευσης, της στέγασης, της κοινωνικής ασφάλισης. Οι πολιτικές για την οικογένεια αφορούν τις Συνταγματικές ρυθμίσεις, το Οικογενειακό Δίκαιο, τις παροχές κοινωνικής προστασίας και φροντίδας. Στην ταξινόμηση των καθεστώτων ευημερίας του Costa Esping-Andersen αντικατοπτρίζεται ο ρόλος της κοινωνικής πολιτικής στο πεδίο της οικογένειας, ο οποίος διαφοροποιείται ανάλογα με τον τύπο στον οποίο εντάσσεται κάθε χώρα. Η οικογένεια αναγνωρίζεται ως πλαίσιο άτυπης μορφής κοινωνικής προστασίας και φροντίδας. Η κρατική μέριμνα στο πεδίο συνοψίζεται από την πλευρά του κράτους στον βαθμό από-οικογενοποίησης/οικογενοποίησης των κρατών

ευημερίας. Αντίστροφα από την πλευρά της οικογένειας, αποτυπώνει το μέγεθος του ρόλου της στις διαφορετικές τυπολογίες κρατών ευημερίας αποδίδοντας στις χώρες της νότιας Ευρώπης το χαρακτηριστικό του οικογενειοκεντρισμού ή όχι. Με όρους της κοινωνικής πολιτικής οι έννοιες αντικατοπτρίζουν την διαπλοκή κράτους, αγοράς, οικογένειας, αναδεικνύοντας τον αξιοσημείωτο και διττό ρόλο της οικογένειας, προς εξυπηρέτηση αφενός της ελάφρυνσης του κράτους από την μέριμνα για την κοινωνική προστασία και φροντίδα και αφετέρου της συμβολής της στην απρόσκοπτη λειτουργία της αγοράς.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία μελετώνται τα εξής ερευνητικά ερωτήματα: πώς διαμορφώνονται τα οικογενειακά σχήματα, οι κοινωνικές πολιτικές, οι πολιτικές για την οικογένεια στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες από τον Β'Π.Π και μετά; Πώς τα τρία αυτά πεδία σχετίζονται μεταξύ τους και τροφοδοτούν τις αλλαγές; Ποιος είναι ο ρόλος του ευρύτερου πλαισίου οικογενειακό, κοινωνικό, πολιτικό υπερεθνικών οργανισμών όπως η Ε.Ε στη διαμόρφωση πολιτικών για την οικογένεια; Πώς διαμορφώνονται τα τρία αυτά πεδία στις συγκεκριμένες χώρες που θα μελετήσουμε στην εργασία συγκριτικά; Οι εξελίξεις στην οικογένεια και οι τύποι των κρατών ευημερίας, με βάση την ταξινόμηση του Costa Esping –Andersen (Costa Esping –Andersen, 2014) και οι περαιτέρω επεξεργασίες (Ferrera, κ.α.) παίζουν κεντρικό ρόλο στο θεωρητικό πλαίσιο και τροφοδοτούν εννοιολογικά το δεύτερο ερευνητικό μέρος σε πλαίσιο συγκριτικής ανάλυσης.

Η εργασία περιλαμβάνει τρία μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει την θεωρητική επισκόπηση στα θέματα της οικογένειας, της κοινωνικής πολιτικής και της πολιτικής για την οικογένεια. Αποτελείται από τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζονται οι μετασχηματισμοί της οικογένειας στη μεταπολεμική καπιταλιστική Ευρώπη. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζονται οι εξελίξεις της κοινωνικής πολιτικής και στο τρίτο οι θεωρητικές τοποθετήσεις και τα μέτρα για τις πολιτικές της οικογένειας. Το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει την εξέταση των οικογενειών και των πολιτικών τους συγκριτικά σε τρεις διαφορετικές χώρες την Ελλάδα, την Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, οι οποίες κατατάσσονται αντίστοιχα στο Μεσογειακό, Σοσιαλδημοκρατικό και Φιλελεύθερο καθεστώς ευημερίας. Το μέρος αυτό δομείται από τρία κεφάλαια, ένα για την κάθε χώρα, με τα αντίστοιχα υπο-κεφάλαια, όσον αφορά οικογενειακούς σχηματισμούς, κοινωνικές και οικογενειακές πολιτικές. Στο τρίτο μέρος συνοψίζονται ορισμένες σημαντικές πτυχές που αφορούν τις πολιτικές για τις οικογένειες στις τρεις χώρες που εξετάστηκαν συγκριτικά στο δεύτερο μέρος.

Α' Μέρος: Οικογένεια και Κοινωνικές Πολιτικές στην καπιταλιστική Ευρώπη μετά τον Β'Π.Π

A.1 Μετασχηματισμοί της οικογένειας

Η διαχρονική μελέτη για την οικογένεια αποτελεί σύνθετο εγχείρημα λόγω της ποικιλομορφίας που παρουσιάζει και ως εκ τούτου της αντίληψης της οικογένειας σε μια διάσταση πολύ-παραγοντικής σύζευξης. Σύμφωνα με τη Νόβα-Καλτσούνη διαπιστώνεται η «ανυπαρξία ενός γενικά αποδεκτού ορισμού που να καλύπτει διαφορετικούς πολιτισμούς σε διαφορετικές ιστορικά εποχές και να περιλαμβάνει ποικίλες μορφές οργάνωσης του οικογενειακού βίου» (Νόβα-Καλτσούνη, 2018 σελ:15). Σε διαφορετικές εποχές στα πλαίσια διαφορετικών τύπων κοινωνικής οργάνωσης, η οικογένεια περιλαμβάνει διαφορετικές μορφές και λειτουργίες, έμφυλες και διαγενεακές σχέσεις στο εσωτερικό της. Στη πυρηνική οικογένεια δίνεται έμφαση στις έμφυλες σχέσεις των συζύγων ενώ στη διευρυμένη στους δεσμούς αίματος και τη συνέχεια μεταξύ των γενεών. Στην Ευρώπη σήμερα οι διευρυμένες οικογένειες που αποτελούνται από τους γονείς, τα παιδιά, παππούδες και γιαγιάδες και άλλους συγγενείς, είναι λιγότερες από όσες ήταν στο πλαίσιο την προβιομηχανικής αγροτικής κοινωνίας. Σήμερα περιλαμβάνουν ένα μικρό μέρος των νοικοκυριών. Συχνά σχηματίζονται σε περιστασιακή βάση με σκοπό να προσφερθεί βοήθεια στους γονείς σε θέματα του νοικοκυριού και της φροντίδας των παιδιών. Άλλες φορές σχηματίζονται για να προσφερθεί περίθαλψη και φροντίδα στους ηλικιωμένους και ανήμπορους από το ζευγάρι των γονέων, ορισμένες φορές συνδυαστικά με τις φροντίδες των παιδιών τους.

Στις δυτικές κοινωνίες ο πιο συνηθισμένος τύπος οικογένειας είναι η πυρηνική οικογένεια που αποτελείται από τους γονείς και τα παιδιά. Η πυρηνική οικογένεια παρέχει στους γονείς ατομική ελευθερία, δυνατότητα επιλογών και ανεξαρτησία με τίμημα συχνά την αύξηση της έντασης στις σχέσεις των μελών της και την αστάθεια της (Νόβα-Καλτσούνη, 2004 σελ:133-134). Σύμφωνα με τον Parsons η πυρηνική οικογένεια αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των σύγχρονων κοινωνιών εξαιτίας της λειτουργικής προσαρμογής της στις ανάγκες της βιομηχανοποίησης. Είναι μικρή μονάδα, γεωγραφικά και οικονομικά ευκίνητη. Ο διαχωρισμός της από την διευρυμένη οικογένεια και η χαλάρωση των οικογενειακών αξιών που αφορούν τη διατήρηση των διαγενεακών σχέσεων, επιτρέπει την απρόσκοπτη εξωτερική δραστηριότητα των γονέων στο τομέα της εργασίας (Muncie, et.al., 2008 σελ: 31 -32).

Η οικογένεια αποτελεί επομένως ένα κοινωνικό σύνολο που συμπυκνώνει ετερόκλητα χαρακτηριστικά. Προσδιορίζεται από ατομική σκοπιά, ως ατομική επιλογή του τρόπου οργάνωσης της ιδιωτικής ζωής που διαφοροποιείται ανάλογα με το ιστορικό, κοινωνικό, πολιτικό πλαίσιο και που αποσκοπεί στην κοινωνική και οικονομική αναπαραγωγή. Από κοινωνική σκοπιά καθορίζεται ως πανανθρώπινος κοινωνικός θεσμός, βασικό κύτταρο της κοινωνίας που αποσκοπεί επίσης στη κοινωνική αναπαραγωγή και εξέλιξή της κοινωνίας. Η οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός λειτουργεί συνδυαστικά και συνδέεται με σχέσεις αλληλεπίδρασης με άλλους κοινωνικούς θεσμούς (υγείας, εκπαίδευσης, εργασίας) με σκοπό την ενσωμάτωση των κοινωνικών εξελίξεων και την επιθυμητή επίτευξη προσαρμογής σε μεταβαλλόμενες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες.

Στη μεταπολεμική καπιταλιστική Ευρώπη η οικογένεια επηρεάστηκε από κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις. Με την εκβιομηχάνιση η οικογένεια έπαψε να είναι μονάδα παραγωγής στο αστικό πλαίσιο. Η λειτουργία της οικογένειας ως οικιακής μονάδας παραγωγής εξυπηρετούνταν από σχηματισμούς ευρύτερης οικογένειας δηλαδή ομάδες που περιλάμβαναν συγγενικά δίκτυα με στενούς δεσμούς αλληλεγγύης. Η βιομηχανοποίηση της παραγωγής άλλαξε τον τρόπο εργασίας. «Η νέα μορφή παραγωγής χρειάζεται άτομα και όχι ομάδες, δεν διεκπεραιώνεται στον ίδιο χώρο που ζει η οικογένεια... διακρίνεται ο ιδιωτικός (οικογένεια) από τον δημόσιο (παραγωγή) χώρος (Νόβα- Καλτσούνη, 2004 σελ:61). Η εκβιομηχάνιση συνοδεύεται με την συγκέντρωση του πληθυσμού στα αστικά κέντρα. Η αστικοποίηση αφορά την εσωτερική μετανάστευση των ατόμων από τη περιφέρεια στη πόλη όπου βρίσκονταν τα εργοστάσια. Στο πλαίσιο της αστικοποίησης η κοινωνική και οικονομική αναπαραγωγή της οικογένειας εξαρτήθηκε από τη μισθωτή εργασία. Το οικογενειακό εισόδημα συγκεντρώνεται από την απασχόληση των εργαζόμενων μελών της. Η νέα συνθήκη καθιστά αναγκαία τη συντήρηση της εργασιακής τους ικανότητας. Η απασχόληση στη βιομηχανία επέφερε μετασχηματισμούς στους τρόπους οργάνωσης της οικογενειακής ζωής συνδεδεμένους με νέους γεωπολιτικούς, χωροταξικούς, χρονικούς, και εργασιακούς παράγοντες και σκοπούς. Στο αστικό οικιακό ιδεώδες κυρίαρχη είναι η πυρηνική μορφή οικογένειας. Σκοπός της πυρηνικής οικογένειας είναι η κοινωνική και οικονομική αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης μέσα από την συμβολή της οικιακής εργασίας, δηλαδή της φροντίδας στα πλαίσια της οικογενειακής ζωής για την συντήρηση του εργατικού δυναμικού. Στις μεταβολές των λειτουργιών της οικογένειας συνδεδεμένες με την οικονομική λειτουργία, το βιομηχανικό τρόπο

εργασίας, τον αστικό τόπο κατοικίας προστέθηκαν και οι μεταβολές που αφορούν λειτουργίες που εκπίπτουν από την οικογένεια όπως είναι η εκπαίδευση των μελών την οποία σταδιακά ανέλαβαν σε ξεχωριστοί από την οικογένεια θεσμοί δηλαδή το σχολείο.

Παρά τις μεταβολές η βιβλιογραφική επισκόπηση πάνω στο θέμα δείχνει ότι δεν υπάρχει σχέση γραμμικής αιτιότητας της εκβιομηχάνισης με την πυρηνική οικογένεια. Φαίνεται επίσης ότι οι σχηματισμοί και οι λειτουργίες της οικογένειας δεν ομογενοποιούνται ούτε περιχαράκωνονται μέσα σε τυπολογίες ανάλογα με τον τρόπο παραγωγής. Ο σχηματισμός της πυρηνικής οικογένειας εμφανίζεται πριν από την βιομηχανική εποχή και «δεν υπάρχει ένα απλό σχήμα μετάβασης από την εκτεταμένη στην πυρηνική οικογένεια με το ξεκίνημα της βιομηχανικής εποχής» (Muncie et.al., 2008 σελ:33). Η έμφαση στην κυριαρχία της πυρηνικής οικογένειας συσκοτίζει την παρουσία «εναλλακτικών οικιακών μορφωμάτων τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν» (Muncie et.al., 2008 σελ:33) όπως και τις μεταβολές που υπήρξαν και συνεχίζουν να υπάρχουν στον ρόλο της οικογένειας που διαμορφώνεται σύμφωνα με νέες προκλήσεις.

Νέα πρόκληση αποτελεί η μαζική έξοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας. Η νέα συνθήκη ενεργοποίησε τον κρατικό παρεμβατισμό για να «αποτρέψει την κρίση του συστήματος κοινωνικής αναπαραγωγής που διαχρονικά στηριζόταν και στηρίζεται στην γυναικεία απλήρωτη εργασία» καθώς και την «κρίση φροντίδας» και τη «δημογραφική κρίση» (Καραμεσίνη, Συνεωνάκη, 2019:9). Ο ρόλος της γυναίκας στην οικογένεια υπήρξε καθοριστικός για τη λειτουργία της οικογένειας. Η συζήτηση επομένως για την οικογένεια δεν μπορεί να παραλείψει τον ρόλο της γυναίκας. Με το ζήτημα αυτό ασχολούνται επισταμένως οι φεμινιστικές προσεγγίσεις¹ μελετώντας τις έμφυλες ανισότητες των σχέσεων στην οικογένεια και τον διπλό ρόλο της γυναίκας στην οικογένεια και την εργασία. Εκπρόσωποι του φεμινισμού επικεντρώθηκαν στον καθορισμό κριτηρίων συγκρότησης των καθεστώτων ευημερίας σχετικά με την απασχόληση των γυναικών και τη σχέση του φύλου με τα καθεστώτα, ώστε να επιτευχθεί πιο ουσιαστική ένταξη της οικογένειας σε αυτά. Αναδύεται έτσι η ανάγκη

¹ Η οικογένεια στις φεμινιστικές προσεγγίσεις αποτελεί πρωταρχικό χώρο και πεδίο άσκησης πατριαρχικής εξουσίας και καταπίεσης των γυναικών καθώς και γενεαλογικής αναπαραγωγής της γυναικείας καταπίεσης. Πολλαπλές μορφές καταπίεσεων στον οικογενειακό «χώρο» όπως πατριαρχική, φυλετική, ταξική, συντείνουν στην έμφυλη εκμετάλλευση και βία που υφίστανται τόσο οι γυναίκες αλλά και οι διαφορετικές ταυτότητες φύλου λόγω της επικράτησης της πατριαρχίας (Στρατηγάκη, 2007). Η οικιακή εργασία και η ιδεολογία γύρω από αυτή κατασκευάζει σχέσεις υποτέλειας και υπαγωγής της γυναίκας στον άνδρα (Μηλιός, 1984). Η καταπίεση παράγει ανισότητες.

για ένα «νέο μοντέλο κοινωνικής πολιτικής» (Στρατηγάκη, 2006 σελ:48) που θα αναγνωρίζει τη φροντίδα εντός της οικογένειας ως στοιχείο ευημερίας στην βάση της ισότητας των φύλων. Ένα τέτοιο μοντέλο προϋποθέτει σύμφωνα με τη Στρατηγάκη «πλήρη αναδιοργάνωση του τρόπου με τον οποίο κατανέμεται κοινωνικά ο χρόνος καθώς επίσης ανατροπή του αξιακού συστήματος σύμφωνα με το οποίο απαξιώνεται η εργασία φροντίδας προς όφελος της μισθωτής εργασίας» (Στρατηγάκη, 2007 σελ:48).

Μια άλλη διαφορετική νέα πρόκληση αποτελούν τα τεχνολογικά επιτεύγματα. Οι νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής (ΝΤΑ) δημιουργούν νέα πρόσωπα αλλά και νέα γνώση και έτσι αποτελούν χώρο πολιτισμικής αναπαραγωγής όπου φύση και τεχνολογία συνδυάζονται. Σε αυτό το πλαίσιο εναλλακτικές μορφές οικογένειας όπως οικογένειες ομόφυλων ζευγαριών αποτελούν τις «οικογένειες επιλογής». Η δυνατότητα της επιλογής και η ένταση της επιθυμίας αποτελούν καθοριστικό στοιχείο. Στην ίδια λογική οι αντιλήψεις για την συγγένεια στις οικογένειες επιλογής σχηματίζονται «πάνω σε υπάρχουσες αντιλήψεις σχετικά με το τι κάνει μια οικογένεια, τις μετασχηματίζουν, αντικαθιστώντας το παντοτινά με την διάρκεια και την μονιμότητα με την επιμονή» (Καντσά, 2006:76). Στην Ευρώπη εμφανίζονται νέοι τύποι οικογενειών επιλογής στην βάση της ελεύθερης συμβίωσης, της σύναψης σύμφωνου συμβίωσης ετερόφυλων και ομόφυλων ζευγαριών, αλλά και της αύξησης του ποσοστού μονογονεϊκών οικογενειών. Οι νέες μορφές οικογενειών επιλογής που σχηματοποιούνται στην βάση της επιθυμίας αναδύουν τις θεσμικές διαφορές ανάμεσα στην οικογένεια και τον γάμο υπό το πρίσμα της κοινωνικής σύμβασης. Ο γάμος αποτελεί μια νομικά τυποποιημένη έννοια, έχει εγγενώς νομική και τυπική φύση που αντιπαρέρχεται της βιωμένης εμπειρίας στην οικογένεια «ως ένα κοινωνικό και εμπειρικό φαινόμενο, κοινότητα συμβίωσης, αγάπης και αμοιβαίας στήριξης» (Παπαδοπούλου, 2015).

Η σύγχρονη οικογένεια κατανοείται σαν συλλογικότητα η οποία περιλαμβάνει την πυρηνική οικογένεια και επεκτείνεται στα μέλη του δικτύου συγγενών. Ως συλλογικότητα η οικογένεια συνδυάζει πολλαπλές αναπαραγωγικές λειτουργίες στο νοικοκυριό της, συμπλέκοντας διαμέσου της αμοιβαιότητας την αναδιανομή με τις ανταλλακτικές διαδικασίες της αγοράς. Σκοπός είναι να αναπαράγει τους πόρους να διαχειριστεί την κινητικότητά τους και να αναδιανείμει τα προνόμια και τα κόστη ανάμεσα στα μέλη της. Η οικογένεια δεν είναι ούτε απλά παροχή της πρόνοιας, ούτε αναπαριστά απλά μια κοινωνική ομάδα που χρειάζεται προστασία από τις δυνάμεις ή

τις αποτυχίες της αγοράς. Αντιθέτως παρέχει έναν μηχανισμό για τη συσσώρευση και την αναδιανομή πόρων ανάμεσα στα μέλη της (Papadopoulos, Roumpakis, 2019). Σήμερα ο εντεινόμενος προσανατολισμός προς τις ατομικές αξίες και τον ατομισμό μπορεί να καταλύσει τους οικογενειακούς δεσμούς και να οδηγήσει στην εμφάνιση των νέων οικογενειακών σχημάτων όπως της μονογονεϊκής οικογένειας. Παράλληλα με την αύξηση μορφών συρρίκνωσης της οικογενειακής μονάδας, όπως είναι η μονογονεϊκή οικογένεια, αναδύονται και νέες μορφές οικογένειας και σχηματισμοί συμβίωσης. Οι εναλλακτικές οικογενειακές μορφές περιλαμβάνουν τις οικογένειες ομόφυλων ζευγαριών, και ζευγαριών που συνδέονται με σχηματισμούς ελεύθερης συμβίωσης.

Η προστασία της οικογένειας και η ανάγκη και υποχρέωση θέσπισης μέτρων οικογενειακών πολιτικών από τα κράτη τονίζονται στις διεθνείς συμβάσεις και κείμενα. Η Παγκόσμια Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο άρθρο 16 ορίζει την οικογένεια ως «φυσική και θεμελιώδη μονάδα της κοινωνίας που προστατεύεται από την κοινωνία και το κράτος»². Σύμφωνα με τον ορισμό της UNESCO η οικογένεια είναι μια συγγενική μονάδα ακόμα και αν τα μέλη δεν μοιράζονται το ίδιο νοικοκυριό (κριτήριο κοινής στέγης). Ο όρος οικογένεια εμπερικλείει μια σχέση φροντίδας και υποστήριξης ανάμεσα σε διαφορετικές γενεές συνήθως για μεγάλη περίοδο. Περιλαμβάνει διάφορες έννοιες της οικογένειας, που κυμαίνονται από την πυρηνική οικογένεια έως την ευρύτερη οικογένεια, τη γειτονιά ή την κοινότητα, ανάλογα με το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο είναι ενσωματωμένες. Οι οικογένειες περιλαμβάνουν παιδιά και εφήβους και τα άτομα που τα φροντίζουν, όπως γονείς, ανάδοχοι γονείς, θετοί γονείς ή κηδεμόνες, παππούδες και γιαγιάδες, θείες και θείοι, αδέρφια, αδερφές και ξαδέρφια, μέλη της κοινότητας (Maren,Ulrike, Elfert, Hanemann, 2011).

² Άρθρο 16 1. Ο άνδρας και η γυναίκα, όταν φθάσουν σε ηλικία γάμου, έχουν το δικαίωμα να παντρεύονται και να δημιουργούν οικογένεια, χωρίς κανέναν περιορισμό λόγω φυλής, εθνικότητας ή θρησκείας. 2. Και οι δύο έχουν ίσα δικαιώματα ως προς το γάμο, κατά τη διάρκειά του και κατά τη λύση του. Γάμος δεν μπορεί να συναφθεί παρά μόνο με ελεύθερη και πλήρη συναίνεση των μελλόνυμφων. 3. Η οικογένεια είναι το φυσικό και βασικό κύτταρο της κοινωνίας, και έχει δικαίωμα προστασίας από την κοινωνία και το κράτος (<https://unesdoc.unesco.org/search/116f7cba-7717-418f-9354-96004f6ca778>).

Οι σύγχρονες οικογένειες και οι πολιτικές για την οικογένεια συνδέονται με μια αμφίδρομη σχέση η οποία περιλαμβάνει την ποικιλία, και ρευστότητα των οικογενειακών σχημάτων που αντανακλάται στο περιεχόμενο των πολιτικών και την κοινωνική οπτική. Η αλληλεπιδραστική σχέση οικογένειας και οικογενειακών πολιτικών επηρεάζει τις ατομικές επιλογές τρόπου ζωής οικογενειακής ή μοναχικής. Συμβάλει στην απόφαση σύναψης γάμου ή ελεύθερης διαβίωσης με τον/την σύντροφο, σε περίπτωση γάμου το είδος του γάμου θρησκευτικού ή πολιτικού ή και τα δύο. Συμβάλει στην απόφαση για απόκτηση παιδιών η οποία προσδίδει στον ενήλικα τον ρόλο του γονέα, άρα επωμίζεται επιπρόσθετο ρόλο με απαιτητικές υποχρεώσεις φροντίδας. Οι οικογενειακές πολιτικές διαμορφώνουν την οικογένεια μιας και επιδρούν στον τρόπο συγκρότησης της και στην ποιότητα των οικογενειακών σχέσεων. Το ζητούμενο είναι ο βαθμός ανταπόκρισή τους στην ποικιλομορφία των μορφών και αναγκών της σύγχρονης οικογένειας (Νόβα–Καλτσούνη,2018). Ο εντεινόμενος καπιταλισμός επιφέρει αλλαγές στην αγορά εργασίας και στον χαρακτήρα της απασχόλησης με φαινόμενα εργασιακής επισφάλειας που εμποδίζουν την κοινωνική και οικονομική αναπαραγωγή. Τα χάσματα απώλειας του εισοδήματος της οικογένειας μεγεθύνονται και εμφανίζονται παράγοντες κινδύνου φτώχειας. Οι οικογενειακοί σχηματισμοί συρρικνώνονται από τη μείωση των γεννήσεων, την αύξηση του μέσου όρου της ηλικίας της μητέρας απόκτησης πρώτου παιδιού ή την συνειδητή απόφαση των ζευγαριών να μην προβούν σε τεκνοποίηση και επομένως την διακοπή της κοινωνικής αναπαραγωγής και την επίταση του δημογραφικού προβλήματος.

A.2 Κοινωνική πολιτική και καθεστώς ευημερίας

Στη μεταπολεμική καπιταλιστική Ευρώπη η κοινωνική πολιτική για τα πρώτα τριάντα χρόνια αναπτύσσεται γοργά μετά όμως οι ρυθμοί ανάπτυξης σταδιακά ανακόπτονται. Σύμφωνα με τα στάδια ιστορικής εξέλιξης του σύγχρονου κοινωνικού κράτους, η κοινωνική πολιτική το 1945 διέτρεχε το δεύτερο στάδιο εξέλιξής της «της σταθεροποίησης» (Σακελλαρόπουλος,2018 σελ.30).Το δεύτερο αυτό στάδιο διαδέχθηκε το πρώτο του «πειραματισμού», που χρονικά εκτείνεται από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. ως το 1930 και χαρακτηρίζεται από την προώθηση νομοθετικών ρυθμίσεων και την «καινοτομία της καθιέρωσης της κοινωνικής ασφάλισης» (Σακελλαρόπουλος,2018σελ.30). Το δεύτερο εξελικτικό στάδιο εκτείνεται την περίοδο από το 1930 ως το 1950 και ουσιαστικά αφορά την σταθεροποίηση και ολοκλήρωση

προγραμμάτων που αναπτύχθηκαν την προηγούμενη περίοδο. Ακολουθεί το τρίτο στάδιο της «επέκτασης» (Σακελλαρόπουλος, 2018σελ.30), από τις αρχές της δεκαετίας του '50 ως τα τέλη της δεκαετίας του 1970, κατά το οποίο επεκτείνονται τα κοινωνικά προγράμματα, διασφαλίζεται η πλήρη απασχόληση σε πλαίσιο κοινωνικής συναίνεσης και με ισχυρά συνδικάτα. Το στάδιο αυτό διαδέχεται το τέταρτο στάδιο της «κρίσης» το οποίο συνδεόμενο με οικονομικές και κοινωνικές κρίσεις εκτείνεται ως σήμερα. Χαρακτηριστικό του σταδίου της κρίσης είναι η επίταση του νεοφιλελευθερισμού και οι επιβολή πολιτικών σκληρής λιτότητας (Σακελλαρόπουλος, 2018).

Το διάστημα της επέκτασης του κοινωνικού κράτους από το 1945–1975 αναφέρεται στην βιβλιογραφία ως «η χρυσή τριακονταετία» για την κοινωνική πολιτική όπου «εκτεταμένα και καθολικού χαρακτήρα συστήματα κοινωνικής προστασίας αναπτύχθηκαν σε όλες τις προηγμένες ευρωπαϊκές κυρίως χώρες» (Βενιέρης, 2015 σελ:92). Αναφέρεται επίσης και ως περίοδος λειτουργίας για το «Κεϋνσιανό κράτος ευημερίας» όρος που συμπυκνώνει την οικονομική φιλοσοφία του Keynes³ στην πολιτική φιλοσοφία του Beveridge⁴ σε πλαίσιο κοινωνικής συναίνεσης (Βενιέρης, 2015σελ:97).

Από το 1973 και μετά η ενεργειακή/πετρελαϊκή κρίση αμφισβητεί το κοινωνικό κράτος το οποίο και ενοχοποίησε ως υπεύθυνο για τα γενικά οικονομικά προβλήματα, για το υψηλό κόστος των κρατικών παροχών. Η κοινωνική πολιτική μετασηματίστηκε και σε γενικές γραμμές χαρακτηρίστηκε από την συρρίκνωση των κοινωνικών παροχών. Η συρρίκνωση των κοινωνικών παροχών αποτυπώθηκε με διαφορετικό τρόπο στην κάθε χώρα, ανάλογα με το πολιτικό πλαίσιο, τις συνθέσεις πολιτικών δυνάμεων και ομάδων συμφερόντων, τους συνδυασμούς των πολιτικών ιδεολογιών και βέβαια το κράτος και την κυβέρνηση.

Στο έργο-σταθμός «Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού της ευημερίας» ο Esping-Andersen εισήγαγε για πρώτη φορά τις έννοιες της εμπορευματοποίησης/από-εμπορευματοποίησης των κοινωνικών αγαθών και τη διαστρωμάτωση, δίνοντας έμφαση στη σχέση κράτους-αγοράς (Esping-Andersen, 1999). Αργότερα μελέτησε και το ζήτημα της οικογένειας εισάγοντας τον όρο οικογενοποίηση και από-οικογενοποίηση (Esping-Andersen, 2014). Η έννοια της από-οικογενοποίησης

³ Οικονομική θεωρία ενεργού ζήτησης. Οι επενδύσεις καθορίζονται από την προσδοκώμενη κερδοφορία.

⁴ Έκθεση του Λόρδου Beveridge 1942, ιστορική και εξελικτική μελέτη του κοινωνικού κράτους σε συσχετισμό με τις πολιτικές φιλοσοφίες και ιδεολογίες. Καθίσταται ευκρινής με βάση τις τυπολογίες των κρατών ευημερίας.

παραλληλίζεται με την έννοια της «από-εμπορευματοποίησης», στην πραγματικότητα για τις γυναίκες η από-οικογενειοποίηση είναι μια προϋπόθεση για να έχουν τη δυνατότητα να «εμπορευματοποιήσουν» τους εαυτούς τους. Ως εκ τούτου, η από-οικογενειοποίηση υποδεικνύει το βαθμό στον οποίο η κοινωνική πολιτική (ή οι αγορές) καθιστούν τις γυναίκες αυτόνομες να «εμπορευματοποιηθούν» ή να συστήσουν ένα ανεξάρτητο νοικοκυριό» (Κορνηλάκης, 2022 σελ:22). Ο όρος οικογενοποίηση παραπέμπει σε υψηλό βαθμό εξάρτησης των ατόμων από την οικογένεια για την προστασία τους, την φροντίδα και την εξασφάλιση της ευημερίας τους. Ο Esping-Andersen προχώρησε στην ταξινόμηση των κρατών ευημερίας με βάση τον βαθμό από-εμπορευματοποίησης των κοινωνικών αγαθών. Σύμφωνα με τη τυπολογία του, τα καθεστώτα ευημερίας ταξινομούνται σε τρία το Φιλελεύθερο, το Κορπορατιστικό-Συντηρητικό και το Σοσιαλδημοκρατικό-Θεσμικό. Αργότερα ο Ferrera διέκρινε επιπρόσθετα το Νοτιοερωπαϊκό ή Μεσογειακό μοντέλο με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (Ferrera,1996).

Στο Φιλελεύθερο υπόδειγμα κράτους ευημερίας οι παροχές αποδίδονται από το κράτος επιλεκτικά. Η ιδιότητα του πολίτη προβάλλει την έννοια του υπεύθυνου ενεργού πολίτη ο οποίος αντιμετωπίζει τους κοινωνικούς κινδύνους πρωτίστως με την ενεργοποίηση ιδίων πόρων. Το προφίλ του υπεύθυνου ενεργού πολίτη διακρίνεται από διαφορετικές πολιτισμικές ταυτότητες (Kourachanis, 2020). Στο Φιλελεύθερο υπόδειγμα κράτους ευημερίας οι κρατικές παροχές προσφέρονται μετά από έλεγχο των πόρων στις περιπτώσεις που η οικογένεια αδυνατεί να καλύψει τις ανάγκες των μελών της. Το κράτος παρεμβαίνει σαν δίχτυ ασφαλείας για την αντιμετώπιση καταστάσεων ακραίας φτώχειας. Η υπολειμματική κρατική παρέμβαση αποτυπώνεται σε μια επιδοματική πολιτική η οποία συντηρεί μια πελατεία ανθρώπων με πενιχρό εισόδημα, των ασθενέστερων οικονομικών στρωμάτων που βρέθηκαν εκτός της σφαίρας της αγοράς εργασίας (Esping-Andersen, 2014). Οι ωφελούμενοι των κρατικών παροχών στιγματίζονται από το κράτος.

Το Κορπορατιστικό-Συντηρητικό υπόδειγμα κράτους ευημερίας το συναντάμε στις χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης (Γερμανία, Γαλλία, Αυστρία κ.α.) και βασίζεται στην αντίληψη της απόδοσης κοινωνικών δικαιωμάτων ως αντισταθμιστικών δικαιωμάτων για τους «εργάτες του έθνους». Τα κοινωνικά δικαιώματα δηλαδή εξαρτώνται από την κοινωνική τάξη και την επαγγελματική θέση του ατόμου επομένως υπάρχουν διαφορές ως προς το ποια δικαιώματα θα αποδοθούν σε ποιες ομάδες πληθυσμού. Το κράτος αποτελεί έναν επιλεκτικό χορηγό ευημερίας μέσα από

τη λειτουργία της επικύρωσης της διατήρησης των διαφορών, της περιορισμένης αναδιανομής και της πρωτοκαθεδρίας της αρχής της «επικουρικότητας». Συνδέεται με την ισχυρή επίδραση τη Εκκλησίας σε αυτά τα καθεστώτα ευημερίας και τη διαφύλαξη της παραδοσιακής οικογένειας (Esping-Andersen, σελ:121-122). Τα οικογενειακά επιδόματα ενθαρρύνουν την μητρότητα και οι υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας είναι υπανάπτυκτες. Αναπαράγει το μοντέλο του άνδρα-κουβαλητή και της γυναίκας που δεν εργάζεται αλλά παρέχει κοινωνική μέριμνα για τα του οίκου.

Το Σοσιαλδημοκρατικό υπόδειγμα χαρακτηρίζεται από την επίτευξη των σκοπών της κοινωνικής πολιτικής για δίκαιη αναδιανομή της ευημερίας και του πλούτου καθώς και την πραγμάτωση των αξιών της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Υπάρχει καθολικότητα των παροχών σε όλους τους πολίτες της χώρας και στους νόμιμα διαμένοντες μετανάστες. Βασικό αξίωμα είναι η υψηλού βαθμού από εμπορευματοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων και η ανταποδοτικότητα. Το κράτος πρόνοιας χρηματοδοτείται από τον κρατικό προϋπολογισμό και την φορολογία η οποία είναι υψηλή ωστόσο επιστρέφει στον πολίτη διαμέσου της υψηλής ποιότητας και κάλυψης όλων των πολιτών σε κοινωνικές υπηρεσίες, άρα είναι ανταποδοτική.

Το Νοτιοευρωπαϊκό καθεστώς ευημερίας χαρακτηρίζεται από ελλείψεις του κράτους ως προς τους κύριους τομείς παρέμβασης και έμφαση στον ρόλο της οικογένειας για την κάλυψη των κενών. Υπάρχει «καθυστερημένη ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους, περιορισμένη σημασία της αρχής της καθολικότητας, υψηλός βαθμός κατακερματισμού και πόλωσης του συστήματος αναπλήρωσης του εισοδήματος, μεγάλα κενά στην κοινωνική προστασία. Τα κενά αυτά καλύπτονται από την οικογένεια και τα συγγενικά δίκτυα» (Παπαθεοδώρου, 2018 σελ:49). Στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης παρατήρησε «υψηλό κατακερματισμό και εσωτερικό δυϊσμό», στο σύστημα υγείας παρατήρησε «Εθνικά Συστήματα Υγείας που βασίζονται στην αρχή της καθολικότητας (στην Ελλάδα ατελές)» (Λαλιώτη, 2018 σελ:133-138). Στον τρόπο οργάνωσης και διανομής των υπηρεσιών κυριαρχεί ένα πλέγμα «από δημόσιες και μη δημόσιους φορείς και οργανισμούς» και η «επιλεκτική κατανομή παροχών σε χρήμα μέσω πελατειακών δικτύων και σχέσεων» (Λαλιώτη, 2018 σελ:133-138).

A.3 Πολιτικές για την οικογένεια

Η σημασία της οικογένειας έχει αναγνωριστεί στους διαφορετικούς τύπους καθεστώτων ευημερίας. Σύμφωνα με τον Esping-Andersen η κατανόηση του κράτους πρόνοιας απαιτεί πρωτίστως να ξεκαθαριστούν τρεις αρχές, το κράτος, η αγορά και η

οικογένεια, και το «πώς οι δραστηριότητες του κράτους συμπλέκονται με τον ρόλο της αγοράς και της οικογένειας στις κοινωνικές παροχές» (Esping-Andersen, 2014 σελ:110). Στην παρούσα εργασία θα μελετήσουμε το σύνολο των πολιτικών για την οικογένεια από την πλευρά του κράτους δηλαδή προβλέψεις στα Συντάγματα (εάν υπάρχουν), το Οικογενειακό Δίκαιο, τους νόμους, τις παροχές και υπηρεσίες.

Το κράτος έχει κύρια ένα ρυθμιστικό χαρακτήρα μέσα από τη θέσπιση μέτρων οικογενειακής κοινωνικής πολιτικής για τη κοινωνική προστασία της οικογένειας. Επίσης, οι πολιτικές που ασκούνται στα διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης και ιδιαίτερα της εργασίας, επηρεάζουν την οικογενειακή κοινωνική σκοπός της οποίας είναι η αναδιανομή της ευημερίας στις οικογένειες σε μια βάση ισότητας, αλληλεγγύης και κοινωνικής δικαιοσύνης. Με τον όρο οικογενειακή πολιτική, εννοούμε εκείνες τις πολιτικές που επηρεάζουν, άμεσα ή έμμεσα, τις ζωές των οικογενειών (Saraceno,2013). Ο συνδυασμός διαφορετικών τύπων οικογενειακών πολιτικών παράγει διαφορετικά αποτελέσματα για γονείς, παιδιά, ηλικιωμένα άτομα και άτομα με αναπηρία και γενικά εξαρτημένα. Οι γενναιόδωρες και ισότιμες πολιτικές των φύλων έχουν ως αποτέλεσμα περισσότερο χρόνο για τους γονείς με τα παιδιά τους, καταμερισμένη αμειβόμενη και μη αμειβόμενη εργασία για μητέρες και πατέρες και υψηλή ευημερία των παιδιών (Gornick, 2004). Φειδωλές κρατικές κοινωνικές πολιτικές και μείωση της κρατικής ευθύνης επιδρούν στην εξελισσόμενη οικογένεια η οποία μπορεί να στραφεί στην αγορά για την αναζήτηση επί πληρωμή υπηρεσιών, να αποδυναμώνεται, να υποβαθμίζεται η ποιότητα της ζωής της.

Οι πολιτικές για την οικογένεια παρουσιάζουν ποικιλομορφία. Μπορεί να έχουν διαφορετικές προθέσεις με την πάροδο του χρόνου και μεταξύ των χωρών, για παράδειγμα προσπάθεια ενίσχυσης της γονιμότητας, υποστήριξη παραδοσιακών οικογενειακών διευθετήσεων ή πρόληψη της φτώχειας (Saraceno 2013). Επίσης μπορεί να έχουν διαφορετικούς σκοπούς όπως συμφιλίωση εργασίας-οικογένειας (Chung, 2011). Σε επίπεδο μεταβιβάσεων μπορεί να περιλαμβάνουν άμεση οικονομική στήριξη στις οικογένειες (Abrahamson,Boje,Greve, 2005), υπηρεσίες φροντίδας για τα παιδιά, τα άτομα με αναπηρία και ηλικιωμένους, γονικές άδειες μετά τη γέννηση και φιλικές προς την οικογένεια ρυθμίσεις χρόνου εργασίας (Tobias,Bent, 2019). Γενικά, οι δημόσιες πολιτικές επαγγελματικής ευημερίας μπορεί να αφορούν και να περιλαμβάνουν την εργασία και τις οικογενειακές πολιτικές όπως οικονομικά επιδόματα, άδειες, φροντίδα παιδιών και φιλική προς την οικογένεια εργασία, ρυθμίσεις χρόνου (Evans,2002, Fleckenstein, 2011, Gregory, Milner, 2009). Στην ίδια

την οικογένεια οι οικογενειακές πολιτικές έχουν επίσης ποικιλόμορφες επιδράσεις. Οι επιδράσεις αυτές προβάλλονται στην οπτική ως «πολιτικές που αφορούν τις οικογένειες και επηρεάζουν τους οικονομικούς πόρους του νοικοκυριού, την καθημερινή ζωή των παιδιών και των γονέων, τη λειτουργία των οικογενειακών μελών στο οικιακό περιβάλλον... τις ίδιες τις οικογενειακές δομές μιας χώρας» (Αθανασοπούλου, Βασιλικού, 2018). Από τον ορισμό αυτό εξάγεται το συμπέρασμα ότι οι οικογενειακές πολιτικές επιδρούν δυναμικά και διαμορφωτικά και χαρακτηρίζονται από ευρύτητα.

Στην πολιτική οικονομία της πρόνοιας η οικογένεια διατηρεί ένα διακριτό ρόλο ως κοινωνικοοικονομικός παράγοντας. Στη κοινωνική αναπαραγωγή του προνοιακού καπιταλισμού η οικογένεια αναπτύσσει κοινωνική και οικονομική δραστηριότητα. Ο ρόλος αυτός της οικογένειας γίνεται ιδιαίτερα εμφανής μετά το 2008 όπου οι κοινωνικοί κίνδυνοι και τα ρίσκα μετακυλώντας στις οικογένειες. Αναμένεται από εκείνες να δράσουν ως κοινωνικές και οικονομικές συλλογικότητες για την αποφυγή του φορτίου και υπέρ στις μεταρρυθμίσεις της αγοράς. Οι τελευταίες εγκλωβίζουν τις οικογένειες σε προβληματικές καταστάσεις. Ενόσω προάγουν την επανοικοενοποίηση των κοινωνικών κινδύνων και δαπανών, υπονομεύουν τις ικανότητες της οικογένειας να προστατεύει τα μέλη της από ανεπαρκείς κρατικές λειτουργίες και από τις αποτυχίες της (Papadopoulos, Roumpakis, 2019).

Στις σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες ο ρόλος της οικογένειας στην κοινωνική αναπαραγωγή ωθεί τις οικογενειακές πολιτικές στην προσαρμογή σύμφωνα με τις νέες μορφές οικογένειας. Σήμερα στον δημόσιο λόγο συζητείται η «σύγχρονη οικογένεια» η αναπαράσταση της οποίας συνδέεται με το μέγεθός της (πυρηνική οικογένεια, μονογονεϊκή,) με την απασχόληση της γυναίκας αλλά και των δύο γονέων, με τον τρόπο απόκτησης των παιδιών (βιολογική, θετή, ανάδοχη οικογένεια, παρένθετη μητρότητα), με το φύλο των γονέων (οικογένειες ετεροκανονικές ή ομόφυλων ζευγαριών) και με το κατά πόσο καλύπτουν τις βασικές βιολογικές αλλά και συναισθηματικές ανάγκες των μελών τους. Πολιτικές που περιλαμβάνονται στη νομοθεσία για τις γονικές άδειες, τις υπηρεσίες, τα επιδόματα μετασχηματίζονται ώστε να συμπεριλάβουν τους νέους οικογενειακούς σχηματισμούς. Οι οικογενειακές πολιτικές προσαρμόζονται ανάλογα με την απασχόληση της γυναίκας και του άντρα που μπορεί να μην είναι σταθερή αλλά να εναλλάσσεται (μη σταθερή εργασία, διαστήματα ασυνέχειας στον εργασιακό βίο) και το κατ' αντιστοιχία της εργασιακής δραστηριότητας μοντέλο οικογένειας (άνδρα κουβαλητή & γυναίκα/νοικοκυρά, διπλής

σταδιοδρομίας, γυναίκα/κουβαλητή και άνδρα). Στον καπιταλισμό προτάσσεται ο διπλός ρόλος της γυναίκας, εργαζόμενης και μητέρας/φροντίστριας, εντός της οικίας και στον επαγγελματικό στίβο, η ενεργή συμμετοχή στην αγορά εργασίας παράλληλα με την απασχόλησή της με τις φροντίδες των εξαρτημένων μελών της οικογενειακής εστίας (παιδιά, ηλικιωμένοι, άτομα με αναπηρία) και την ενασχόληση με το νοικοκυριό ως άτυπη, απλήρωτη εργασία. Οι γονείς (άντρας/γυναίκα) ως άτυποι φροντιστές επωμίζονται ρόλους υπευθυνότητας στην οικογένεια που αφορούν φροντίδες ανηλίκων, σε ορισμένες περιπτώσεις μελών της οικογένειας με αναπηρία και φροντίδας ηλικιωμένων ταυτόχρονα με την επαγγελματική τους δραστηριότητα αν και όταν υπάρχει. Χρειάζονται σταθερά την υποστήριξη του κράτους η οποία εκτός από την οικονομική ελάφρυνση που θα μπορούσε να προσφέρει, έχει διαστάσεις ηθικές, κοινωνικές, ψυχολογικές μιας και αποτελεί ένδειξη αναγνώρισης του βαρύ φορτίου που κουβαλάνε.

Το πλαίσιο ηθικής και αξιών που προωθείται θεσμικά με τους ισχύοντες νόμους οικογενειακών κοινωνικών πολιτικών και τα μέτρα που λαμβάνονται σε χρήμα και σε είδος, παραπέμπουν στη διαβάθμιση της αναγνώρισης του διπλού ρόλου της γυναίκας και την συμμετοχή του άντρα/συζύγου/πατέρα. Σε ένα οικογενειοκρατικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας «η δημόσια πολιτική προϋποθέτει – πράγματι επιμένει – ότι τα νοικοκυριά πρέπει να φέρουν την κύρια ευθύνη για την ευημερία των μελών τους. Στον αντίποδα ένα καθεστώς από-οικογενοποίησης είναι αυτό που επιδιώκει να αποφορτίσει το νοικοκυριό και να μειώσει την εξάρτηση των ατόμων από τη συγγένεια» (Esping-Andersen, 1999, Lister, 1994, Orloff, 1993). Η βαρύτητα επομένως στην οικογένεια είναι δείκτης της ισχυρής κοινωνικής πολιτικής καθότι «ο οικογενειοκεντρισμός εύκολα συμβαδίζει με μια υποανάπτυκτη οικογενειακή πολιτική» (Esping-Andersen, 1999). «Η οικογενειακή αλληλεγγύη εύκολα εξηγεί και είναι αποτέλεσμα μιας μη ανεπτυγμένης οικογενειακής πολιτικής» (Flaquer, 2000). Ο Ferrera διάκρινε διαφορετικά γνωρίσματα στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, στο σύστημα υγείας, και στον τρόπο διανομής των υπηρεσιών (Ferrera, 1996).

Στο μοντέλο οικογένειας διπλής σταδιοδρομίας τα μέτρα που αφορούν τις οικογενειακές πολιτικές συμφιλίωσης εργασίας και οικογενειακών υποχρεώσεων συμβάλλουν σημαντικά στο βαθμό από-οικογενοποίησης του συστήματος κοινωνικής προστασίας και επηρεάζουν τα επίπεδα ανεξαρτησίας των γυναικών (οικονομικής και ευθυνών φροντίδας) προσφέροντας ελευθερία επιλογών σχετικά με τον τρόπο ζωής τους. Οι παράγοντες που συμβάλλουν στην οικονομική ανεξαρτησία της γυναίκας μέσα

από την εργασία και την ελευθερία από ευθύνες φροντίδας ταξινομούνται σε τέσσερις ομάδες οι οποίες είναι: α) το χάσμα εργασίας με βάση το φύλο, β) το μισθολογικό χάσμα μεταξύ ανδρών και γυναικών, γ) γονικές άδειες του πατέρα και δ) ανάλωση δυνάμεων στη φροντίδα παιδιών και ηλικιωμένων (Cho,2014). Η ταξινόμηση αυτή τονίζει την σημασία του συνδυασμού πολιτικών ισότητας των φύλων στην απασχόληση με οικογενειακές πολιτικές για την απελευθέρωση της γυναίκας από τη καταπίεση.

Στην Ευρώπη οι κατευθυντήριες της ένωσης για τα κράτη μέλη της, προσανατολίζονται στην εναρμόνιση των κρατών για την ενίσχυση οικογενειακών πολιτικών που αφορούν πολιτικές συμφιλίωσης εργασιακών και οικογενειακών υποχρεώσεων. Το 1997 με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ θεσμοθετήθηκε η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Απασχόληση η οποία «ενσωμάτωσε την πολιτική ισότητας ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών ως βασικό της πυλώνα με απώτερο σκοπό την αύξηση του γυναικείου ποσοστού απασχόλησης ως αντιστάθμισμα στην προβλεπόμενη μείωση του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας λόγω δημογραφικής γήρανσης» (Καραμεσίνη, 2019 σελ:189-190). Η πολιτική συμφιλίωσης αποτέλεσε έναν από τους τρεις άξονες αυτού του πυλώνα. Περιλαμβάνει τις γονικές και άλλες άδειες, τη προώθηση της μερικής απασχόλησης και ευέλικτων ωραρίων εργασίας, καθώς και την επέκταση ποιοτικών υπηρεσιών φροντίδας για τα παιδιά και άλλα εξαρτώμενα μέλη της οικογένειας (Καραμεσίνη, Συνεωνάκη, 2019).

Οι υπηρεσίες φροντίδας σε ηλικιωμένα άτομα και σε άτομα με αναπηρία διακρίνονται ανάλογα με τον χώρο παροχής της φροντίδας. Έτσι αυτή διακρίνεται σε ιδρυματική, ημερήσια και κατ' οίκον φροντίδα. Η ιδρυματική φροντίδα εξ' ορισμού αποκλείεται από πολιτικές συμφιλίωσης εργασίας και οικογενειακών υποχρεώσεων. Δύο είναι τα είδη ανοιχτής θεσμοθετημένης κοινωνικής φροντίδας που συνιστούν τα βασικά εργαλεία της πολιτικής συμφιλίωσης εργασίας και προσωπικής ζωής σε ηλικιωμένα άτομα, η ημερήσια κοινωνική φροντίδα μη αυτοεξυπηρετούμενων ατόμων και η κατ' οίκον κοινωνική φροντίδα (Καραμεσίνη, Συνεωνάκη, 2019).

Συνοψίζοντας κατανοείται ότι η οικογένεια, ως άτυπη μορφή κοινωνικής προστασίας, τελεί σε σχέση συν-εξάρτησης και αλληλεξάρτησης με το κράτος και την αγορά. Στη μεταπολεμική καπιταλιστική Ευρώπη ο ρόλος του κράτους αποτυπώνεται στην υιοθέτηση φιλικής προς την οικογένεια κοινωνικής πολιτικής. Επίσης στην θεσμοθέτηση μέτρων οικογενειακής πολιτικής τα οποία αποσκοπούν στην συμπερίληψη των διαφορετικών μορφών της σύγχρονης οικογένειας και στην

ελάφρυνση των εργαζόμενων-υπεύθυνων μελών από τα βάρη. Στην βιβλιογραφία σημαντικά εργαλεία που διευκολύνουν την εργασιακή και οικογενειακή ζωή από την πλευρά των γονέων και φροντιστών είναι οι πολιτικές για την συμφιλίωση εργασιακών και οικογενειακών υποχρεώσεων. Σύμφωνα με το ευρωβαρόμετρο 2009 είναι τα πιο συχνά αναφερόμενα μέτρα εξισορρόπησης εργασίας και οικογενειακής ζωής (European Commission, 1990). «Τέσσερα είναι τα βασικά είδη πολιτικής συμφιλίωσης: οι άδειες φροντίδας, οι υπηρεσίες φροντίδας, οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης και διευθετήσεις του χρόνου εργασίας και τα επιδόματα φροντίδας» (Καραμεσίνη, Συμεωνάκη, 2019 σελ:13).

Σύμφωνα με τα τέσσερα είδη συμφιλίωσης, τα μέτρα πολιτικών για τις οικογένειες περιλαμβάνουν τις γονικές άδειες, δηλαδή την άδεια μητρότητας, άδεια πατρότητας, άδεια φροντιστή, ασθένειας παιδιού ή άλλου εξαρτώμενου μέλους. Περιλαμβάνουν ρυθμίσεις για την σύσταση και λειτουργία δομών κοινωνικής προστασίας και φροντίδας. Τέτοιες δομές είναι οι βρεφικοί/νηπιακοί παιδικοί σταθμοί χωρίς οικονομικό αντίτιμο ή με χαμηλό κόστος ή με χρηματοδότηση από προγράμματα ΕΣΠΑ με πόρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα ολοήμερα σχολεία και σχολεία με διευρυμένο ωράριο λειτουργίας των σχολικών μονάδων. Τα Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών (ΚΔΑΠ). Οι δομές και τα προγράμματα για την τρίτη ηλικία όπως είναι τα Κέντρα Ανοικτής Προστασίας Ηλικιωμένων (ΚΑΠΗ), τα Προγράμματα Βοήθειας στο Σπίτι, τα Κέντρα Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων. Οι δομές και τα προγράμματα για άτομα με αναπηρία όπως τα ΚΔΑΠ_ΜΕΑ, τα Κέντρα Δημέρευσης (ΚΔΗΦ) και το Πρόγραμμα Προσωπικού Βοηθού.

Περιλαμβάνουν ρυθμίσεις των ωραρίων εργασίας για την ύπαρξη της δυνατότητας ευελιξίας του χρόνου εργασίας για την διευκόλυνση των γονέων στον συνδυασμό των υποχρεώσεων τους. Η οικονομική ενίσχυση του οικογενειακού εισοδήματος αφορά την επιδοματική πολιτική για τις οικογένειες από το κράτος αλλά και από την εργοδοσία. Πρόκειται για διάφορους τύπους επιδομάτων που καταβάλλονται εφάπαξ ή και σε τακτά χρονικά διαστήματα (μηνιαίο επίδομα τέκνων). Συνδέονται με την κοινωνική ασφάλιση των γονέων και των εξαρτημένων μελών/έμμεσα ασφαλισμένων. Εξαρτώνται από τον κλάδο, τον τομέα και το είδος της εργασίας. Τα ποσά είναι κυμαινόμενα ανάλογα με την μορφή της οικογένειας (φυσική, θετή, ανάδοχη), τον αριθμό μελών (μονογονεϊκές, πυρηνικές, τρίτεκνες, πολύτεκνες οικογένειες), την ηλικία των εξαρτημένων μελών, την σχολική φοίτηση. Η εισοδηματική ενίσχυση των οικογενειών περιλαμβάνει επίσης φορολογικές

ελαφρύνσεις και φοροαπαλλαγές ή άλλες φορολογικές ρυθμίσεις για ειδικές κατηγορίες οικογενειών, για παράδειγμα οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα, και ευάλωτες οικογένειες.

Β' Μέρος: Πολιτικές για την οικογένεια στην Ελλάδα, την Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Συγκριτική μελέτη

B.1 Ελλάδα

B.1.1 Οικογενειακά σχήματα.

Στην Ελλάδα η οικογένεια παραδοσιακά κατέχει σημαντική θέση ως βασικού κοινωνικού θεσμού, τον οποίο στηρίζουν η χριστιανική ιδεολογία και το κοινωνικό πρότυπο της πυρηνικής οικογένειας (ευτυχισμένοι γονείς και παιδιά). Στη μεταπολεμική ελληνική οικογένεια ισχυρό είναι το οικογενειακό μοντέλο άνδρα-κουβαλητή το οποίο μεταβάλλεται στο μοντέλο των δύο εργαζόμενων γονέων στο ξεκίνημα της οικονομικής κρίσης (Karamessini, 2012). Η μεταβολή αυτή έχει νομικά ερείσματα. Διαφαίνεται στο πρώτο Οικογενειακό Δίκαιο την δεκαετία του 1940. Στο Οικογενειακό Δίκαιο του 1946 επικυρώνεται θεσμικά η αποκλειστική εξουσία του πατέρα. Ο πατέρας θεωρείται «ως η κεφαλή της οικογένειας», εκείνος λαμβάνει τις αποφάσεις στην οικογένεια σε αντιδιαστολή με την μητέρα-σύζυγο-γυναίκα, η οποία περιορίζεται από τον νόμο εντός του οίκου, υποχρεώνεται να δίνει προίκα προς αποζημίωση στον άντρα, νομική απαίτηση που αποτελεί έμμεση αναγνώριση ότι ο άντρας επωμίζεται τα οικογενειακά βάρη (Muncie, 2008:126-127). Η επικράτηση του μοντέλου άνδρα-κουβαλητή διατηρείται ως τις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα. Οι γυναίκες τελούσαν σε οικονομική εξάρτηση από τους άντρες-σύζυγους τους εξαιτίας της μη ολοκληρωμένης ένταξής τους στην αγορά εργασίας. Το μοντέλο του άνδρα-κουβαλητή συντηρεί τις παραδοσιακές αντιλήψεις που εγκλωβίζουν τα άτομα σε κατεστημένες μορφές οικογένειας επιτείνοντας τις έμφυλες ανισότητες.

Οι μεταβολές στους οικογενειακούς σχηματισμούς στην Ελλάδα καθυστέρησαν σε σχέση με την Ευρώπη. Επίσης συνέβησαν με έμφαση σε συλλογικές αξίες και τρόπους συμπεριφοράς παρά σε ατομικές. Η συνέχιση του αγροτικού τρόπου παραγωγής ως το τέλος της δεκαετίας του 1950 στην Ελλάδα, εξυπηρετείται από οικογενειακούς σχηματισμούς της εκτεταμένης αγροτικής μορφής οικογένειας ενώ στην Ευρώπη τότε είχε παγιωθεί ο βιομηχανικός τρόπος παραγωγής και οι μετακινήσεις του πληθυσμού στις πόλεις οι οποίες στηρίζονταν σε υποκειμενικές

αποφάσεις. Στην Ελλάδα η μεταφορά στην πόλη «είναι θέμα ολόκληρης της οικογένειας και όχι υποκειμενικό όπως συμβαίνει στην Ευρώπη,... συλλογική προσπάθεια για προώθηση συλλογικών συμφερόντων» (Νοβα- Καλτσούνη, 2004 σελ:228). Οι μεταβολές στην ελληνική οικογένεια από τον αγροτικό τρόπο ζωής στον αστικό τονώνουν τους οικογενειακούς δεσμούς, «οδηγούν σε σύσφιγξη των σχέσεων και όχι σε χαλάρωση... οι δεσμοί της κοινότητας μεταφέρονται στον τόπο νέας εγκατάστασης» (Νοβα- Καλτσούνη, 2004 σελ:228). Το σχήμα της «εκτεταμένης αστικής οικογένειας» αποτελεί μεταφορά του σχήματος της «εκτεταμένης αγροτικής οικογένειας» που σημαίνει την μεταφορά της ευρύτερης οικογένειας από την ύπαιθρο στην πόλη τουλάχιστον στο επίπεδο των στενών σχέσεων ανάμεσα στους συγγενείς. Οι οικογενειακοί σχηματισμοί τόσο της πυρηνικής όσο και της συγγενικής οικογένειας συνεχίζουν να αποτελούν οικογενειακές ομάδες που εξυπηρετούν ανθρώπινες ανάγκες για συναισθηματικές σχέσεις, για εγγύτητα και αλληλεπίδραση μέσω δια ζώσης συναντήσεων αλλά και τηλεφωνικής επικοινωνίας (Γεώργας και αλ.,2004 σελ:217). Ανάλογα με τις κοινωνικές συνθήκες μπορεί να αλλάζουν ακόμα και να κατακερματίζονται (Γεώργας και αλ.,2004 σελ:205).

Η οικογένεια για τους Έλληνες αποτελεί υψηλό ιδανικό, τοποθετείται σε πρώτη προτεραιότητα στην κλίμακα μέτρησης αξιών σε ποσοστό 99,4% κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990. Τα στοιχεία που αφορούν την δομή και κατανομή των οικογενειών με παιδιά στην Ελλάδα, δείχνουν ότι είχε το μεγαλύτερο ποσοστό ζευγαριών με παιδιά στην Ευρώπη, 89,1% και παντρεμένων ζευγαριών με δύο παιδιά, 42,3%. Την ίδια περίοδο είχε το χαμηλότερο ποσοστό μονογονεϊκών οικογενειών, 10,9%, και μόνων μητέρων με ένα παιδί, 5,4%. Για μεγαλύτερες οικογένειες με τρία παιδιά κατείχε ποσοστό κοντά στο μέσο όρο της Ευρώπης και το μικρότερο ποσοστό για ζευγάρια με τέσσερα και περισσότερα παιδιά. (Papadopoulos T., 1998.). Το 2001 η πλειονότητα των οικογενειών είναι νοικοκυριά μιας οικογένειας, αποτελούν το 73% του συνόλου (57% ζευγάρια με παιδιά, 31% χωρίς παιδιά και 12% μόνοι γονείς). Το 24% του συνόλου είναι νοικοκυριά άνευ οικογένειας και 3% είναι πολυεστιακά⁵. Τα ποσοστά των ζευγαριών που συγκατοικούν, χωρίς να είναι παντρεμένα, κυμαίνονται σε πολύ χαμηλά επίπεδα (6% στο σύνολο των ζευγαριών που δεν έχουν παιδιά και μόλις 1% ανάμεσα στα ζευγάρια με παιδιά) (Μαράτου-Αλιπράντη,2010.) Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ για το έτος 2017, το 91,3% των

⁵ Νοικοκυριά που συμβιώνουν δύο ή περισσότερες οικογένειες.

παιδιών ηλικίας έως δεκαεπτά ετών ζούσε στην Ελλάδα με δύο γονείς εκ των οποίων η συντριπτική πλειονότητα ήταν παντρεμένοι και ελάχιστοι δήλωναν ότι συμβιώνουν. Μόνο 7,7% των παιδιών της ίδιας ηλικίας ζούσε το ίδιο έτος με έναν μόνο γονέα, το μικρότερο ποσοστό μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ μετά την Τουρκία (Karamessini, 2012).

Αυξητική τάση των μη-οικογενειακών νοικοκυριών⁶ καθώς και αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών, η ευθύνη των οποίων βαραίνει κατά πλειοψηφία τις γυναίκες υποδεικνύουν τα στατιστικά στοιχεία τις τελευταίες δεκαετίες (Μουσσούρου, Στρατηγάκη, 2004). Το 2021 οι άγαμοι αυξήθηκαν κατά 1.336.320, οι διαζευγμένοι αυξήθηκαν κατά 351.108, οι χήροι/ες αυξήθηκαν κατά 157.112 συγκριτικά με το 1991. Οι έγγαμοι μειώθηκαν σε 554.493, ενώ προστέθηκαν δύο επιπλέον κατηγορίες μορφών συμβίωσης οι «σε διάσταση» και οι «με σύμφωνο συμβίωσης» συγκριτικά με το 1991. Το 2020 οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα κατέχουν ποσοστό ελαφρώς κάτω από το 10% (<http://ec.europa.eu/eurostat>, 2020).

B.1.2 Η εξέλιξη των κοινωνικών πολιτικών

Στην Ελλάδα την περίοδο της σοσιαλιστικής διακυβέρνησης το θεσμικό πλαίσιο που αφορούσε την οικογένεια μεταρρυθμίστηκε ριζικά. Την προ ηγηθείσα αναπροσαρμογή του Συντάγματος το 1975 ακολούθησε η μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου το 1983, η οποία προσανατολίστηκε με το ευρωπαϊκό πλαίσιο. Το Σύνταγμα του 1975 κατοχύρωσε το κοινωνικό κράτος με την θέσπιση των κοινωνικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Οι διατάξεις του Συντάγματος του 1975 «περιέλαβαν αρχές και αξίες που, σε σχέση πάντοτε με την τότε πολιτική και συνταγματική καθυστέρηση της χώρας μας, αποτέλεσαν σημαντικό άλμα προς το σύγχρονο ευρωπαϊκό συνταγματισμό» (Βουλή των Ελλήνων, 2004 σελ:216). Η εγγύηση του κοινωνικού κράτους του Συντάγματος του 1975 υπήρξε το θεμέλιο «ευρύτατης κοινωνικής πολιτικής με βαθιές επεμβάσεις στις οικονομικές ελευθερίες» (Βουλή των Ελλήνων, 2004 σελ:216). Θέσπισε για πρώτη φορά την αρχή της ισότητας των φύλων σε πολλούς τομείς. Στο άρθρο 22 παράγραφος ένα για πρώτη φορά θεσπίστηκε η ίση αμοιβή για ίσης αξίας εργασία, ανεξάρτητα από το φύλο ή άλλη διάκριση. Στο ίδιο

⁶ Ο Χ. Μπάγκαβος στο αντίστοιχο σύγγραμμα τα ορίζει ως «νοικοκυριά 1 ατόμου ή περισσότερων» που δεν συνδέονται με κάποιο τύπο δεσμού σε αντιδιαστολή με τις οικογένειες που συνδέονται με σχέσεις συζυγικές, γονικές κ.α. Συνεχίζει με την παράθεση σημαντικών στοιχείων « 4 στα 5 νοικοκυριά αποτελούνται από 1 μόνο άτομο. Στην Ελλάδα μεταξύ 1960 – 2000 ο αριθμός των μονομελών νοικοκυριών υπερτριπλασιάστηκε (από 217.000 το 1961, σε 726.000 το 2001)» (Μουσσούρου, Στρατηγάκη, 2004)

άρθρο στην δεύτερη παράγραφο κατοχυρώνονται οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας ως συλλογικά και θεσμικά κοινωνικά δικαιώματα, το δικαίωμα της απεργίας και η απαγόρευση της αναγκαστικής εργασίας. Στην παράγραφο τέσσερα του ίδιου άρθρου κατοχυρώνεται το δικαίωμα της κοινωνικής ασφάλισης των εργαζομένων αλλά και η συνταγματική υποχρέωση του κράτους να μεριμνά για τη διασφάλισή του. Στο άρθρο 23 παράγραφος ένα το Σύνταγμα του 1975 περιέλαβε για πρώτη φορά το κοινωνικό δικαίωμα της συνδικαλιστικής ελευθερίας. Το άρθρο 24 περιλαμβάνει τα κοινωνικά δικαιώματα και τις κοινωνικές υποχρεώσεις του κράτους, που αφορούν στην προστασία: «της οικογένειας, του γάμου, της μητρότητας, της παιδικής ηλικίας, των πολυτέκνων, των αναπήρων, των θυμάτων πολέμου, των ανιάτων και των εχόντων ανάγκη ειδικής φροντίδας, της υγείας των πολιτών, της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας, των απόρων και των αστέγων» (Βουλή των Ελλήνων, 2004 σελ:217). Μετέπειτα το 2001 ακολούθησε η αναθεώρηση του Συντάγματος του 1975. Το νέο αναθεωρημένο Σύνταγμα του 2001, στο άρθρο 25 διακηρύσσει και ρητά την αρχή του κοινωνικού κράτους.

Οι ριζικές Συνταγματικές μεταρρυθμίσεις του 1975 έθεσαν την βάση για την ανάπτυξη της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα. Το Εθνικό Σύστημα Υγείας οργανώθηκε λίγο αργότερα, με τον Νόμο 1397/1983 «στα πλαίσια μεταρρύθμισης και αναβάθμισης της δημόσιας υγείας και της λειτουργικής ενοποίησης των δημόσιων υποδομών περίθαλψης» (Εθνικό Σύστημα Υγείας, Νόμος 1397/1983). Η δωρεάν παιδεία, που παρέχεται από το κράτος σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, κατοχυρώθηκε στο άρθ. 16 του ελληνικού Συντάγματος παράγραφοι 5 και 8 (Βλαχόπουλος, 2023 σελ:30). Τα νομοθετήματα του ελληνικού Οικογενειακού Δικαίου την δεκαετία του 1980 ως επακόλουθα της Συνταγματικής αναθεώρησης του 1975 αναπροσάρμοσαν τις κοινωνικές σχέσεις με την κατοχύρωση της ισότητας των διαφορετικών σχηματισμών της οικογένειας.

Το θεσμικό πλαίσιο και οι εξελίξεις της κοινωνικής πολιτικής συσχετίζονται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τύπου υποδείγματος ευημερίας της χώρας για την ανάδειξη του τρόπου κοινωνικής και οικονομικής αναπαραγωγής. Η Ελλάδα έχει ταξινομηθεί στο Νοτιοευρωπαϊκό ή Μεσογειακό καθεστώς ευημερίας με κύριο χαρακτηριστικό την οικογενειοκεντρική ⁷ κοινωνική πρόνοια, με υψηλό βαθμό

⁷Esping – Andersen «οικογενειο-κεντρισμός»

οικογενοποίησης. Παραδοσιακά στην Ελλάδα με βάση το οικογενειακό μοντέλο του προνοιακού καπιταλισμού, η οικογένεια παίζει έναν διπλό ρόλο σαν τον κύριο θεσμό της κοινωνικής προστασίας και φροντίδας για τα μέλη της και ταυτόχρονα σαν θεσμός «κλειδί» στην αναπαραγωγή του εξειδικευμένου μοντέλου της ημι-περιφερειακής πολιτικής οικονομίας. Η οικογένεια πυρηνική και συγγενική ως υπερ-σύνδεσμος αφορά την ικανότητά της να παγιώνει και να μεταβιβάζει πόρους όπως ιδιοκτησία, εργοδοσία μέσω οικογενειακών επιχειρήσεων, μέλος πελατειακού πολιτικού συστήματος, ως αιτούσα δικαιωμάτων κοινωνικής ασφάλειας διαμέσου ατόμων που εξασφαλίζουν τέτοια δικαιώματα με την συμμετοχή τους στην επίσημη εργασία και κυρίως στην εργασία στον δημόσιο τομέα.

Στο ελληνικό οικογενειοκεντρικό μοντέλο διακρίνονται δυο περίοδοι κοινωνικής αναπαραγωγής. Η πρώτη περίοδος ως τα μέσα της δεκαετίας του 1980 χαρακτηρίζεται από στρατηγικές μεγέθυνσης των πόρων. Οι ελληνικές οικογένειες χρησιμοποίησαν στρατηγικές χαμηλού οικονομικού κινδύνου που έδωσαν μεγάλη έμφαση στη συσσώρευση περιουσιακών στοιχείων και ακινήτων ως βασικούς πόρους για την ασφάλειά τους, αποφεύγοντας την υπερβολική έκθεση στο χρέος. Η δεύτερη περίοδος, περίπου από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 μέχρι το ξέσπασμα της κρίσης, χαρακτηρίστηκε από στρατηγικές υψηλού οικονομικού κινδύνου που αξιοποιούσαν μέσα της αγοράς για την επένδυση και την κατανάλωση αυτών των πόρων, στρατηγικές που προωθήθηκαν έντονα από το κράτος και τις τράπεζες. Ο υπερβολικός δανεισμός των νοικοκυριών για να επενδύσουν στο χρηματιστήριο, στην αγορά κατοικίας ή για να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο μέσω, μη βιώσιμων επιπέδων κατανάλωσης που τροφοδοτούνται από φθηνή πίστωση όπως αποδείχτηκε είχε ως αποτέλεσμα αξιοσημείωτες αυξήσεις στο ιδιωτικό χρέος (Παπαδόπουλος και Ρουμπάκης, 2009). Αυτές οι πρακτικές έθεσαν τον παραδοσιακό τρόπο κοινωνικής αναπαραγωγής ήδη σε τροχιά κρίσης, χρόνια πριν από την έκρηξη της κρίσης της ελληνικής κυριαρχίας. Ο συνδυασμός έκθεσης σε υψηλά επίπεδα ιδιωτικού χρέους και αύξησης και η εργασιακή ανασφάλεια πριν από την κρίση σήμαινε ότι το οικογενειακό μοντέλο της κοινωνικής αναπαραγωγής ήταν ήδη αρκετά ασθενές πριν από την έκρηξη της κρίσης. Η υιοθέτηση των μέτρων λιτότητας επιτάχυνε αυτό που ήταν ήδη μια διαφαινόμενη κρίση στη χώρα. Το οικογενειακό μοντέλο κοινωνικής αναπαραγωγής κατέληξε σε ένα παράδοξο, και μια πολύ ανησυχητική ανάπτυξη: οι κοινωνικοί κίνδυνοι, οι κακουχίες και, τελικά, η ευθύνη της αντιμετώπισης των επιπτώσεων της κρίσης δημόσιου χρέους μεταβιβάστηκαν σχεδόν μεμονωμένα στον

εργαζόμενο πληθυσμό, στους συνταξιούχους και τις οικογένειές τους, τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα. Ενώ το κόστος της κρίσης του δημόσιου χρέους είναι «οικογενειοποιημένο», οι ελληνικές οικογένειες δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν παραδοσιακές στρατηγικές για τη προστασία των μελών τους εξαιτίας της επίθεσης στα βασικά θεμέλια ασφάλειας που θα μπορούσαν να μεταβιβάσουν (Papadopoulos, Roumpakis, 2013 σελ:9-11).

Επιστρέφοντας στις κοινωνικές πολιτικές στην Ελλάδα, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι, στο τύπο του οικογενειοκεντρικού προνοιακού καπιταλισμού, «εξυπηρετούν» και «εξυπηρετούνται» από τους οικογενειακούς σχηματισμούς και τις λειτουργίες της οικογένειας, τις κυρίαρχες αντιλήψεις καθώς και με τις διαφοροποιήσεις στους τρόπους κοινωνικής και οικονομικής αναπαραγωγής της. Όσον αφορά τους οικογενειακούς σχηματισμούς ως την δεκαετία του 1980 στην Ελλάδα νομιμοποιούνταν στην παραδοσιακή μορφή οικογένειας, όπως έχει ήδη αναπτυχθεί στο προηγούμενο κεφάλαιο. Θεσμικά κατοχυρωμένος ήταν ο θρησκευτικός γάμος ανάμεσα σε ετερόφυλα ζευγάρια και η δημιουργία οικογένειας εντός γάμου. Η κοινωνικά αποδεκτή οικογένεια είχε τα χαρακτηριστικά της ιερότητας, ενότητας, μονιμότητας, σταθερότητας. Όσον αφορά την λειτουργία της οι ρόλοι ήταν αυστηρά κατανεμημένοι σε ανδρικούς και γυναικείους και οι «χώροι» δράσης διαχωρισμένοι με βάση έμφυλα χαρακτηριστικά όπως προαναφέρθηκε. Οι άνδρες δραστηριοποιούνταν στη δημόσια σφαίρα ενώ οι γυναίκες εντός του οίκου, απασχολούνταν με τη φροντίδα του νοικοκυριού και των μελών της οικογένειας. Οι ρόλοι του συζυγικού ζεύγους διακρίνονται από συμπληρωματικότητα. Όσον αφορά την ιεραρχία των σχέσεων κυρίαρχος ήταν ο άνδρας ο οποίος είχε την εξουσία. Η γυναίκα ήταν σε υποδεέστερη θέση από τον άνδρα και όφειλε η ίδια και τα παιδιά της να επιδεικνύουν υπακοή στον άνδρα. Η παραδοσιακή ελληνική οικογένεια ήταν πατριαρχική και αυταρχική. Σε αυτό το αυστηρό και άκαμπτο πλαίσιο κάθε άλλη μορφή ιδιωτικής ζωής και εναλλακτικών μορφών οικογένειας όπως οι εκτός γάμου οικογένειες στιγματίζονταν και ήταν αποδέκτες της κοινωνικής κατακραυγής και απόρριψης. Τα χαρακτηριστικά αυτά της παραδοσιακής ελληνικής οικογένειας με τον αυστηρό καταμερισμό έμφυλων ρόλων επικυρώνονταν από τα μέτρα της κοινωνικής πολιτικής. Σταδιακά η εκβιομηχάνιση και η έξοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας επηρέασε την ελληνική οικογένεια. Ξεπρόβαλε η ανάγκη ανακατανομής των ρόλων εντός της οικογένειας ωστόσο το αναχρονιστικό θεσμικό πλαίσιο μεταπολεμικά

έως πριν την δεκαετία του 1970, δεν ευνοούσε προς την κατεύθυνση της επίτευξης της ανακατανομής.

Την δεκαετία του 1980 βασική αλλαγή στο νέο Οικογενειακό Δίκαιο ήταν «η συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας της οικογένειας, του γάμου, της μητρότητας, της παιδικής ηλικίας και η αναγνώριση της ισοτιμίας του άνδρα και της γυναίκας» (Muncie, et.al., 2008, σελ:133, Βουλή των Ελλήνων, 2004 σελ:217) όπως αναλύθηκε εκτενέστερα και παραπάνω. Η αλλαγή κατοχύρωσε τα δικαιώματα ορισμένων εναλλακτικών μορφών οικογένειας όπως των μονογονεϊκών οικογενειών καθώς και των παιδιών που γεννήθηκαν χωρίς την σύναψη γάμου ανάμεσα στους γονείς τους.

Αργότερα μια σειρά από ρυθμίσεις δείχνει την τάση νομικής αναγνώρισης των ποικίλων εναλλακτικών μορφών οικογενειών. Οι ρυθμίσεις αφορούν νομοθετήματα για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων των οικογενειών ομόφυλων ζευγαριών όπως το δικαίωμα τεκνοποίησης με την χρήση νέων τεχνολογιών αναπαραγωγής. Επίσης αφορούν τη τεκνοθεσία, αλλά και την ενίσχυση του θεσμού των αναδόχων οικογενειών στα πλαίσια της μεταρρύθμισης του αναχρονιστικού συστήματος παιδικής προστασίας αλλά και της αναγνώρισης του δικαιώματος του παιδιού να ανήκει σε μια οικογένεια. Πρακτικά υλοποιήθηκαν αλλαγές με σκοπό την επιτάχυνση των διαδικασιών της λειτουργίας του θεσμού των αναδόχων οικογενειών με την χρήση της τεχνολογίας, όπως είναι η πλατφόρμα www.anynet.gr⁸ που εξυπηρετεί το «ταίριασμα» των χαρακτηριστικών ανάδοχων γονέων με τα χαρακτηριστικά παιδιών. Ο σκοπός είναι διττός. Από τη μια πλευρά αποσκοπεί στον εκσυγχρονισμό του συστήματος παιδικής προστασίας στην Ελλάδα και από την άλλη αποτελεί ένδειξη αναγνώρισης της οικογένειας ως το μόνο πλαίσιο που προσφέρει ιδιωτική ζωή, προσωπικές σχέσεις, αγάπη, φροντίδα, θαλπωρή, απαραίτητα χαρακτηριστικά για την ομαλή σωματική και ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού. Η επικύρωση των μονογονεϊκών οικογενειών αντανakλάται στη νομοθετική ρύθμιση της συνεπιμέλειας των γονέων του παιδιού για την οποία γίνεται μεγαλύτερη αναφορά στο επόμενο

⁸ Η πλατφόρμα www.anynet.gr υλοποιεί τον νόμο 4538/2018 «περί αναδοχής και υιοθεσίας». Δημιουργήθηκε για να διευκολύνει τους ανθρώπους που θέλουν να προσφέρουν μια οικογένεια στα παιδιά που την έχουν ανάγκη:

- Με σεβασμό στις εξατομικευμένες ανάγκες κάθε παιδιού, αλλά και στις δυνατότητες και επιθυμίες κάθε οικογένειας.
- Με εξασφάλιση της προστασίας των προσωπικών δεδομένων παιδιών και οικογενειών, της ταχύτητας και της ισονομίας.
- Με την συνέργεια και εποπτεία των αρμόδιων φορέων της πολιτείας.

κεφάλαιο. Το θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα για το θέμα της μείωσης της έμφυλης ανισότητας και της αντιμετώπισης φαινομένων συζυγικής βίας και βίας στην ιδιωτική ζωή, εξελίχθηκε σημαντικά την δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αι. Το 2018 με τον νόμο 4531/2018 (Α' 62) επικυρώθηκε από την ελληνική κυβέρνηση η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη πρόληψη και τη καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας. Στην χώρα ακολουθούνται οι στρατηγικοί άξονες της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Ισότητα των Φύλων και οι επιταγές της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης, για τη καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας τα οποία αποτυπώνονται στο νέο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων 2021-2025 (Ν.4604/2019 Ουσιαστική Ισότητα Φύλων).

B.1.3 Πολιτικές για την οικογένεια

Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο η δεκαετία του 1980 αποτέλεσε ορόσημο για την αναμόρφωση των αναχρονιστικών πολιτικών για τις οικογένειες στην Ελλάδα που ίσχυαν σύμφωνα με το Οικογενειακό Δίκαιο του 1946. Βασική ιδέα της αναμόρφωσης είναι η κατοχύρωση της ισότητας των δυο φύλων στην οικογένεια όπως προαναφέρθηκε. Με βάση την αρχή της ισότητας οι βασικότερες μεταρρυθμίσεις στο νέο Οικογενειακό Δίκαιο του 1983 αφορούσαν την ρύθμιση των προσωπικών σχέσεων των δύο συζύγων στην βάση της ισότητας των δύο φύλων, ζητήματα των περιουσιακών τους στοιχείων και της ιδιοκτησίας τους πριν και μετά τον γάμο, ρυθμίσεις των σχέσεων γονιών και παιδιών και την προστασία του συμφέροντος του παιδιού και το θέμα του διαζυγίου (Συμβούλιο Ισότητας των Δυο Φύλων, Muncie,et al. 2008 σελ:134-135). Οι νομοθετικές ρυθμίσεις «επιχείρησαν να αναπροσαρμόσουν το ελληνικό οικογενειακό δίκαιο τόσο σε συντονισμό με την συνταγματική αναθεώρηση του 1975 όσο και με το ευρωπαϊκό πλαίσιο» (Muncie et. al.,2008 σελ: 134). Ακολουθεί αναφορά σε σημαντικές αλλαγές του Οικογενειακού Δικαίου του 1946 οι οποίες κατοχυρώνονται με την εισαγωγή του νέου Οικογενειακού Δικαίου του 1983.

Στο Οικογενειακό Δίκαιο του 1983 καταργήθηκε το αρχηγικό δικαίωμα του συζύγου και ορίστηκε ισότητα συμμετοχής των συζύγων για την ικανοποίηση των αναγκών της οικογένειας. Καταργήθηκε η υποχρέωση της γυναίκας να παίρνει το επώνυμο του συζύγου της και να μένει στην κατοικία του συζύγου της καθώς και ο θεσμός της προίκας. Όσον αφορά τις σχέσεις γονέων-παιδιών καταργήθηκε «η

πατρική εξουσία» και την θέση της πήρε «η γονική μέριμνα» η οποία υποδηλώνει την από κοινού των συζύγων ανάληψη φροντίδας του παιδιού. Το νέο δίκαιο προβλέπει την πλήρη εξομοίωση των τέκνων γεννημένων σε γάμο και των τέκνων γεννημένων χωρίς γάμο των γονέων τους ενισχύοντας νομικά την θέση της ανύπαντρης μητέρας. Αναφορικά με την λύση του γάμου διευκολύνεται από την θέσπιση δύο τύπων διαζυγίου του συναινετικού και του κατ' αντιδικία.

Στις πολιτικές μεταρρυθμίσεις για την οικογένεια σημαντικός και καθοριστικός ήταν ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύμφωνα με τις Καραμεσίνη και Συνεωνάκη στην Ελλάδα, αρχικά ήταν την δεκαετία του 1980 όταν τέθηκε ο στόχος συμφιλίωσης εργασιακών και οικογενειακών υποχρεώσεων στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής πολιτικής για την ισότητα των φύλων στην αγορά εργασίας. Από το 1982 μέχρι το 2005 υλοποιήθηκαν πέντε μεσοπρόθεσμα κοινοτικά προγράμματα για ίσες ευκαιρίες μεταξύ ανδρών και γυναικών βασισμένα στην πολιτική συμφιλίωσης (Στρατηγάκη, 2006 σελ:95). Σχηματικά οι πολιτικές για την οικογένεια διαμορφώνονται από το 1980 ως το 1998 ως παθητικές, από το 1998 ως το 2008 ως ενεργητικές και από το 2008 ως σήμερα, ξανά ως παθητικές (Καραμεσίνη, Συνεωνάκη, 2019). Συγκρίνοντας με άλλες χώρες, στην Ελλάδα το Οικογενειακό Δίκαιο αναθεωρήθηκε πολύ αργότερα συγκριτικά με την Σουηδία και σε ορισμένους τομείς και με το Ηνωμένο Βασίλειο οπότε και οι μεταβολές στις πολιτικές καθυστέρησαν.

Η νομική κατοχύρωση της ισότητας των δύο φύλων στα πλαίσια του Οικογενειακού Δικαίου υπήρξε σημαντικό πρώτο βήμα αλλά φαίνεται ότι ως σήμερα δεν συνάδει με την βιωμένη πραγματικότητα των οικογενειών και την καθημερινή ζωή τους στον καταμερισμό των οικιακών και οικογενειακών ευθυνών. Τα ζευγάρια συνεχίζουν να αντιλαμβάνονται τους ρόλους τους στην οικογένεια σύμφωνα με το πρότυπο του καταμερισμού ανά φύλο, ιδιαίτερα στα θέματα οικιακής εργασίας και φροντίδας των παιδιών, με αποτέλεσμα να επιβαρύνονται περισσότερο οι γυναίκες. Τα «οικογενειακά βάρη» δεν μοιράζονται ισοδύναμα στους δυο συζύγους. Η διατήρηση παραδοσιακής νοοτροπίας ως σήμερα, «μεταβιβάστηκε» ως κληρονομιά από προηγούμενες γενεές και χαρακτηρίζει την ελληνική οικογένεια. Επιπλέον η ισότητα στο θέμα της έμφυλης ισοκατανομής των οικογενειακών υποχρεώσεων δεν συνάδει με τις πολιτικές για την οικογένεια στην Ελλάδα, οι οποίες χαρακτηρίζονται από διακρίσεις και αντανakλούν το πρότυπο της παραδοσιακής κατανομής ρόλων στην οικογένεια με την γυναίκα ως κύριο φορέα φροντίδας. Στην Ελλάδα οι πολιτικές για την κοινωνική προστασία και φροντίδα της οικογένειας, παρουσιάζουν

αποσπασματικότητα, ελλειμματικότητα και υπο-χρηματοδότηση με αποτέλεσμα οι οικογένειες να καλύπτονται μερικώς από τα κρατικά προγράμματα κοινωνικής προστασίας. Η παράθεση ορισμένων διατάξεων των ελληνικών οικογενειακών πολιτικών συνεισφέρει στην κατανόηση της διαπίστωσης.

Στον τομέα των κοινωνικών παροχών για την προστασία της νέας οικογένειας μετά την απόκτηση παιδιού το θεσμικό πλαίσιο προβλέπει γονικές άδειες μετ' αποδοχών. Για την προστασία της μητρότητας κατοχυρώθηκε νομικά προπολεμικά (1920) η άδεια μητρότητας με διάρκεια δώδεκα εβδομάδες αλλά η νέα μητέρα δεν αποζημιωνόταν πλήρως μέχρι το 1977. Τα επόμενα χρόνια η άδεια μητρότητας επεκτείνεται χρονικά. Συμπληρώνεται με την ειδική άδεια μητρότητας εννεάμηνης διάρκειας με δικαίωμα μεταβίβασης και στον σύζυγο μικρότερης διάρκειας (ως επτά μήνες). Η άδεια μητρότητας διευρύνεται σε όλους τους τομείς απασχόλησης δημόσιο, ιδιωτικό, αυτό-απασχόληση ωστόσο παρουσιάζει διαφορές ανά τομέα ως προς την διάρκεια. Επίσης ο νόμος έχει προβλέψει την διεύρυνση της άδειας μητρότητας με βάση τους τρόπους απόκτησης της μητρικής ιδιότητας ωστόσο επίσης διαφέρει ως προς την διάρκεια συγκριτικά με την άδεια μητρότητας που παρέχεται σε μητέρες που αποκτούν παιδί με φυσικό τρόπο. Η διαφορές είναι ενδεικτικά σημεία διακρίσεων στην απόδοση του δικαιώματος της προστασίας της μητρότητας. Το δικαίωμα προστασίας της μητρότητας ενέχει υποχρεωτικό χαρακτήρα (βλέπε παράρτημα). Στον τομέα της προστασίας της πατρότητας στην Ελλάδα μετά από έναν αιώνα (2021) από την κατοχύρωση της άδειας για την προστασία της μητρότητας (1920) ψηφίστηκε το νομοσχέδιο που αποδίδει γονική άδεια πατρότητας μετά την γέννηση του παιδιού. Ωστόσο στις περιπτώσεις παραμονής του παιδιού στο νοσοκομείο το δικαίωμα εξαρτάται από την εργοδοσία και μπορεί να χάνεται (βλέπε παράρτημα). Το επίδομα γάμου θεμελιώνεται με την εργασία, αποτελεί οικονομικό βοήθημα και περιλαμβάνεται στην Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας. Το επίδομα χορηγείται σε όλους τους έγγαμους, άγαμους γονείς, χήρους-ες και διαζευγμένους-ες μισθωτούς ανεξαρτήτως φύλου (Ν. 1849/1989, άρθρο 20).

Οι πολιτικές συμφιλίωσης επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων για τους εργαζόμενους γονείς θα πρέπει να αναφερθεί ότι ήταν άγνωστη στην Ελλάδα μέχρι τη δεκαετία του 1980, ενώ οι δημόσιες υπηρεσίες ημερήσιας φροντίδας για παιδιά, ηλικιωμένους και αναπήρους ήταν σχεδόν ανύπαρκτες. Το 1984 ο νόμος 1483 για την «προστασία και διευκόλυνση των εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις» (e-nomothesia.gr,v.1483/84) συνιστά την πρώτη πολιτική συμφιλίωση

εργασίας και οικογένειας. Σημαντικές είναι οι κοινωνικές παροχές με την μορφή γονικών αδειών. Το 1990 και μετά διευρύνονται οι πολιτικές για την συμφιλίωση εργασίας και οικογενειακών υποχρεώσεων. Το 1997 υιοθετείται ενεργητική πολιτική συμφιλίωσης εργασίας και οικογένειας η οποία επεκτείνει την νεοφιλελεύθερη πολιτική ιδεολογία σύμφωνα με τις κατευθυντήριες της ΕΕ, και στην Ελλάδα. Ενισχύεται η ατομική ευθύνη για ένταξη στην εργασία σε αντιδιαστολή με τη συλλογική ευθύνη. Διευκολύνσεις μέσα από πολιτικές συμφιλίωσης εργασίας και οικογένειας υπογραμμίζουν τη θέση του κράτους να απεκδύεται της υπευθυνότητας για την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων όπως η ανεργία, και να καθιστά το άτομο υπεύθυνο για την ανεύρεση εργασίας. Με νεοφιλελεύθερη φιλοσοφία δημιουργούνται νέες δομές κοινωνικής φροντίδας παιδιών, ηλικιωμένων και αναπήρων και επεκτείνονται τα ωράρια λειτουργίας των παιδικών σταθμών, των νηπιαγωγείων και των σχολείων (ολοήμερο σχολείο και νηπιαγωγείο). Νέοι θεσμοί, όπως το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» για ηλικιωμένους και άτομα με αναπηρία, θα συνεχίσουν να χρηματοδοτούνται και την επόμενη προγραμματική περίοδο (2007-2013) από το ΕΣΠΑ (Καραμεσίνη, Συμεωνάκη, 2019). Όπως τονίζεται στο σύγγραμμα των Καραμεσίνη και Συμεωνάκη για τις πολιτικές συμφιλίωσης εργασιακών και οικογενειακών υποχρεώσεων έχει σημειωθεί αλλαγή στις οικογενειακές πολιτικές στην Ελλάδα από μια εξαιρετικά περιορισμένη και επικουρική πολιτική για την οικογένεια, που περιλάμβανε σχεδόν αποκλειστικά τις άδειες και τα μέτρα προστασίας της μητρότητας και με σχεδόν ανύπαρκτες τις δημόσιες υπηρεσίες παιδικής φροντίδας. Από τη δεκαετία του 1980, και τις δεκαετίες του 1990 και 2000 άρχισαν να υιοθετούνται, μέτρα συμφιλίωσης των επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων των εργαζόμενων γονέων, όμως στην πράξη των εργαζόμενων γυναικών και δυνητικά των εργαζόμενων ανδρών (Καραμεσίνη, Συμεωνάκη, 2019 σελ: 45).

Η οικογένεια ως το 2010 υπήρξε κυρίαρχος στην παροχή φροντίδας και λειτουργούσε ως εκκαθαριστής στην αναδιανομή του εισοδήματος (Θεοδωρουλάκης, Μ., 2021 σελ: 49). Το χρονικό διάστημα από το 2010 ως το 2019 η Ελλάδα εξαιτίας της αδυναμίας πληρωμής των δανείων της βρέθηκε σε κατάσταση αυστηρής δημοσιονομικής επιτήρησης από τους Θεσμούς- όργανα της Ευρώπης-ΔΝΤ, και στην υποχρέωση της τήρησης των μνημονιακών δεσμεύσεων οι οποίες επέβαλλαν περικοπές σε οικονομικές δαπάνες και πολιτικές λιτότητας. Το χρονικό διάστημα 2009–2019 «υλοποιήθηκε μια βίαιη απορρύθμιση του καθεστώτος ευημερίας που

συνοδεύτηκε από μια αντίστοιχη διεύρυνση του ρόλου της οικογένειας η οποία λειτούργησε ως δίκτυ προστασίας από την ακραία φτώχεια» (Θεοδωρουλάκης, Μ., 2021 σελ:50).

Η ξεχωριστή ανάλυση της περιόδου της κρίσης εμφανίζει μία αξιοσημείωτη και απρόσμενη εξέλιξη. Η εξαιρετικά αυστηρή και παρατεταμένη πολιτική λιτότητας που επιβλήθηκε με τα Μνημόνια, όχι μόνο άφησε αλώβητη τη πολιτική συμφιλίωσης εργασίας και υποχρεώσεων φροντίδας των παιδιών, αλλά, εξαιτίας των καταστροφικών κοινωνικών και δημογραφικών της επιπτώσεων, ώθησε τις κυβερνήσεις στο να ενισχύσουν τη πολιτική αυτή για να στηρίξουν τις οικογένειες της κατώτερης και μεσαίας τάξης και να καταπολεμήσουν τη παιδική φτώχεια. Η ενεργητική κρατική παρέμβαση στο τομέα της παιδικής φροντίδας συνδυάστηκε, δυστυχώς, με τη στασιμότητα ή-μάλλον- την οπισθοδρόμηση στο πεδίο της φροντίδας ηλικιωμένων και αναπήρων (Καραμεσίνη, Συμεωνάκη, 2019,σελ: 171). Από τη δεκαετία του 1980 και μέχρι την έναρξη της οικονομικής κρίσης του 2008, η πολιτική συμφιλίωσης στη χώρας μας επέφερε τον μετασχηματισμό του συστήματος φροντίδας παιδιών, αλλά μόνο οριακή αλλαγή του συστήματος φροντίδας ηλικιωμένων και αναπήρων. Από το 1984, και την ψήφιση του νόμου 1483, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1990, η πολιτική συμφιλίωσης μπορεί να χαρακτηριστεί ως παθητική και μεροληπτική υπέρ του δημόσιου τομέα. Η πολιτική συμφιλίωσης απέκτησε ενεργητικό χαρακτήρα μόνο στο τέλος της δεκαετίας του 1990, με την υιοθέτηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση, της οποίας ο τέταρτος πυλώνας, για τις ίσες ευκαιρίες γυναικών και ανδρών, αύξησε τους διαθέσιμους πόρους του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου για την πολιτική συμφιλίωσης και συγκεκριμένα για τη δημιουργία και λειτουργία δομών και υπηρεσιών φροντίδας. Υπενθυμίζουμε ότι δύο ήταν τα στοιχεία της ενεργητικής πολιτικής συμφιλίωσης της περιόδου 1998-2008. Η βελτίωση του συστήματος γονικών αδειών με επέκταση της διάρκειας των αμειβόμενων αδειών και των δικαιωμάτων των πατέρων και η ταχεία ανάπτυξη κοινωνικών υπηρεσιών φροντίδας με μεγάλη επένδυση πόρων σε δημόσιες υποδομές (Καραμεσίνη, Συμεωνάκη, 2019 σελ:173), ειδικά στο σύστημα των γονικών αδειών από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και μέχρι το 2008, επήλθε ουσιαστική βελτίωση. Η βελτίωση αυτή προέκυψε με διαρκείς προσθήκες, χωρίς εξ ορθολογισμό και ενοποίηση του συστήματος, με αποτέλεσμα να είναι δύσκολο για τον/την εργαζόμενο/η να έχει μια πλήρη εικόνα και αντίληψη των δικαιωμάτων του/της.

Η μέγιστη διάρκεια γονικής άδειας είναι δώδεκα μήνες. Πέραν των δώδεκα μηνών, οι άδειες, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο τομέα, είναι μη αμειβόμενες και η αξιοποίησή τους μηδαμινή. Το σύστημα φροντίδας ηλικιωμένων βελτιώθηκε κάπως τη δεκαετία του 2000, αλλά η αλλαγή ήταν αναμφίβολα οριακή. Γενικότερα, απουσιάζουν οι ρυθμίσεις που θα ενθάρρυναν τη λήψη των αδειών από τους πατέρες, όπως βλέπουμε σε άλλες χώρες.

Στην Ελλάδα οι πολιτικές για την οικογένεια παραδόξως αναπτύχθηκαν την περίοδο της μεγάλης οικονομικής Ύφεσης και όταν η χώρα, λόγω αδυναμίας αποπληρωμής του χρέους της, δεσμεύτηκε από τις μνημονιακές πολιτικές σε λιτότητα και περικοπές κοινωνικών δαπανών. Οι μνημονιακές πολιτικές διεύρυναν τις κοινωνικοοικονομικές ανάγκες. Για τη κάλυψη των αναγκών και την αποφυγή της φτωχοποίησης των ελληνικών οικογενειών επιστρατεύθηκαν μέσα στις οικογένειες τρόποι κάθετης αναδιανομής πόρων διαγενεακά δηλαδή φαινόμενα όπου οι συντάξεις των γηραιότερων μελών δαπανούνται για ανάγκες των νεότερων. Σε αυτό το πλαίσιο και προς αποφυγή της κοινωνικής έκρηξης οι επιταγές των «θεσμών» προώθησαν την υποστήριξη της οικογένειας με προγράμματα χρηματοδοτούμενα από Ευρωπαϊκούς πόρους. «Η δαπάνη για την οικογένεια και το παιδί εκτοξεύτηκε στην Ελλάδα την περίοδο 2017–2018, μετά τη σχετική θεσμική παρέμβαση, από 3,92% των συνολικών δαπανών της κοινωνικής προστασίας το 2016 στο 5,59% το 2017 και στο 6,55% το 2018, καταγράφοντας μια αύξηση 2,63 ποσοστιαίων μονάδων και φέρνοντας την Ελλάδα πιο κοντά στο αντίστοιχο μέσο όρο της ΕΕ27 και της Ευρωζώνης (Θεοδωρουλάκης,Μ.,2021σελ:59).

Στο χρονικό διάστημα 2010-2024 πραγματοποιήθηκαν ειδικές ρυθμίσεις στο θεσμικό πλαίσιο για τη νομική κατοχύρωσή εναλλακτικών μορφών οικογένειας όπως είναι τα ομόφυλα ζευγάρια. Με τον ν. 4356/2015 (Α' 185) δίνεται η δυνατότητα σύναψης συμφώνου συμβίωσης για ομόφυλα ζευγάρια (πηγή: <https://www.e-nomothesia.gr/oikogeneia/n-5089-2024>). Ο νόμος 5089 16/02/2024 εγγυάται την ισότητα στο γάμο με δικαίωμα πολιτικού γάμου και για τα ομόφυλα ζευγάρια και ρυθμίσεις για αναδρομική ισχύ του γάμου σε περιπτώσεις που έχει συναφθεί σύμφωνο συμβίωσης. Επιπρόσθετα θέτει την αρχή ίσης μεταχείρισης στους τομείς κοινωνική προστασίας, εκπαίδευση, και προσβασιμότητας (Ν.5089/2024).

Μετέπειτα ψηφίστηκαν και νέοι νόμοι στα πλαίσια του Οικογενειακού Δικαίου και στα θέματα που υποστηρίζουν το συμφέρον του παιδιού. Ενδεικτικά αναφέρεται ο νόμος της συν-επιμέλειας 4800/2021 για τους γονείς ανηλίκων. Η συν-επιμέλεια

προβλέπει ισόποσο χρόνο παραμονής του παιδιού και με τους δύο γονείς για την εξυπηρέτηση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού διασφαλίζοντας την ενεργή παρουσία και των δύο γονέων. Αργότερα συστάθηκε το Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας με το Π.Δ. 77/2023 (ΦΕΚ Α'/130/27-6-2023) με σκοπό την ανάληψη πολιτικής βούλησης.

Στον τομέα της κοινωνικής προστασίας και της φροντίδας των παιδιών περιλαμβάνονται παροχές που αφορούν την λειτουργία υπηρεσιών και την επιδοματική πολιτική για την οικονομική ενίσχυση των οικογενειών (επιδόματα τέκνων κ.α). Ως προς τις υπηρεσίες φροντίδας παιδιών προσχολικής ηλικίας 1–6 ετών, κυριαρχεί ο θεσμός των παιδικών σταθμών στον οποίο δόθηκε ώθηση κυρίως από τα τέλη της δεκαετίας του '90 και μετά. Ωστόσο παρατηρούμε ότι οι δομές περιοδικά συρρικνώνονται, ορισμένοι δήμοι αδυνατούν να καλύψουν τα λειτουργικά έξοδα των παιδικών σταθμών και οι προβλεπόμενες θέσεις για παιδιά κάτω των δύο ετών παραμένουν εξαιρετικά περιορισμένες. Τα εμπόδια πρόσβασης σε υπηρεσίες προσχολικής αγωγής και φροντίδας στην Ελλάδα είναι σημαντικά. Περιλαμβάνουν την έλλειψη διαθέσιμων θέσεων, το διαφορετικό κόστος, τη γεωγραφική απόσταση αλλά και τα ωράρια λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών που συχνά δεν ταυτίζονται με τα ωράρια εργασίας των γονέων (Unicef, 2022). Ένα σημαντικό ζήτημα αναφορικά με το σύστημα λειτουργίας των δομών προσχολικής αγωγής και φροντίδας στην Ελλάδα είναι η έλλειψη κεντρικού σχεδιασμού, συντονισμού και οικονομικής υποστήριξης. Η αρμοδιότητα για τη λειτουργία των μονάδων έχει περιέλθει εξ' ολοκλήρου σε τοπικό επίπεδο. Η αλλαγή είναι θετική μιας και ανήκοντας στους Δήμους αποκτούν πιο προσωπικό χαρακτήρα και διευκολύνεται η προσβασιμότητα. Ωστόσο ισχύουν διαφοροποιημένα κριτήρια ως προς την οικονομική συνεισφορά των γονέων «τα τροφεία» και την προτεραιότητα στη πρόσβαση των οικογενειών και των παιδιών παράγοντες που σε ορισμένες περιπτώσεις συμβάλουν στο κοινωνικό αποκλεισμό από το πρόγραμμα. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για το 2020, περίπου τα μισά παιδιά ηλικίας κάτω των 3 ετών στην Ελλάδα βρίσκονταν εκτός επίσημων δομών προσχολικής αγωγής και φροντίδας το 2022 (Ιδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2022). Τα δεδομένα αυτά αποθαρρύνουν τους γονείς από την εκδήλωση ενδιαφέροντος και αντικατοπτρίζουν εν μέρει τη προτίμηση των γονέων να φροντίζονται τα παιδιά αυτής της ηλικίας στο πλαίσιο της οικογένειας. Σχετικά με τη φροντίδα παιδιών σχολικής ηλικίας τη δεκαετία του 1990 και μετά καθιερώθηκαν για πρώτη φορά θεσμοί και προγράμματα απασχόλησης

παιδιών εκτός του σχολικού ωραρίου (ολοήμερα νηπιαγωγεία και σχολεία και Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών), που επεκτάθηκαν σημαντικά τις επόμενες δεκαετίες ως επιλογές φροντίδας για εργαζόμενους γονείς στα πλαίσια πολιτικών συμφιλίωσης εργασιακών και οικογενειακών υποχρεώσεων.

Η επιδοματική πολιτική για τα παιδιά αφορά το επίδομα παιδιού A21 το οποίο καθορίστηκε με βάση την αρχή της επιλεκτικότητας (κριτήρια: αριθμό παιδιών και οικογενειακό εισόδημα) το 2018 με τον νόμο 4512 άρθρο 14, στο πλαίσιο των διαρθρωτικών ρυθμίσεων για την οικονομική προσαρμογή της Ελλάδας. Στην ίδια λογική με επιλέξιμα κριτήρια χορηγείται οικονομική αρωγή στις μητέρες μετά τον τοκετό (νόμος 4659/2020). Τέλος οικογένειες με μόνιμο τόπο κατοικίας σε ορεινές ή μειονεκτικές περιοχές της Ελλάδας με χαμηλά εισοδήματα δηλαδή το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα να μην υπερβαίνει το ποσό 4.700 ευρώ δικαιούνται ένα μικρό ετήσιο ποσό (300 ως 600ευρώ) εφάπαξ αποζημίωσης ως βοήθημα (νόμος 4701/2020.)

Συμπερασματικά, στην Ελλάδα παρατηρούνται καθυστερήσεις, ελλείψεις και αποσπασματικότητα στην αναδιανομή των κοινωνικών παροχών. Υπάρχει κατακερματισμός των κοινωνικών υπηρεσιών και ασυνέχειες στα προγράμματα κοινωνικής φροντίδας. Η έλλειψη πόρων οδηγεί σε μείωση και περιστολή των παροχών κοινωνικής προστασίας, σε υπο-χρηματοδότηση, και σε υπολειπόμενες ως ανύπαρκτες υποδομές για την κάλυψη των αναγκών. Σημαντικός είναι ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι πολιτικές για την οικογένεια εξελίχθηκαν από την δεκαετία του 1980 και μετέπειτα, ιδιαίτερα τις δεκαετίες 1990 και 2000. Κατά τη μνημονιακή περίοδο εξαιρέθηκαν από τις περικοπές ακολουθώντας τις οδηγίες της ΕΕ. Ωστόσο συνεχίζουν να χαρακτηρίζονται από διαφόρων τύπων διακρίσεις όπως είναι οι διακρίσεις ανά τομέα απασχόλησης δημόσιο – ιδιωτικό – αυτοαπασχόληση, ανά φύλο, αλλά και στις πολιτικές στο τομέα συμφιλίωσης εργασίας και οικογενειακών υποχρεώσεων παρατηρείται ότι δεν δίνονται κίνητρα για χρήση των μέτρων από τους άντρες και έτσι φαίνεται ότι αφορούν μόνο τις γυναίκες. Διακρίσεις παρατηρούνται επίσης σε πολιτικές για την οικογένεια ανά εθνότητα των οικογενειών, δηλαδή οι μετανάστες δεν κατοχυρώνουν δικαίωμα πρόσβασης σε πολιτικές για την οικογένεια απλά και μόνο επειδή βρίσκονται στην Ελλάδα όπως ισχύει στην Σουηδία, αλλά η κατοχύρωση του δικαιώματος εξαρτάται υπό προϋποθέσεις μάλλον από την δηλωμένη εργασία.

Οι κοινωνικές πολιτικές παρά τις εξελίξεις χαρακτηρίζονται από την αναπαραγωγή πολλαπλών κοινωνικών ανισοτήτων και έμφυλων και φυλετικών

διακρίσεων. Τα κοινωνικά δικαιώματα σχετικά με τις οικογενειακές παροχές διανέμονται με βάση την αρχή της επιλεκτικότητας ανάλογα με την απασχόληση, τον τομέα, τον κλάδο και τη θέση εργασίας των εργασιακά ενεργών μελών της οικογένειας. Η Ελλάδα αναπτύσσει μέτρα οικογενειακών πολιτικών επιβεβλημένα και χρηματοδοτούμενα έξωθεν με πόρους της ΕΕ κατόπιν οδηγιών για εναρμόνιση με τις χώρες – μέλη της. Στο εσωτερικό οι χρόνιες παθολογίες ωθούν την χώρα στην δύνη αντικρουόμενων ομάδων συμφερόντων και υπολειπόμενων πολιτικών ηγεσίας ενόσω ταλανίστηκε από αλληπάλληλες κρίσεις και από επιβεβλημένα μέτρα μνημονιακών δεσμεύσεων από το 2010 ως το 2018. Στις πιεσμένες αυτές συνθήκες αντέδρασε αυξάνοντας το κονδύλι των παροχών για την οικογένεια, πολιτική που επιβεβαιώνει τον υψηλό βαθμό οικογενοποίησης του κοινωνικού κράτους της χώρας. Για τα βρέφη και τους ηλικιωμένους παρατηρείται επαν οικογενοποίηση ενώ για μεγαλύτερα παιδιά οι δομές φροντίδας ενισχύονται και οι πολιτικές τείνουν προς την κατεύθυνση της αποοικογενοποίησης.

B.2 Σουηδία

B.2.1 Οικογενειακά σχήματα.

Οι σχηματισμοί της σουηδικής οικογένειας περιλαμβάνουν μεγάλο ποσοστό μονογονεϊκών οικογενειών. Μετά τις ΗΠΑ η Σουηδία είναι η αμέσως επόμενη χώρα με το υψηλότερο ποσοστό διαζυγίων στον δυτικό κόσμο (Νόβα-Καλτσούνη, 2004 σελ:135). Από τις αρχές του 20^{ου} αι. στην Σουηδία εμφανίζονται σχήματα συμβίωσης πέρα από τα συμβατικά. Σύμφωνα με την Μισέλ κατά το έτος 1972 σχήματα ελεύθερης συμβίωσης αποτελούσαν το 12% του συνόλου των δυάδων ελεύθερων και νόμιμων συμβιώσεων (Μισέλ, Α.,2000 σελ:169). Λαμβάνοντας δε υπόψη τις πολιτικές ισότητας της χώρας υποστηρίζεται η επικράτηση του μοντέλου οικογένειας του εργαζόμενου ενήλικα (adult-worker family model) με έμφαση στην ισότητα των φύλων. Το μοντέλο οικογένειας του εργαζόμενου ενήλικα ισχύει σε όλες σχεδόν τις οικονομικά αναπτυγμένες χώρες, ως αποτέλεσμα πολιτικών που ενθαρρύνουν την εργασία και των δύο γονέων, την «από-οικογενοποίηση» της φροντίδας και την εξατομίκευση των ασφαλιστικών δικαιωμάτων (Lewiς, Giullari, 2006). Περιλαμβάνει διαφορετικά είδη οικογένειας: άνδρας πλήρως απασχολούμενος/γυναίκα μερικώς απασχολούμενη (ζεugάρια ενάμιση εργαζόμενου), άνδρας/γυναίκα μερικώς απασχολούμενοι, άνδρας/γυναίκα πλήρως απασχολούμενοι (ζεugάρια διπλής σταδιοδρομίας), μόνη/ος εργαζόμενη/ος μητέρα/πατέρας (μονογονεϊκά νοικοκυριά),

που οργανώνουν διαφορετικά τη φροντίδα των παιδιών τους, συνδυάζοντας τη φροντίδα των συγγενών και τις υπηρεσίες από την αγορά και το κράτος με τη γονική φροντίδα που επιτελείται κατά το μεγαλύτερο μέρος από τις μητέρες (Καραμεσίνη, Συνεωνάκη, 2019 σελ.:27).

Πρόσφατα στοιχεία κατά τα έτη 2014 και 2023 από την Σουηδική στατιστική υπηρεσία, δείχνουν ότι σημειώνεται αύξηση του αριθμού των μονογονεϊκών οικογενειών με αρχηγό της οικογένειας τον πατέρα, υπεύθυνο για τα παιδιά και τους νέους ηλικίας από 0-21 ετών. Το 2014 ο συνολικός αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών με αρχηγό της οικογένειας τον πατέρα ήταν 94.715 ενώ το 2023 ήταν 126.759. Η αύξηση αυτή είναι μικρότερη από την αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών με αρχηγό/υπεύθυνη την μητέρα στην ανά φύλο αντιστοίχιση στις ίδιες ηλικίες των παιδιών κατά ξεχωριστό έτος. Το 2014 ο συνολικός αριθμός ήταν 358.360 ενώ το 2023 ήταν 375.171. Επίσης αύξηση παρουσιάζει ο αριθμός οικογενειών με παιδιά των ίδιων ηλικιών που ζουν με τον πατέρα και την μητριά, από 39.763 το 2014 σε 43.875 το 2023. Σημαντική είναι η αύξηση του αριθμού των παιδιών και νέων που ζουν με άλλα πρόσωπα εκτός από τους γονείς τους, το 2014 ήταν 9.952 ενώ το 2023 ήταν 14.003 (βλέπε στο παράρτημα 7, SCB Statistical Database).

B.2.2 Η εξέλιξη των κοινωνικών πολιτικών.

Η ιδεολογία της σοσιαλδημοκρατικής κυβέρνησης, η οποία κυβέρνησε σταθερά την χώρα από τις απαρχές του 20^{ου} αιώνα, καθόρισε την κοινωνική πολιτική και τις οικογενειακές πολιτικές στην Σουηδία. Συστατικά στοιχεία του κράτους πρόνοιας όπως τέθηκαν από τον ηγέτη της χώρας Ούλοφ Πάλμε ήταν και είναι ως σήμερα, η άσκηση πολιτικής εργασίας για όλους και η συνακόλουθη πρόνοια για την υποστήριξη της εργασίας. Ο Πάλμε προώθησε μια ενεργή γραμμή απασχόλησης και πρόνοιας και δυνατό εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα.

Στην Σουηδία επικράτησε πολιτική οικονομικής και κοινωνικής ισότητας με την εξάλειψη κάθε μορφής διακρίσεων π.χ. άνεργων και εργαζόμενων και την εφαρμογή προγραμμάτων «εργασίας για όλους». Στον τομέα της πρόνοιας οι πολιτικές χαράχτηκαν με βάση την αρχή της καθολικότητας ώστε όλοι οι πολίτες να μην αναζητούν ιδιωτικές λύσεις όταν τα έσοδα από την φορολόγησή τους πηγαίνουν στα ασφαλιστικά δίκτυα για τους λιγότερο προνομιούχους. Όλοι συμμετέχουν στην φορολογία και απολαμβάνουν τα αγαθά της πρόνοιας ισότητας. Η φιλοσοφία είναι οι πολιτικές πρόνοιας να εξασφαλίζονται από το Σουηδικό κράτος ώστε να μην υπάρχει

το κίνητρο της κερδοσκοπίας. Σήμερα η Σουηδία είναι γνωστή για την γενναιοδωρή κοινωνική πολιτική της που σε όλα τα πεδία στοχεύει στην εξομοίωση και διατήρηση ίσων δικαιωμάτων των φύλων, αποτελεί υπόδειγμα στις πολιτικές συμφιλίωσης εργασιακών και οικογενειακών υποχρεώσεων και σε πολιτικές που υποστηρίζουν την ευζωία των παιδιών. Θεωρείται πρωτοποριακή χώρα αναφορικά με την κοινωνική πολιτική και αρχέτυπο του Σκανδιναβικού μοντέλου ευημερίας. Πρωτοστατεί διεθνώς για την ενεργητική οικογενειακή πολιτική και την ισότητα των φύλων μέσα από μακροπρόθεσμο προσανατολισμό προς οικογενειακές πολιτικές που στοχεύουν ισότιμα άνδρες και γυναίκες (Μαθιόπουλος, 1998). Η Σουηδία, ως σήμερα διατηρεί την ιστορικά μακρά παράδοση ισχυρής κοινωνικής πολιτικής. Οι οικογενειακές πολιτικές δηλαδή τα Συντάγματα, τα Οικογενειακά Δίκαια και οι προβλέψεις χαρακτηρίζονται από υψηλή ποιότητα υπηρεσιών προστασίας και φροντίδας της οικογένειας, καθολικότητα στις κοινωνικές μεταβιβάσεις και τελικά επίτευξη υψηλού βαθμού ισότητας. Το θεσμικό πλαίσιο προβλέπει ότι τα προνόμια για τις οικογένειες να αφορούν όλους όσους ζουν και εργάζονται στην Σουηδία με την προϋπόθεση να καλύπτονται από την Δημόσια Ασφάλεια Υγείας και τον Κώδικα Κοινωνικής Ασφάλειας. Το κράτος ευημερίας της Σουηδίας χαρακτηρίζεται από υψηλού βαθμού από-εμπορευματοποίηση των κοινωνικών αγαθών, από συνεκτική πολιτική απασχόλησης και πρόνοιας που δίνει έμφαση στην ασφάλεια των εργαζόμενων γονέων και συνεισφέρει στην αναπτυξιακή πορεία της χώρας.

B.2.3 Πολιτικές για την οικογένεια.

Οι αρχές των Σουηδικών οικογενειακών πολιτικών που διέπουν το θεσμικό πλαίσιο και το Οικογενειακό Δίκαιο της χώρας είναι η καθολικότητα παροχών στη βάση ίσων δικαιωμάτων οικογενειακής πολιτικής σε όλους όσους διαμένουν στην Σουηδία όπως προαναφέρθηκε. Οι παροχές για τις οικογένειες και τα παιδιά συνδέονται στενά με προωθητικές πολιτικές για την εξασφάλιση εργασίας σε όλους, αυστηρή φορολογία με βάση τα εισοδήματα και αναδιανεμητικές κοινωνικές πολιτικές. Στόχοι οικογενειακής κοινωνικής πολιτικής είναι: α) η οικονομική ασφάλεια, β) η φυσική άσκηση, γ) τα κοινωνικά δικαιώματα, δ) η ισότητα των φύλων (Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd.). Ιστορικά ορόσημα και σημαντικές χρονολογίες αναφορικά με την πολιτική βούληση και την θεσμοθέτηση προς την κατεύθυνση της επίτευξης των στόχων είναι το έτος 1930, προπολεμικά όπου τότε τέθηκαν οι δύο πρώτοι στόχοι οικογενειακής πολιτικής για οικονομική ασφάλεια και φυσική άσκηση. Μεταπολεμικά

από το 1970 και μετέπειτα οι κοινωνικές πολιτικές για την οικογένεια μεγιστοποιήθηκαν και συνέβαλαν στην πολιτική, κοινωνική, δημογραφική και οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Ένα έτος μετά το 1971 θεσπίστηκε ο νόμος για την ξεχωριστή φορολόγηση για το κάθε μέρος των παντρεμένων ζευγαριών με σκοπό την ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας, ενώ η νομοθεσία για την κοινωνική ασφάλιση βασίζεται στην έννοια των ανεξάρτητων ατόμων. Το 1974 η Σουηδία ήταν η πρώτη χώρα παγκοσμίως που εισήγαγε στο θεσμικό της πλαίσιο την αμειβόμενη άδεια από την εργασία γονέων – μητέρων και πατέρων. Από τότε η πολιτική εφαρμόζεται συνεχόμενα με πρόσθετες νομοθεσίες για την ενδυνάμωση της ισότητας των φύλων (Stanfors & Larsson, 2014). Η ισότητα των φύλων επιτυγχάνεται με οικογενειακές πολιτικές που αποσκοπούν στην συμφιλίωση εργασιακής και οικογενειακής ζωής για την ενίσχυση και στιβαρή θέση της γυναίκας στην απασχόληση εκτός σπιτιού. Στην Ευρώπη έχει τον υψηλότερο δείκτη συμμετοχής γυναικών στην αγορά εργασίας, σχετιζόμενη υψηλή γονιμότητα, και χαμηλό δείκτη παιδικής φτώχειας (Μαθιόπουλος, 1998).

Η Σουηδία κατατάσσεται πρώτη στον Δείκτη για την Ισότητα των Φύλων (Gender Equality Index) του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων με συνολικό ποσοστό 74,3%, όταν ο κοινοτικός μέσος όρος μόλις και ξεπερνάει τη βάση με ποσοστό 54%. Ο υψηλός βαθμός ισότητας φύλων που αντικατοπτρίζεται στην αντίληψη ότι θεωρείται δεδομένο ότι και οι δύο γονείς εργάζονται και φροντίζουν από κοινού τα παιδιά τους, και ο συνδυασμός με υψηλής ποιότητας κρατικές υπηρεσίες που αναλαμβάνουν την φροντίδα των παιδιών από την πρώιμη ηλικία και τις παροχές γονικών αδειών και στον πατέρα, διατηρούν τον δείκτη γονιμότητας σε επίπεδα 1,85 παιδιά ανά γυναίκα (<https://eige.europa.eu>, 2024). Οι γυναίκες συμμετέχουν στα κοινά. Το 2005 δημιουργήθηκε το φεμινιστικό πολιτικό κόμμα Φεμινιστική Πρωτοβουλία (Feministiskt Initiativ) με παρουσία στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο από το 2014 αλλά όχι ακόμα στο Εθνικό Κοινοβούλιο, ενώ η σημερινή Κυβέρνηση συνασπισμού αυτοχαρακτηρίζεται ως «Φεμινιστική Κυβέρνηση» δεδομένου ότι το 50% των υπουργών είναι γυναίκες.

Η νομοθεσία για την ισότητα των φύλων εισήγαγε το 1980 για πρώτη φορά την αρχή της ένταξης της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές δράσεις (gender mainstreaming) και από το 1994 αποτελεί βασική στρατηγική. Παρά τις προσπάθειες για την επίτευξη ισότητας μέσα από τις νομοθετικές ρυθμίσεις, εμφανίζονται έμφυλοι διαχωρισμοί και ανισότητες. Το 85% των εργαζομένων στο δημόσιο τομέα είναι

γένους θηλυκού, ενώ οι άνδρες αποτελούν το 85% των εργαζομένων στον ιδιωτικό τομέα. Το μισθολογικό χάσμα μεταξύ γυναικών και ανδρών το έτος 2013, υπολογίστηκε, στο σύνολο της σουηδικής οικονομίας, σε ποσοστό 13,9%. Εντούτοις, καταγράφονται σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάλογα με τον τομέα απασχόλησης: οι γυναίκες αμείβονται 8,6% λιγότερο από τους άνδρες συναδέλφους τους σε θέσεις μη χειρωνακτικής εργασίας του ιδιωτικού τομέα, ενώ στις αντίστοιχες χειρωνακτικές θέσεις εργασίας το κενό μειώνεται στο 2,3% σε βάρος πάντα των γυναικών εργαζομένων. Η μόνη ανεπαίσθητη μισθολογική διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα παρατηρείται στο χώρο της τοπικής αυτοδιοίκησης με μόλις 0,6%. Αυτές οι ανισότητες αναμφίβολα επηρεάζουν και τις απολαβές των συντάξεων εξαναγκάζοντας γυναίκες με χαμηλές συντάξεις να αναζητούν εργασία μετά το 65ο έτος της ηλικίας τους. Το 75% των ατόμων που κάνουν χρήση της γονικής άδειας είναι γυναίκες, παρόλο που η νομοθεσία δίνει στους πατέρες εξήντα ημέρες γονική άδεια χωρίς δικαίωμα μεταβίβασης σε άλλο πρόσωπο, με δυνατότητα αύξησης συνολικά στις ενενήντα ημέρες. Σε επίπεδο δήμων, υπάρχει εξασφαλισμένη παροχή υπηρεσιών φροντίδας σε παιδιά ηλικίας άνω του ενός έτους με σκοπό τη συμφιλίωση και επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων. Από το 2014 η Σουηδική αστυνομία είναι αρμόδια για την αντιμετώπιση των περιπτώσεων ενδοοικογενειακής βίας, στην οποία εμπίπτει και ο βιασμός μέσα στο γάμο. Η Σουηδία έχει από τα πιο υψηλά ποσοστά καταγεγραμμένων περιστατικών έμφυλης βίας (το 2012 το 28% των γυναικών δήλωσαν ότι υπέστησαν φυσική ή σεξουαλική βία από τον σύντροφό τους σε σχέση με το 22% στην Ευρώπη των 28). Η αγορά σεξουαλικών υπηρεσιών διώκεται ποινικά. Ήδη από το 1975 θεωρείται αναπόσπαστο το δικαίωμα στην άμβλωση μέχρι την 18η εβδομάδα της κύησης για τις γυναίκες.

Υψηλή θέση κατέχει η Σουηδία όσον αφορά την οικονομική δαπάνη σε παροχές για τα παιδιά και την οικογένεια. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat του έτους 2020, δαπανά περίπου το 3% του ΑΕΠ, ποσοστό που θεωρείται από τα υψηλότερα στη Ευρωπαϊκή Ένωση. Διαθέτει ένα εκτεταμένο δίκτυο υπηρεσιών για την οικογένεια που περιλαμβάνει υψηλά επιδοτούμενη παιδική προστασία, ποιοτικές υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας και παροχές υγείας. Οι οικογενειακές πολιτικές για εργαζόμενους γονείς συνδέονται με την αγορά εργασίας. Εκπορεύονται από την φιλοσοφία ότι όλα τα άτομα πρέπει να εργάζονται και να είναι ικανά να υποστηρίξουν τον εαυτό τους. Γύρω από αυτό τον άξονα εφαρμόζονται πολιτικές για την στήριξη της οικογένειας τόσο κατά το χρονικό διάστημα απουσίας εργαζόμενων μελών της

οικογένειας (γονικές άδειες), για την σταθεροποίηση της θέσης τους στην εργασία, το διάστημα παρουσίας τους στην εργασία, όπου παρέχεται κοινωνική προστασία και μέριμνα για τα εξαρτημένα μέλη (παιδιά, ανάπηρα και ηλικιωμένα μέλη), όσο και το χρονικό διάστημα της παρουσίας τους στην οικογενειακή εστία (επιδοματική πολιτική, συμβουλευτικές υπηρεσίες, υπηρεσίες υγείας. Η οικογενειακή πολιτική στην Σουηδία βασίζεται στο μοντέλο διπλού μισθού και στην προσθήκη ίσων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για την οικογένεια και την αγορά εργασίας για τον άνδρα και την γυναίκα. Οι οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας συνδέουν το εισόδημα (διπλό) με τα άτομα, και με την φορολόγηση που ισοδυναμεί με πλούσιες παροχές. Οι τρεις αυτές «πηγές» προσφέρουν περισσότερες δυνατότητες στην συντήρηση της οικογένειας. Η στήριξη των εργαζόμενων γονέων με παροχές σε υπηρεσίες και χρηματικές απολαβές συνοπτικά περιλαμβάνουν υπηρεσίες υψηλής ποιότητας για την καθημερινή φύλαξη και φροντίδα των παιδιών (βρεφική και νηπιακή ηλικία ολοήμερη και αργότερα μετά το σχολείο), διαφόρων τύπων επιδόματα παιδιών, ασφάλεια των γονέων μέσα από την προστασία των εργασιακών τους δικαιωμάτων και ασφάλεια των εργαζομένων μέσα από την προστασία των γονικών τους δικαιωμάτων.

Αναφορικά με τις παροχές στην Σουηδία, το θεσμικό πλαίσιο για τις γονικές άδειες παρουσιάζει μακρά ιστορία και συνεχή εξέλιξη. Περιλαμβάνει άδειες για την προστασία της μητρότητας. Τον 19^ο αιώνα για πρώτη φορά θεσπίστηκε η απαγόρευση της εργασίας στις μητέρες για δυο εβδομάδες μετά την γέννα, χωρίς αμοιβή. Ως το 1939 μια γυναίκα μπορούσε να χάσει την εργασία της όταν παντρεύονταν ή έμενε έγκυος. Το 1952 έλαβαν χώρα αρκετές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις στο πεδίο με αξιοσημείωτη την «Σύμβαση για την Μητρική Προστασία ILO» η οποία προέβλεπε μητρική ασφάλεια και χρηματικές απολαβές για όλες τις γυναίκες κατά την διάρκεια της μητρικής απουσίας λόγω γέννας.

Το έτος 1974 τα δικαιώματα διευρύνθηκαν. Θεσπίστηκε το «Σύστημα Γονικής Ασφάλειας» σύμφωνα με το οποίο η Σουηδία ήταν η πρώτη χώρα παγκοσμίως που επέκτεινε τα δικαιώματα απουσίας από την εργασία μετά την γέννα, εκτός από τις μητέρες και στους πατέρες. Απαραίτητη προϋπόθεση η ασφαλιστική κάλυψη το λιγότερο εκατό ογδόντα μέρες πριν την γέννηση του παιδιού. Ένα χρόνο αργότερα το 1975 αυξήθηκε η επιδοματική περίοδος κατά ένα μήνα (από έξι σε επτά) και ως το 1980 το χρονικό διάστημα έγινε δώδεκα μήνες. Το 1976 στο σύστημα γονικής ασφάλειας εισήχθησαν ευρύτερες επιλογές στο τρόπο που η γονική άδεια (parent leave) θα λαμβάνονταν, είτε πλήρως είτε μερικώς (full time ή part time) ως το παιδί

να γίνει οκτώ ετών. Η νομοθεσία ενδυνάμωσε την προστασία της εργασίας σε συνδυασμό με την μείωση ωρών εργασίας. Οι γονείς παιδιών μικρότερων από οκτώ ετών κατοχυρώθηκαν νομικά να μειώσουν τις ώρες εργασίας τους κατά 75%. Επιπλέον να αποζημιώνονται προσωρινά για έκτακτες ανάγκες των παιδιών τους.

Το χρονικό διάστημα από το 1995 ως το 2002 υλοποιήθηκε σειρά νομοθετικών ρυθμίσεων για την επίτευξη του στόχου της ισότητας των φύλων. Θεσπίστηκε η εξατομικευμένη αποχώρηση που δεν μπορεί να μεταφερθεί μεταξύ των γονέων. Ο χρόνος ήταν ένας μήνας για κάθε γονέα, ενώ το 2002, ο χρόνος αυξήθηκε σε δύο μήνες και ταυτόχρονα αυξήθηκε το σχήμα αποχώρησης σε δεκαέξι μήνες. Η συμμετοχή των πατεράδων στις φροντίδες των παιδιών τους παρουσίασε αύξηση κατά 25% λόγω του μέτρου αυτού. Σε μεταγενέστερο χρόνο, το 2008 θεσπίστηκε, για την περαιτέρω υποστήριξη του ίδιου στόχου, το μπόνους ισότητας φύλων. Οι γονείς που απουσιάζουν ισάριθμα από την εργασία τους λαμβάνουν το μεγαλύτερο ποσό. Η νομική πλευρά διαχωρίζει το δικαίωμα γονικής άδειας (parent leave) από τις γονικές παροχές. Οι δεύτερες υποστηρίζουν ευκαιρίες συμφιλίωσης εργασίας ή σπουδών για άτομα με γονική ιδιότητα. Η γονική απουσία αφορά απολαβές σε χρήμα όταν ένας γονιός είναι στο σπίτι με ένα μικρό παιδί αντί να εργάζεται ή να σπουδάζει (Stanfors & Larsson, 2014).

Οι παροχές κοινωνικής προστασίας περιλαμβάνουν την ευελιξία στην αποχώρηση από την εργασία για έκτακτους λόγους (ασθένεια παιδιού, έκτακτη ανάγκη φροντίδας ηλικιωμένου κ.α.) καθώς και δομές υψηλής ποιότητας. Η πλειονότητα των παιδιών για την καθημερινή φροντίδα πριν φοιτήσουν στο σχολείο είναι εγγεγραμμένα στις δημόσιες υπηρεσίες. Η δημόσια παιδική φροντίδα είναι εγγυημένη για όλους τους γονείς και λειτουργεί σε ολόημερη βάση.

Οι παροχές σε υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας παιδιών είναι ευθύνη κάθε δήμου (www.sfs.se, 1976 σελ:381). Αναλύονται σε παροχές για την φροντίδα των παιδιών ενός έως έξι ετών πριν την υποχρεωτική φοίτηση στο σχολείο και συνεχίζονται μετά με προσαρμογές στο ωράριο εργασίας των γονέων. Στις ηλικίες αυτές έχει θεσπιστεί πρόβλεψη και διαθεσιμότητα για παροχή φροντίδας ανά μέρα, η οποία είναι χωρίς χρέωση για δεκαπέντε ώρες ανά βδομάδα στα νήπια τριών έως έξι ετών. Διαφορετικά (δηλαδή για περισσότερες ώρες) το αντίτιμο είναι αναλογικό με το εισόδημα των γονέων (σε μια κλίμακα με ανώτερο τα ποσά των εκατόν πενήντα ευρώ μηνιαίως) και σχετιζόμενο με τον αριθμό παιδιών στην οικογένεια (www.sfs.se, 2001 σελ:160).

Το έτος 2008 η Σουηδική κυβέρνηση θέσπισε επιπρόσθετες παροχές για την κοινωνική προστασία και φροντίδα των παιδιών με σκοπό την διεύρυνση επιλογών γονέων με παιδιά ενός με τριών ετών. Οι παροχές αφορούν ευελιξία πολιτικών με παραμονή των γονέων στο σπίτι κατά περίπτωση για την κάλυψη των αναγκών φροντίδας των παιδιών και της εργασίας τους. Οι παροχές παρέχονται από τις τοπικές αρχές αλλά όχι από όλες. Δίνεται η εναλλακτική δυνατότητα στους γονείς να μπορούν να συνδυάσουν αμειβόμενη εργασία με φροντίδες παιδιών αλλά χωρίς άλλες κοινωνικές παροχές. Η χρονική περίοδος αμοιβής του γονέα συνδέεται με την περίοδο που το νήπιο δεν παρακολουθεί πρόγραμμα σε παιδικό σταθμό. Το μέτρο αυτό δεν είχε αναμενόμενη ανταπόκριση. Μετά τα έξι έτη το παιδί παρακολουθεί πρόγραμμα προετοιμασίας για την εισαγωγή του κατά την επόμενη χρονιά στο δημοτικό σχολείο. Το πρόγραμμα είναι δωρεάν και περιλαμβάνει μεσημεριανό φαγητό. Η προετοιμασία βασίζεται σε έναν παιγνιώδη και όχι απαιτητικό τρόπο. Στα πλαίσια του προγράμματος αυτού είναι διαθέσιμη η φύλαξη του παιδιού μετά την λήξη του προγράμματος.

Ο προσανατολισμός των οικογενειακών πολιτικών είναι διττός και πολύπλευρος για γονείς/φροντιστές και εξαρτημένα μέλη. Στην Σουηδία υπάρχει εθνική στρατηγική για την ενισχυμένη γονική υποστήριξη (Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd,). Η γονική υποστήριξη στη Σουηδία ορίζεται ως «παρεμβάσεις και δραστηριότητες που απευθύνονται σε γονείς με σκοπό να δώσουν στους γονείς γνώσεις για τα δικαιώματα, την υγεία και ανάπτυξη του παιδιού, να ενισχύσουν την σχέση των γονιών μεταξύ τους ή το κοινωνικό τους δίκτυο» (Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd,). Στρατηγικές επίτευξης γονικής υποστήριξης του Σουηδικού Υπουργείου Οικογένειας (MFoF) είναι ένας τρόπος εργασίας βασισμένος στη γνώση, μια διαθέσιμη υποστήριξη, μια υποστηρικτική οργάνωση. Το έργο επικεντρώνεται στον τρίτο τομέα, την υποστηρικτική οργάνωση με έμφαση στα δικαιώματα του παιδιού, το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, την τήρηση των εθνικών κατευθυντήριων γραμμών στα θέματα που αφορούν το παιδί, την ισότητα των γονέων και ισοτιμία στην υγεία. Οι δημόσιες αναγγελίες του υπουργείου αναφέρονται στην βιώσιμη γονική υποστήριξη, διαχρονικά που θα παρέχεται σε επίπεδο δήμων και περιφερειών, στην ισοτιμία και τεκμηρίωση γονικής υποστήριξης με στοιχεία στο μέτρο του δυνατού.

Συμπερασματικά στην Σουηδία οι κοινωνικές πολιτικές για την οικογένεια έχουν μακρά ιστορία, δια πλέκονται με την κοινωνική πολιτική στην απασχόληση.

Γενικά συντάσσονται με άξονα την ιδεολογία και υποστήριξη της ισότητας σε όλα τα πεδία της κοινωνικής πολιτικής, στην οικογένεια και την εργασία, της υποστήριξης της απασχόλησης και την ενίσχυση της οικογένειας, της σταθερής εξατομικευμένης φορολογίας και της ανταποδοτικότητάς της πίσω στους Σουηδούς πολίτες. Στα νομοθετήματα του κράτους σε όλο το χρονικό εύρος της μεταπολεμικής καπιταλιστικής Ευρώπης ως σήμερα, παρατηρούνται σε ολοένα μεγαλύτερο βαθμό εξελισσόμενες πολιτικές συμφιλίωσης εργασιακών και οικογενειακών υποχρεώσεων.

B.3 Ηνωμένο Βασίλειο

B.3.1 Οικογενειακά σχήματα

Στο Ηνωμένο Βασίλειο στις βάσεις δεδομένων της χώρας περιλαμβάνεται ο ορισμός της οικογένειας. Η οικογένεια ορίζεται ως ένα ζευγάρι παντρεμένο ή που ζει με ελεύθερη συμβίωση ή με σύμφωνο συμβίωσης με ή χωρίς παιδιά ή ένας μονογονέας με τουλάχιστον ένα παιδί που μένουν στο ίδιο νοικοκυριό. Τα παιδιά μπορεί να είναι εξαρτημένα ή ανεξάρτητα. Όλες οι οικογένειες έχουν ένα πρόσωπο αναφοράς (family reference person)(Family Law Act, R.S.O.c.F.3σελ:4).

Στην πορεία της εκβιομηχάνισης του το Ηνωμένο Βασίλειο παρουσιάζει ξεκάθαρη τάση μείωσης του μεγέθους της οικογένειας (Muncie et.al. σελ:38). Συγκριτικά στοιχεία των χωρών της ΕΕ αναφορικά με τα ποσοστά γάμων και διαζυγίων ανά πληθυσμό 1.000 ατόμων στα έτη 1981 και 1993 δείχνουν ότι στο Ηνωμένο Βασίλειο οι γάμοι μειώνονται από 7,1% το 1981 σε 5,9% το 1993 και τα διαζύγια αυξάνονται από 2,8% το 1981 σε 3,1% το 1993. Ο μέσος όρος της Ευρώπης των είκοσι πέντε είναι για τους γάμους 6,1% το 1981 και 5,3 το 1993 και για τα διαζύγια 2,8% το 1981 και 3,1% το 1993 (Muncie et.al. σελ:40). Το Ηνωμένο Βασίλειο είναι ακριβώς στον μέσο όρο της Ευρώπης των είκοσι πέντε όσον αφορά την αυξητική τάση των διαζυγίων, όμως στους γάμους έχει μεγαλύτερα ποσοστά απόκλισης. Η αύξηση των διαζυγίων συνδέεται και με την ψήφιση του νόμου του 1984 που θεσμοθετεί νέες πιο απλοποιημένες προϋποθέσεις για την λύση του γάμου. Μετά την αλλαγή στο θεσμικό πλαίσιο ο αριθμός των διαζυγίων τριπλασιάστηκε και επηρεάστηκε ανοδικά η αύξηση του αριθμού των μονογονεϊκών οικογενειών (Muncie et.al. σελ:39). Συγκεκριμένα στην χώρα το ποσοστό των μονογονεϊκών οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά αυξάνεται, το 1971 από 8% σε 22% το 1993, και σε 24% το 2005(Muncie et.al. σελ:40).Ένα ακόμη στοιχείο αξιοσημείωτο αναφορικά με υποθέσεις για τους οικογενειακούς σχηματισμούς στην χώρα, είναι τα ευρήματα

μελετών στο Ηνωμένο Βασίλειο τα οποία εκτιμούν ότι παρουσιάζει υψηλό βαθμό γονιμότητας και υψηλό ποσοστό τεκνοποίησης στην εφηβική ηλικία (Kiernan, 1998).

Η ύπαρξη ή όχι παιδιών στην οικογένεια αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την απόφαση συμμετοχής ή όχι των γυναικών-μητέρων στην αγορά εργασίας εξαιτίας της υπολειμματικής κρατικής παιδικής φροντίδας και κατ' επέκταση του μοντέλου οικογένειας συνδεδεμένου με την απασχόληση των γονέων. Στο Ηνωμένο Βασίλειο είναι η ηλικία των μικρότερων παιδιών μάλλον παρά ο αριθμός παιδιών ο βασικός παράγοντας που καθορίζει το αν η μητέρα θα συμμετάσχει στην αγορά εργασίας ή όχι (Kiernan, 1998). Όσο μεγαλώνει το μικρότερο παιδί της οικογένειας, όταν γίνεται πέντε ετών, ηλικία που στην Βρετανία ξεκινά η φοίτηση στο νήπιο, αυξάνεται η πιθανότητα των μητέρων να εργαστούν και ιδίως σε πλήρη απασχόληση. Οι μητέρες με παιδιά μικρότερα των πέντε ετών είναι λιγότερο πιθανό να εργάζονται αμειβόμενες. Ωστόσο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι αυτή είναι η ομάδα γυναικών με τη μεγαλύτερη συμμετοχή στην εργασία που συνέβη την τελευταία δεκαετία. Το Ηνωμένο Βασίλειο υπάγεται στην ομάδα χωρών της μέτριας διαβάθμισης από-οικογενοποίησης. Τα επίπεδα οικονομικής ανεξαρτησίας των γυναικών και των ευθυνών φροντίδας είναι μέτρια (Tobias, Bent, 2019). «Η από-οικογενειοποίηση (defamilialization) αναφέρεται στο βαθμό κατά τον οποίο η ευθύνη για την προστασία και την ευημερία των ατόμων περνά από τη σφαίρα της οικογένειας, στο κράτος ή στην αγορά, ενώ η επαν-οικογενειοποίηση πραγματοποιείται με τη μεταφορά ευθύνης φροντίδας από το κράτος ή την αγορά πίσω στην οικογένεια» (Κορνηλάκης, Α., 2022 σελ:23). Στο Ηνωμένο Βασίλειο παρατηρείται από-οικογενειοποίηση μέσω αγοράς. Παρά τα μέτρια επίπεδα από-οικογενοποίησης το ποσοστό των γυναικών που βρίσκονται εντός της αγοράς εργασίας παρουσιάζει αύξηση. Το 1979 η αναλογία γυναικών σε ηλικία εργασίας (16–59 years) ήταν 59%. Το 1996 αυξήθηκε στο 67%. Την ίδια χρονιά οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν το 44% της εργατικής δύναμης σε ηλικία εργασίας. Τα στοιχεία δείχνουν ότι οι οικογενειακοί σχηματισμοί τείνουν προς την οικογένεια των δύο ενήλικων απασχολούμενων.

B.3.2 Η εξέλιξη των κοινωνικών πολιτικών.

Τα θεμέλια του σύγχρονου Βρετανικού κράτους πρόνοιας τέθηκαν την περίοδο διακυβέρνησης των Φιλελευθέρων 1905 -1915 όπου αποτελεί και την πρώτη περίοδο ανάπτυξης της κοινωνικής προστασίας στο Ηνωμένο Βασίλειο. Τότε εισήχθησαν αρκετοί νέοι θεσμοί όπως η εθνική ασφάλιση υγείας και οι συντάξεις γήρατος. Το

1942 η έκθεση Beveridge- Beveridge Report αποτέλεσε ορόσημο για τις ευρείες κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα μετά τον Β'ΠΠ σε καθεστώς διακυβέρνησης των εργατικών, τους οποίους διαδέχθηκαν συντηρητικές κυβερνήσεις, και περιέλαβαν μέτρα για δωρεάν υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης ως την ηλικία των 15 ετών (Mitton, 2009). Από το 1979 και μετά, με την διακυβέρνηση από το συντηρητικό κόμμα της Θάτσερ και του διαδόχου της, και εν συνεχεία, υπό την διακυβέρνηση των εργατικών, πραγματοποιήθηκαν αλλαγές που ενίσχυσαν το ρόλο του ιδιωτικού τομέα και συνέβαλαν στην επίταση του συγκεντρωτισμού και του ελέγχου κεντρικά, όλου του συστήματος κοινωνικής προστασίας (Mitton, 2009). Στο Ηνωμένο Βασίλειο επικρατεί ισχυρή αντίληψη της οικογένειας ως απαραβίαστη πλευρά της ιδιωτικής ζωής. Η πεποίθηση αυτή συνδέεται με την μη αποδοχή των πολιτικών εστιασμένων στην οικογένεια λόγω του εκτεταμένου ελέγχου που ασκείται από το κράτος μέσω αυτών και του κινδύνου παραβίασης της ιδιωτικής ζωής. Έτσι δεν υιοθετήθηκε ποτέ μια σαφής και ξεκάθαρη οικογενειακή πολιτική αλλά έμμεσα οι κοινωνικές πολιτικές που ακολουθήθηκαν σε άλλους τομείς ωφέλησαν και την οικογένεια διότι συμπεριλάμβαναν συναφή μέτρα για την εξυπηρέτησή τους (Muncie et.al. σελ:54).

Σε υπερεθνικό Ευρωπαϊκό επίπεδο το Ηνωμένο Βασίλειο εναντιώθηκε με τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον βαθμό κρατικού παρεμβατισμού στις πολιτικές για την οικογένεια. Συγκεκριμένα ως την έλευση της κυβέρνησης των εργατικών το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν αντίθετο με τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη θεσμοθέτηση γονικών αδειών, ωραρίου εργασίας προσαρμοσμένου στη φροντίδα παιδιών. Μέχρι το 1998 η κυβέρνηση δεν είχε υπογράψει την συμφωνία της Ένωσης για τα θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα για τους εργαζόμενους και τη συμφωνία για ενωτική κοινωνική πολιτική. Τις δεκαετίες 1980 και 1990 η Βρετανία επιχειρηματολογούσε ενάντια στην εισαγωγή κατευθυντήριων γραμμών για τα δικαιώματα των υποαπασχολούμενων εργαζόμενων γονέων, τις γονικές άδειες, και τις κρατικές παροχές για τη φροντίδα παιδιών, υποστηρίζοντας ότι οι κανονισμοί καταπατούν την ιδιωτική ζωή των ατόμων και επιβαρύνουν τους εργοδότες με ένα βαρύ φορτίο. Οι πολιτικές συμφιλίωσης εργασιακών και οικογενειακών υποχρώσεων αντιμετωπίζονταν από τα πολιτικά μέρη ως ιδιωτικό ατομικό θέμα το οποίο όφειλαν να διαχειριστούν οι ίδιοι οι εργαζόμενοι με τους εργοδότες τους. Αυτή η συντηρητική λογική επικράτησε στην χώρα μεταπολεμικά από το 1950 και όπως προαναφέρθηκε κράτησε αρκετές δεκαετίες (Hantaris, Letablier, 1996). Για την ιστορία αναφέρεται

ότι ο πρώτος νόμος για οικογενειακές παροχές ψηφίστηκε μεταπολεμικά τον Ιούνιο του 1945. Πολλά χρόνια αργότερα, το έτος 1992, οι οικογενειακές παροχές συμπεριλήφθηκαν στον νόμο «Χορηγίες Κοινωνικής Ασφάλισης και Παροχές» (Social Security Contributions and Benefits) (The European Commission Report).

B.3.3 Πολιτικές για την οικογένεια.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο η πρώτη μέριμνα για την οικογένεια τοποθετείται κατά το διάστημα 1945 ως το 1992. Τότε οι οικογενειακές παροχές όπως προαναφέρθηκε περιλήφθηκαν στο πλαίσιο της κοινωνικής ασφάλισης. Στο χρονικό αυτό διάστημα, στο Ηνωμένο Βασίλειο έλαβαν χώρα νομοθετικές ρυθμίσεις οι οποίες επηρέασαν τους οικογενειακούς σχηματισμούς. Το 1969 ψηφίστηκε η μεταρρυθμιστική πράξη του νόμου περί διαζυγίων η οποία έθεσε έναν μόνο λόγο διαζυγίου τον ανεπανόρθωτο κλονισμό του γάμου και...επέτρεψε το συναινετικό διαζύγιο με την προϋπόθεση ότι τα δύο μέρη δεν συγκατοικούσαν επί τρία συνεχόμενα έτη. Το 1984 ο νόμος περί γάμων και οικογενειακών υποθέσεων μείωσε τα έτη συγκατοίκησης του νόμου περί διαζυγίων από τρία έτη σε ένα έτος (Muncie et.al. σελ:39). Οι νέοι νόμοι διευκόλυναν την λύση του γάμου και οδήγησαν στην αύξηση του αριθμού των μονογονεϊκών οικογενειών. Η κυβέρνηση στις αρχές της δεκαετίας του 1990, για να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο της φτώχειας από την συνεχή αύξηση του αριθμού των μονογονεϊκών οικογενειών και την επιβάρυνση του μονογονέα υπευθύνου της οικογένειας με το κόστος συντήρησης των εξαρτημένων μελών, προχώρησε στην ίδρυση της Υπηρεσίας Στήριξης του Παιδιού η οποία επέβαλλε στους έτερους γονείς να καταβάλλουν διατροφή (Muncie et.al. σελ:54). Το μέτρο τάχθηκε υπέρ της πλευράς της οικονομικής ενίσχυσης και εξισορρόπησης των οικογενειακών βαρών με μέτρα προώθησης της έμφυλης ισότητας των γονέων. Ο κίνδυνος φτώχειας σχετίζονταν τότε και με το ότι κατά τη δεκαετία του 1980, οι μονογονεϊκές φτωχότερες οικογένειες και γενικά οι φτωχότερες οικογένειες και οι οικογένειες με μέσο εισόδημα επιβαρύνθηκαν ακόμη περισσότερο εξαιτίας αλλαγών στο φορολογικό και ασφαλιστικό σύστημα το οποίο αύξησε τον φόρο και τα ασφάλιστρα που έπρεπε να καταβάλλουν. Προνομιακή κρατική αντιμετώπιση είχαν όσοι άνδρες κέρδιζαν δέκα φορές περισσότερα από το μέσο εθνικό εισόδημα διότι κατέβαλλαν αναλογικά φόρο κατά 45% μειωμένο. Αναφορικά με την ισότητα τα κύρια νομοθετικά μέτρα που συμβάλλουν στην προώθηση της έμφυλης ισότητας είναι ο Νόμος του 1970 για την ισότητα των αμοιβών και ο Νόμος 1975 για τις διακρίσεις λόγω φύλου. Αρκετά χρόνια μετά τους

νόμους του 1970 και 1975, θεσμοθετήθηκαν μέτρα για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας των συζύγων και γονέων-παιδιών. Το έτος 1991 καταδικάζεται το αδίκημα του βιασμού στο πλαίσιο του γάμου με νομοθετική πράξη που τον αναγνώρισε ως ποινικό αδίκημα σε ευθυγράμμιση με τα Σκανδιναβικά κράτη. Σε άλλους τομείς οι πολιτικές για την οικογένεια είναι έμμεσες δηλαδή εντάσσονται στην κοινωνική ασφάλιση και τις εισοδηματικές πολιτικές της χώρας οξύνοντας τις κοινωνικές ανισότητες.

Σε ότι αφορά την οργάνωση της κοινωνικής προστασίας στην χώρα αναφορικά με τις οικογένειες, παρατηρούμε ένα μείγμα πολιτικών. Το υπουργείο Απασχόλησης και Συντάξεων (DWP) είναι υπεύθυνο για την χορήγηση των περισσότερων παροχών κοινωνικής ασφάλισης. Η υπηρεσία φορολογίας και τελωνείων του Ηνωμένου Βασιλείου είναι υπεύθυνη για «την είσπραξη και την καταχώριση των εισφορών καθώς και τον έλεγχο των δικαιωμάτων και την καταβολή πιστώσεων φόρου σε οικογένειες με συντηρούμενα τέκνα καθώς και σε εργαζόμενους με χαμηλό εισόδημα». Επίσης καταβάλει το «επίδομα τέκνου και το επίδομα κηδεμονίας» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή,2011). Το υπουργείο Εμπορίου, Καινοτομίας και Δεξιοτήτων είναι υπεύθυνο για «την χάραξη πολιτικής, και την θέσπιση νομοθεσίας για τη γονική άδεια και τη καταβολή της» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή,2011).«Οι εργοδότες είναι υπεύθυνοι για την καταβολή των νόμιμων αποδοχών ασθενείας, των νόμιμων αποδοχών μητρότητας, των νόμιμων αποδοχών πατρότητας των νόμιμων αποδοχών υιοθεσίας» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή,2011).

Στον τομέα που αφορά τις γονικές άδειες το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν το μοναδικό μέλος της ΕΕ χωρίς άδεια μητρότητας για τις γυναίκες με έμμισθη εργασία όταν οι κατευθυντήριες γραμμές για την υποστήριξη των γυναικών κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης τους υιοθετήθηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 1992. Το έτος 1995 η οικογενειακή πολιτική του Ηνωμένου Βασιλείου αναφορικά με την γονική άδεια μητρότητας άλλαξε γραμμή. Από εκείνη την χρονιά όλες οι μητέρες απέκτησαν θεσμικά το δικαίωμα πρόσβασης σε άδεια μητρότητας, διάρκειας από δεκατέσσερις εβδομάδες και υπό όρους ως δεκαοκτώ εβδομάδες. Στην έκθεση «τα δικαιώματά σας κοινωνικής ασφάλισης στο Ηνωμένο Βασίλειο» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής του 2011 στα πλαίσια των γονικών αδειών, εμφανίζονται ως δύο διαφορετικές παροχές οι οποίες συνδέονται με την γονική άδεια μητρότητας αλλά διαφέρουν ως προς τη σχέση εργασίας και τα κριτήρια, οι Νόμιμες Αποδοχές Μητρότητας (Statutory Maternity Pay– SMP) και το Επίδομα Μητρότητας (Maternity Allowance Threshold–MAT). Τις

Νόμιμες Αποδοχές Μητρότητας δικαιούνται γυναίκες που παρέχουν εξαρτημένη εργασία. Οι αποδοχές αυτές καταβάλλονται για μέγιστη περίοδο τριάντα εννέα εβδομάδων που ξεκινά το νωρίτερο έντεκα εβδομάδες πριν από την πιθανή ημερομηνία τοκετού. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η εργασία στον ίδιο εργοδότη επί είκοσι έξι συνεχόμενες εβδομάδες, εκ των οποίων η τελευταία πρέπει να είναι η δέκατη πέμπτη εβδομάδα πριν από την πιθανή εβδομάδα του τοκετού (εβδομάδα που θεμελιώνει δικαίωμα στο επίδομα). Επίσης οι εβδομαδιαίες αποδοχές θα πρέπει να είναι τουλάχιστον ίσες με το κατώτατο όριο αποδοχών του πλαισίου εθνικής ασφάλισης. Οι μητέρες μπορούν να επιλέξουν πότε θα σταματήσουν να εργάζονται αλλά η περίοδος καταβολής των αποδοχών ξεκινά το αργότερο την επομένη της γέννησης του παιδιού τους. Η πρόσβαση στις Νόμιμες Αποδοχές Μητρότητας προϋποθέτει να γνωστοποιηθεί στον εργοδότη η πρόθεση της μητέρας να σταματήσει να εργάζεται λόγω μητρότητας τουλάχιστον εικοσιοκτώ μέρες νωρίτερα προτού διακόψει την εργασία της. Επίσης πρέπει να καταθέσει στον εργοδότη τη βεβαίωση μητρότητας που χορηγείται από το γιατρό ή τη μαία από την εικοστή πρώτη εβδομάδα της εγκυμοσύνης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011).

Το Επίδομα Μητρότητας (MAT) χορηγείται από το κράτος μόνον εφόσον οι μητέρες δεν δικαιούνται τις Νόμιμες Αποδοχές Μητρότητας (SMP), σε μισθωτές ή αυτοαπασχολούμενες μητέρες, όταν το μέσο εισόδημά τους είναι τουλάχιστον ίσο με το κατώτατο όριο για τη λήψη του επιδόματος μητρότητας (Maternity Allowance – MAT) που ισχύει κατά την έναρξη της περιόδου αναμονής. Το επίδομα μητρότητας δικαιούνται μητέρες μισθωτές ή αυτοαπασχολούμενες επί είκοσι έξι τουλάχιστον εβδομάδες κατά τη δοκιμαστική περίοδο των εξήντα έξι εβδομάδων. Οι είκοσι έξι αυτές εβδομάδες δεν είναι απαραίτητο να ήταν συνεχόμενες. Η δοκιμαστική περίοδος είναι η περίοδος εξήντα έξι εβδομάδων μέχρι και την τελευταία εβδομάδα πριν από την πιθανή εβδομάδα γέννησης του παιδιού. Το κατώτατο όριο για τη λήψη του επιδόματος μητρότητας (MAT) είναι τριάντα GBP την εβδομάδα. Οι μέσες εβδομαδιαίες αποδοχές υπολογίζονται με βάση δεκατρείς εβδομάδες κατά τη διάρκεια της δοκιμαστικής περιόδου (αποδοχές δοκιμαστικής περιόδου). Εφόσον πληρούν τις προϋποθέσεις απασχόλησης και αποδοχών, χορηγείται επίδομα μητρότητας για τριάντα εννέα εβδομάδες κατ' ανώτατο όριο.

Οι μητέρες που λαμβάνουν είτε τις Νόμιμες Αποδοχές Μητρότητας (SMP) είτε το Επίδομα Μητρότητας (Maternity Allowance – MAT) μπορούν να εργαστούν νόμιμα μέχρι και δέκα ημέρες κατά τη διάρκεια λήψης των χρηματικών βοηθημάτων

χωρίς να τα χάσουν. Οι ημέρες αυτές λέγονται «ημέρες διατήρησης της επαφής» (KIT: Keeping in Touch). Οι ημέρες αυτές επιτρέπουν στις μητέρες να διατηρήσουν την επαφή με το χώρο εργασίας τους και να παρακολουθήσουν πρόγραμμα κατάρτισης, για παράδειγμα προτού επανέλθουν στην εργασία τους. Οι ημέρες KIT μπορούν να ληφθούν μόνο με τη σύμφωνη γνώμη τόσο των μητέρων όσο και του εργοδότη τους. Το μέτρο αυτό ισχύει και για τις αυτοαπασχολούμενες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011).

Η γονική άδεια πατρότητας δεν κατοχυρώνεται ως το έτος 1998 (Kiernan, 1998) ούτε διαφαίνεται και στις πληροφορίες με βάση τον οδηγό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που συντάχθηκε για το Ηνωμένο Βασίλειο, σε συνεργασία με τους εθνικούς αντιπροσώπους του συστήματος αμοιβαίας πληροφόρησης για την κοινωνική προστασία (MISSOC). Συγκεκριμένα στην έκθεση «τα δικαιώματά σας κοινωνικής ασφάλισης στο Ηνωμένο Βασίλειο» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το έτος 2011 περιγράφονται τα μέτρα επιδόματος πατρότητας όχι σε πλαίσιο των αμειβόμενων γονικών αδειών που να συμπεριλαμβάνει τα χρονικά διαστήματα απουσίας από την εργασία του λόγω πατρότητας. Όπως ισχύει για τις αμειβόμενες γονικές άδειες για τις μητέρες αναφέρονται δύο είδη επιδόματος πατρότητας: οι Τακτικές Νόμιμες Αποδοχές Πατρότητας (Ordinary Statutory Paternity pay-OSPP) και οι Πρόσθετες Νόμιμες Αποδοχές Πατρότητας (Additional Statutory Paternity Pay-ASPP). Αναφορικά με το πρώτο, τις Τακτικές Νόμιμες Αποδοχές Πατρότητας (OSPP) δικαιούται ο μισθωτός μετά τη γέννηση του παιδιού του οποίου η σύντροφος περιμένει παιδί και μπορεί να τις ζητήσει υποβάλλοντας στον εργοδότη του υπεύθυνη δήλωση στην οποία βεβαιώνει ότι είναι ο βιολογικός πατέρας ή ο σύντροφος της μητέρας, ότι σκοπεύει να αναλάβει την ανατροφή του παιδιού, και ότι αφιερώνει χρόνο εκτός εργασίας στο παιδί ή την στήριξη της μητέρας. Απαιτείται απασχόληση στον ίδιο εργοδότη επί είκοσι έξι εβδομάδες, εκ των οποίων η τελευταία πρέπει να είναι η δέκατη πέμπτη εβδομάδα πριν από την πιθανή εβδομάδα τοκετού και επίσης να παραμένει στον ίδιο εργοδότη μέχρι τη γέννηση του παιδιού. Τις οκτώ τελευταίες εβδομάδες αυτής της περιόδου, οι αποδοχές του πατέρα πρέπει να είναι τουλάχιστον ίσες με το κατώτατο όριο αποδοχών που λαμβάνονται υπόψη για τις εισφορές στην εθνική ασφάλιση. Αναφορικά με το δεύτερο επίδομα, τις Πρόσθετες Νόμιμες Αποδοχές Πατρότητας (ASPP) δικαίωμα έχει ο εργαζόμενος του οποίου η σύντροφος δικαιούται νόμιμες αποδοχές μητρότητας, επίδομα μητρότητας ή νόμιμες αποδοχές υιοθεσίας και μπορεί τα χρήματα του επιδόματος να μειωθούν, εάν η φυσική ή θετή μητέρα επιστρέψει στην εργασία πριν από το τέλος της περιόδου καταβολής των παροχών μητρότητας ή υιοθεσίας. Σχετικά

με τις προϋποθέσεις από το μέρος της εργοδοσίας ισχύουν τα ίδια όπως περιγράφονται στο προαναφερθέν επίδομα τακτικές νόμιμες αποδοχές πατρότητας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011).

Σε επίπεδο κρατικών υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας στο Ηνωμένο Βασίλειο εισήχθησαν μέτρα μείωσης της ιδρυματικής φροντίδας για ηλικιωμένα άτομα και άτομα με αναπηρία στο όνομα της φροντίδας στην κοινότητα και με σκοπό την μείωση της κρατικής παρέμβασης στο ελάχιστο. Η ρύθμιση αυτή είχε ως αποτέλεσμα η φροντίδα των ηλικιωμένων και των ανθρώπων με αναπηρία να επιβαρύνει τις γυναίκες χωρίς να λαμβάνουν οικονομική συνδρομή (Muncie et.al. σελ: 57). Στην παιδική ηλικία, η φροντίδα βρεφών, νηπίων και παιδιών σχολικής ηλικίας στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά τις ώρες της καθημερινής εργασίας των γονέων λειτουργεί σε αντιδιαστολή με τις υπηρεσίες φροντίδας των Σκανδιναβικών χωρών. Στις Σκανδιναβικές χώρες υπάρχει καθολικό σύστημα παιδικής μέριμνας υποστηριζόμενο πλήρως από την κρατική βούληση, για ρυθμίσεις και κανονισμούς ανάλογα με τις διακυμάνσεις ζήτησης εργατικού δυναμικού της αγοράς εργασίας. Αντίθετα στο Ηνωμένο Βασίλειο το σύστημα παιδικής μέριμνας είναι μίγμα παροχών που παρέχεται από μια ποικιλία διαφορετικών οργανισμών και υποτυπώδης συμμετοχή του κράτους. Σύμφωνα με στοιχεία από την Επιτροπή Εργασίας, το 1995 στο Ηνωμένο Βασίλειο το 90% των παροχών για την μέριμνα των παιδιών είναι μη επιδοτούμενη (Employment Committee Session, 1994-1995). Οι γονείς είτε πληρώνουν για ιδιωτική φροντίδα των παιδιών τους λαμβάνοντας ελάχιστη οικονομική υποστήριξη από τους εργοδότες τους, είτε στην πλειονότητα των οικογενειών, τη φροντίδα των παιδιών την αναλαμβάνουν οι συγγενείς, είτε προσαρμόζουν το ωράριο εργασίας τους έτσι ώστε να βρίσκεται ένας γονιός στο σπίτι για τα παιδιά, συνήθως η μητέρα. Στο Ηνωμένο Βασίλειο η γυναικεία εργασία είναι μια κανονικότητα από νωρίς συγκριτικά με άλλες χώρες. Από την δεκαετία του 1950 οι γυναίκες εργάζονται μετά τον γάμο τους (Kiernan, 1998). Οι μελέτες επιβεβαιώνουν ότι η πλειοψηφία των ζευγαριών που γίνονται γονείς είναι ζευγάρια διπλής σταδιοδρομίας (Kiernan, 1998).

Αναφορικά με τον χρόνο που διαθέτουν οι δομές παιδικής φροντίδας οι πηγές αναφέρουν ότι στο Ηνωμένο Βασίλειο, θεσμικά διατίθενται λιγότερες από τριάντα ώρες ως επικρατέστερες για την υποστήριξη του μοντέλου οικογένειας με εισροές εισοδήματος πλήρους/μερικής απασχόλησης. Η χαμηλή κλίμακα κάλυψης για παιδιά από τριών ετών και πάνω συνδεόμενη με τη βασική μερική φροντίδα επιτρέπει μόνο για τον ένα γονέα πλήρη απασχόληση και για τον άλλον υποαπασχόληση οπότε το

οικογενειακό μοντέλο εργασίας αντιστοιχεί σε μιάμιση εργασία για την κάλυψη συνολικά των αναγκών της οικογένειας (Tobias, Bent, 2019). Ωστόσο παρά την μερική κάλυψη του κράτους για την φροντίδα των παιδιών, με τη πάροδο του χρόνου φαίνεται να αυξάνονται τα ποσοστά επιστροφής των μητέρων την εργασία τους για οικονομικούς λόγους.

Ο χρόνος επιστροφής της μητέρας στην εργασία της σε σχέση με τα κίνητρά της για την εργασιακή επάνοδο μετά την τεκνοποίηση, καθώς και το αν επιστρέφει στον ίδιο εργοδότη ή όχι, από την δεκαετία του 1990 και μετά, οι μητέρες επιστρέφουν στην εργασία τους σε συντομότερο χρονικό διάστημα και συνήθως στον ίδιο εργοδότη συγκριτικά με τις μητέρες τα προηγούμενα έτη. Οι γυναίκες των παλαιότερων γενεών, για παράδειγμα όσες γυναίκες ήταν 60–64 ετών κατά το έτος 1994, μόνο σε ποσοστό 14% επί του συνόλου των εργαζόμενων γυναικών επέστρεφε στην εργασία τους εντός του χρονικού διαστήματος ενός έτους από την γέννηση του πρώτου παιδιού και μετά. Το ίδιο έτος (1994) το ποσοστό ανήλθε σε 37% των γυναικών ηλικίας από είκοσι πέντε ως τριάντα τέσσερα ετών που επέστρεφαν στην εργασία τους εντός του χρονικού διαστήματος ενός έτους από την γέννηση του πρώτου παιδιού και μετά. Όσο πιο υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο είχαν οι μητέρες, (ποσοστό 70% έναντι 50% για μητέρες χωρίς προσόντα), τόσο αυξάνονταν η πιθανότητα επιστροφής στον ίδιο εργοδότη. Ωστόσο επιλέγουν εργασίες σε μεγαλύτερο ποσοστό από ότι σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες υποαπασχόλησης αντί πλήρους απασχόλησης. Σύμφωνα με τις αναφορές των μητέρων επιστρέφουν στην εργασία τους για οικονομικούς λόγους (Kiernan, 1998).

Η μέριμνα για την φροντίδα των παιδιών μετά την επιστροφή των μητέρων στην εργασία τους αποτελεί ατομική υπόθεση και ευθύνη των γονέων. Οι γονείς αποφασίζουν για το σχήμα παιδικής φροντίδας που θα επιλέξουν. Η απόφαση που θα πάρουν εξαρτάται από την ηλικία των παιδιών τους (Tobias, Bent, 2019). Στους γονείς που έχουν παιδιά προσχολικής ηλικίας η συνηθέστερη επιλογή για την φροντίδα των παιδιών είναι οι συγγενείς, ακολουθεί ο θεσμός των υπεύθυνων για την ανατροφή των παιδιών γνωστές ως γκουβερνάντες (childminders). Οι childminders είναι μητέρες νέων παιδιών οι οποίες ενδιαφέρονται για την φροντίδα παιδιών άλλων γονέων στο σπίτι τους. Οι περισσότερες μητέρες παιδιών προσχολικής ηλικίας που επιλέγουν να απασχοληθούν ως γκουβερνάντες είναι εγγεγραμμένες στις τοπικές αρχές και πληρούν τις βασικές θεσμικές προϋποθέσεις σεβόμενες τον χώρο και τις ανέσεις. Η κρατική χρηματοδότηση για την παιδική φροντίδα νηπίων κάτω των τριών ετών είναι λιγότερη

από 2% του ΑΕΠ της χώρας και περιορίζεται σε οικογένειες που ζουν σε στερητικές συνθήκες.

Η υπολειμματική κρατική μέριμνα για υπηρεσίες φροντίδας παιδιών άλλα και άλλων εξαρτημένων μελών καθιστά την φροντίδα μια ψυχικά και οικονομικά πιεστική κατάσταση για τους φροντιστές. Το κόστος φροντίδας που πρέπει οι γονείς-φροντιστές να καταβάλουν από την τσέπη τους σε σχέση με τα εισοδήματα που κερδίζουν είναι υψηλό. Στις περιπτώσεις φροντίδας ανηλίκων περίπου το 25% των εισοδημάτων της μητέρας καταβάλλεται για την φροντίδα των παιδιών κατά τις ώρες απουσίας της από το σπίτι για να εργαστεί. Μέτρα για φορολογικές ελαφρύνσεις του οικογενειακού εισοδήματος για τα έξοδα φροντίδας παιδιού-εξαρτώμενου μέλους είναι περιορισμένα. Στο Ηνωμένο Βασίλειο υπάρχει ιδεολογική αντιπαράθεση στο θέμα της αναγνώρισης της οικογένειας ως «χώρο ιδιωτικής ζωής» και ατομικών αποφάσεων και επιλογών. Επικρατεί η αντίληψη ότι η οικογένεια θα πρέπει να παραμένει μακριά από την κρατική παρέμβαση. Οι πολιτικές για την οικογένεια είναι υπολειμματικές και βασίζονται στον ιδιωτικό τομέα και σε ένα μείγμα πολιτικών δημόσιου-ιδιωτικού. Κυρίως όμως είναι ατομικές επιλογές και ατομική ευθύνη των υπευθύνων της οικογένειας, έχουν υψηλό κόστος και η κάλυψη του κράτους είναι ελλιπής.

Στον τομέα που αφορά τα οικογενειακά επιδόματα δηλαδή κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα, στο Ηνωμένο Βασίλειο φαίνεται ότι διαχρονικά μειώνονται σημαντικά και εξαρτώνται από διαφορετικά κριτήρια όπως είναι το ύψος του εισοδήματος και άλλα. Ως το 1970 οι κρατικές οικονομικές ενισχύσεις για τις οικογένειες ήταν υποτυπώδεις. Σύμφωνα με την Kiernan (1996) δεν υπήρχαν συγκεκριμένες φορολογικές ελαφρύνσεις για τα παιδιά πριν 2μισυ δεκαετίες. Τότε, υπήρχαν ορισμένες καθολικές πληρωμές ή πιστώσεις που γίνονταν σε μητέρες. Συγκεκριμένα, όλες οι μητέρες ελάμβαναν επίδομα τέκνου που ήταν ένα ενιαίο κατ' αποκοπή ποσό και που καταβάλλονταν ανά παιδί, με πρόσθετη προσαύξηση για το πρώτο παιδί, ως σημείο αναγνώρισης των δαπανών που πραγματοποιήθηκαν για την απόκτησή του και την μεταγενέστερη συντήρησή του. Απαραίτητη προϋπόθεση ήταν το παιδί να είναι ως 16 ετών με παράταση ως τα 18 έτη και να παρακολουθεί την δημόσια εκπαίδευση (Kiernan, 1998).

Τα δύο πρώτα έτη διακυβέρνησης της Θάτσερ περίπου τα έτη 1980–81, η υποστήριξη των φτωχότερων οικογενειών μειώθηκε κατά περίπου το ήμισυ (ζευγάρι άνεργων γονέων με δύο παιδιά λάμβαναν κρατικά επιδόματα μειωμένα κατά 40%)(Muncie et.al. σελ:57). Το 1986 ο νόμος περί κοινωνικής ασφάλισης «κατάργησε

το καθολικό επίδομα μητρότητας και το αντικατέστησε με επιδόματα βάση εισοδήματος» (Muncie et.al. σελ: 57). Για κάθε νέο μωρό που αναμένεται να γεννηθεί ή να υιοθετηθεί παρέχεται επίδομα μητρότητας από το Κοινωνικό Ταμείο. Διατίθεται σε όσες μητέρες λαμβάνουν επιδόματα, όπως επίδομα αναζήτησης εργασίας βάσει προηγούμενου εισοδήματος, οικογενειακή πίστωση ή επίδομα εργασίας αναπηρίας (Kiernan, 1998).

Αργότερα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011), στην ενημερωτική έκθεση της για τα δικαιώματα κοινωνικής ασφάλισης των πολιτών στο Ηνωμένο Βασίλειο, αναφέρεται ξεχωριστά στο επίδομα τέκνου και στο επίδομα συνδεδεμένο με το εισόδημα, ως πίστωση φόρου, που δικαιούνται οι γονείς αν συντηρούν ένα ή περισσότερα παιδιά κάτω των 16 ή έως 20 ετών. Και τα δύο επιδόματα προϋποθέτουν το παιδί να παρακολουθεί κατάρτιση πλήρους φοίτησης (εκτός ανώτατης εκπαίδευσης) ή αναγνωρισμένη δωρεάν κατάρτιση. Οι γονείς δεν χρειάζεται να καταβάλλουν εισφορές, αλλά απαιτείται η οικογένεια να κατοικεί στο Ηνωμένο Βασίλειο ή τουλάχιστον ο ένας εκ' των δύο γονέων. Αναφορικά με το επίδομα τέκνου το ύψος του καθορίζεται από τον αριθμό των παιδιών. Παρέχεται σε δύο διαβαθμίσεις επιδόματος τέκνου, με το μεγαλύτερο επίδομα να καταβάλλεται για το πρώτο (ή το μοναδικό) παιδί της οικογένειας. Το ύψος του είναι 20,30 GBP εβδομαδιαίως για το μεγαλύτερο παιδί και 13,40 GBP εβδομαδιαίως για κάθε άλλο παιδί (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011). Στις περιπτώσεις που η μητέρα δεν μπορούσε να εργαστεί γιατί έπρεπε να φροντίσει τα παιδιά ή τα ανάπηρα μέλη της οικογένειας, σύμφωνα με την Kiernan (1996), εντάσσεται στο Πρόγραμμα Ευθυνών Κατοικίας. Το πρόγραμμα αυτό παρέχει συνταξιοδοτική πίστωση για τα έτη που βρίσκονταν εκτός εργασίας με ανώτατο αριθμό ετών τα 20 έτη.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο ο νόμος προβλέπει το Επίδομα Οικογενειακής Πίστωσης(FC). Πρόκειται για ένα μέτρο μη ανταποδοτικού χαρακτήρα για εργαζόμενους γονείς με παιδιά. Σκοπός του επιδόματος είναι να ενθαρρύνει τους ανθρώπους να παραμείνουν στη δουλειά και να εξαλείψει τον φόβο της υποβάθμισης της θέσης στην εργασία τους όταν γίνονται γονείς. Βασικές προϋποθέσεις για να λάβουν οι γονείς το επίδομα είναι η υπευθυνότητα για τουλάχιστον ένα παιδί κάτω των δεκαέξι ετών ή κάτω των δεκαεννέα ετών εάν βρίσκεται σε πλήρης απασχόληση και μη προχωρημένη εκπαίδευση. Καταβάλλεται σε ζευγάρια και μόνους γονείς. Ο ένας γονέας πρέπει να είναι μισθωτός/αυτοαπασχολούμενος για τουλάχιστον δεκαέξι ώρες την εβδομάδα. Το επίδομα οικογενειακής πίστωσης δεν παρέχεται όταν οι

αποταμιεύσεις/κεφάλαιο των γονέων υπερβαίνουν τα £8.000 (11.998 Ecu). Το επίδομα οικογενειακής πίστωσης διαβαθμίζεται συμπεριλαμβάνοντας όλα τα μέλη της οικογένειας και το χρόνο απασχόλησης. Η μέγιστη οικογενειακή πίστωση αποτελείται από μια πίστωση για ενήλικες (το ίδιο για μοναχικούς γονείς και ζευγάρια), πίστωση παιδιού για κάθε παιδί (διαφορετικά ποσοστά ανάλογα με την ηλικία) και μια πίστωση 30 ωρών (για άτομα που εργάζονται 30 ώρες ή περισσότερες την εβδομάδα). Μια οικογένεια με κάτω των 77,15£ (116 ECU) εβδομαδιαία θα λάβει τη μέγιστη πίστωση. Από το ποσό που θα λάβει (τη μέγιστη πίστωση) θα αφαιρεθούν 70 πένες (1,00 ECU) για κάθε λίρα άνω των 77,15 £ (116 ECU). Το καθαρό εισόδημα δεν περιλαμβάνει το επίδομα τέκνου και £15 (22 ECU) από κάθε διατροφή που λαμβάνεται από έναν απόντα γονέα. Τα καθαρά κέρδη μπορούν επίσης να μειωθούν έως και κατά £60 (90 ECU) την εβδομάδα για ορισμένες χρεώσεις παιδικής μέριμνας προτού υπολογιστεί το δικαίωμα στην οικογενειακή πίστωση (βλέπε παράρτημα 5).Ειδικές περιπτώσεις αποτελούν οι άνεργοι γονείς οι οποίοι λαμβάνουν το ανάλογο οικογενειακό επίδομα. Οι συνταξιούχοι γονείς δικαιούνται τα οικογενειακά επιδόματα. Στις περιπτώσεις ορφανών παιδιών προβλέπεται επίδομα κηδεμόνα (GA) που καταβάλλεται, εκτός από το επίδομα τέκνου για ορφανά, στα άτομα που αναλαμβάνουν την κηδεμονία του παιδιού. Εξαιρετικές περιπτώσεις που συμβάλουν στην ορφάνια ενός παιδιού είναι όταν ο ένας γονέας είναι νεκρός και δεν είναι γνωστό το πού βρίσκεται ο άλλος, και όταν οι γονείς εκτίουν ποινή φυλάκισης μεγάλης διάρκειας. Το ύψος του επιδόματος των ορφανών παιδιών ανέρχεται στο ποσό των £48,53 (73 ECU) το μήνα ή 42,90 £ (64 ECU) ανάλογα με την αρχαιότητα του παιδιού στην οικογένεια του αιτούντος (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011). Τέλος, αναφορικά με την φορολόγηση των οικογενειακών επιδομάτων, ορισμένα εμπίπτουν σε φορολογική κλίμακα ενώ άλλα εκπίπτουν. Συγκεκριμένα το επίδομα τέκνου, τα επιδόματα κηδεμόνων και η «οικογενειακή πίστωση» δεν φορολογούνται. Στο Ηνωμένο Βασίλειο δεν υφίσταται εισοδηματικό πλαφόν για φορολογική ελάφρυνση ή μείωση φόρου (The European Commission Report).

Συμπερασματικά, στο Ηνωμένο Βασίλειο στο καθεστώς του φιλελευθερισμού οι οικογενειακές πολιτικές είναι υπολειμματικές και οργανωμένες στην βάση της παροχής διαφόρων τύπων επιδομάτων. Σε επίπεδο πρόνοιας για τις φτωχές οικογένειες η επιδοματική πολιτική αφορά ένα ελάχιστο επίπεδο παροχών μετά από έλεγχο των πόρων και κοινωνικό στιγματισμό. Συνεχίζει να επικρατεί η άποψη ότι η οικογένεια υπάγεται στην ιδιωτική σφαίρα και ως εκ' τούτου είναι ατομική υπόθεση των γονέων

και το κράτος δεν θα πρέπει να παρεμβαίνει. Η παιδική φροντίδα και μέριμνα είναι ιδιωτική υπόθεση. Ως επί το πλείστον επιβαρύνονται οι μητέρες με τη φύλαξη και φροντίδα των βρεφών και νηπίων ή άλλων εξαρτώμενων μελών της οικογένειας. Άλλοτε αναζητούν λύσεις ιδιωτικά με επί πληρωμή φροντίδα αναλαμβάνοντας και το υψηλό κόστος που αυτή συνεπάγεται. Η εργασία των μητέρων εξαρτάται από την ηλικία του παιδιού. Οι κοινωνικές παροχές σε χρήμα αναδιανέμονται στην βάση της επιλεκτικότητας δηλαδή υπάρχουν πολλά κριτήρια και προϋποθέσεις που θα πρέπει να εκπληρώνονται ώστε οι νέοι γονείς να έχουν πρόσβαση.

Γ' Μέρος: Ελλάδα, Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο. Πολιτικές για την οικογένεια συγκριτικά

Οι πολιτικές για την οικογένεια συγκριτικά και οι διαφορές στην οικογενειακή λογική και υποστήριξη συνοψίζεται με την αυξημένη κρατική υποστήριξη στα Σοσιαλδημοκρατικά καθεστώτα ευημερίας, όπως είναι της Σουηδίας, και με την περιορισμένη κρατική παρέμβαση όπως συμβαίνει στο Νοτιοευρωπαϊκό καθεστώς ευημερίας της Ελλάδας και το Φιλελεύθερο του Ηνωμένου Βασιλείου (βλέπε πίνακα 1). Σε υπερεθνικό επίπεδο κοινή τάση σήμερα αποτελούν η παρουσία νέων κοινωνικών κινδύνων, όπως η πιθανότητα στέρησης εισοδήματος και ο κίνδυνος φτώχειας λόγω της υπερίσχυσης της αγοράς και οι αλληπάλληλες κρίσεις όπως οικονομικές, υγειονομικές, ενεργειακές, περιβαλλοντικές και οι πόλεμοι, οι οποίοι επιδρούν στις χώρες οξύνοντας τις τάσεις νεοφιλελευθερισμού. Στον τομέα της κοινωνικής οικογενειακής πολιτικής οι νεοφιλελεύθερες τάσεις επιτάσσουν μέτρα για ενεργητικές πολιτικές ανταποδοτικού χαρακτήρα.

Στην Ελλάδα οι οικογενειακές πολιτικές για εργαζόμενους γονείς συνδέονται με το είδος των παροχών και λιγότερο με βλέψεις για την ενίσχυση της απασχόλησης όπως συμβαίνει στην Σουηδία. Αφορούν διακανονισμούς για παροχές σχετικά με την φροντίδα παιδιών. Αφορούν παροχές μητρότητας, πατρότητας, απουσίας από την εργασία δηλαδή γονικές άδειες, και το συνολικό πακέτο μεταβιβάσεων για οικογένειες με παιδιά με την μορφή προνομίων, φοροαπαλλαγών, και διαφόρων υποκατηγοριών. Εξετάζοντας τα συστήματα φροντίδας διαχρονικά επιβεβαιώνεται η παρατήρηση της κυριαρχίας ανεπίσημης μορφής φροντίδας παιδιών και ηλικιωμένων στις Νοτιοευρωπαϊκές χώρες (Bettio και Plantenga 2004) καθώς και τη διαφοροποίησή τους από τις άλλες χώρες της Ε.Ε. ως προς την έμφαση που δίδουν στον κρίσιμο ρόλο της

μητέρας στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, όπως και στη μεγάλη ανθεκτικότητα της διευρυμένης οικογένειας στην παροχή παιδικής φροντίδας (Saraceno 2000).

Στον τομέα πολιτικών συμφιλίωσης εργασίας και οικογενειακών υποχρεώσεων που συμπεριλαμβάνονται οι γονικές άδειες παρατηρούνται συγκριτικά στις τρεις χώρες Ελλάδα, Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο, σημαντικές αποκλίσεις. Οι αποκλίσεις αφορούν στις χρονολογίες θεσμοθέτησής τους στις υπό μελέτη χώρες, στα χάσματα στην θεσμοθέτηση των αδειών πατρότητας και μητρότητας, αλλά και σε διαφορετικά κριτήρια όπως στο αν είναι αμειβόμενες ή όχι, στον βαθμό εξάρτησης από τον εργοδότη και επίσης την εξάρτηση από τον χρόνο εργασίας στον ίδιο εργοδότη. Συγκεκριμένα η πρώτη χώρα που εισήγαγε στις οικογενειακές πολιτικές τις αμειβόμενες γονικές άδειες στην βάση της ισότητας για μητέρες και πατέρες ταυτόχρονα, ήταν η Σουηδία το έτος 1974. Στην Ελλάδα θεσμοθετήθηκε η γονική άδεια με αποδοχές για τις μητέρες το 1977 και μετά από 44 χρόνια, το 2021, η άδεια πατρότητας. Στο Ηνωμένο Βασίλειο θεσμοθετήθηκε το 1995 η άδεια μητρότητας και τρία έτη μετά, το 1998, οι παροχές πατρότητας. Στην Ελλάδα οι πολιτικές συμφιλίωσης ήταν ανύπαρκτες ως το 1984, χρονολογία ορόσημο για την θεσμοθέτησή τους. Από το 1990 και μετά αναπτύσσονται και από το 1997 υιοθετείται ενεργητική γραμμή στις πολιτικές συμφιλίωσης ενώ αργότερα, υπό καθεστώς μνημονιακής συνθήκης της χώρας, ενισχύονται προς αποφυγή μιας κοινωνικής διάρρηξης και κρίσης.

Στον τομέα της προώθησης της αρχής της ισότητας μέσα από τις πολιτικές για την οικογένεια, παρατηρούνται αποκλίσεις στις τρεις χώρες που εξετάστηκαν. Οι διαφορές αφορούν τις χρονολογίες ψήφισης των σχετικών νόμων για την αναγνώριση και νομική κατοχύρωση της ισότητας, αλλά και το αν το θέμα διαπερνά τα επιμέρους πεδία της κοινωνικής πολιτικής όπως ισχύει στην Σουηδία, ή την θεσμοθέτηση έμμεσα, στους άλλους τομείς κοινωνικής πολιτικής (όπως στο Ηνωμένο Βασίλειο ο νόμος του 1970 για την ισότητα των αμοιβών και ο νόμος 1975 για τις διακρίσεις λόγω φύλου). Η Ελλάδα πολύ αργότερα από τις άλλες δύο χώρες έλαβε μέτρα για την ισότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ζήτημα της ασυλίας του άνδρα-συζύγου για τον βιασμό στο πλαίσιο του γάμου. Στις τρεις υπό μελέτη χώρες παρουσιάζονται διαφορές στα Οικογενειακά Δίκαια της καθεμιάς για το ζήτημα αυτό. Το 1991 το Ηνωμένο Βασίλειο θεσμοθέτησε την άρση της ασυλίας με την απαγόρευση, βάση νόμου, του βιασμού εντός του γάμου αναγνωρίζοντας ότι συνιστά ποινικό αδίκημα. Στην Σουηδία ήδη είχε αναγνωριστεί τα προηγούμενα έτη ως ποινικό αδίκημα. Στην Ελλάδα ο βιασμός στο πλαίσιο του γάμου κατέστη ποινικό αδίκημα το

2006, δεκαπέντε χρόνια μετά από το Ηνωμένο Βασίλειο, με τον νόμο που ρυθμίζει γενικότερα θέματα ενδοοικογενειακής βίας 3500/2006.

Στον τομέα της παιδικής ηλικίας, η φροντίδα βρεφών, νηπίων και παιδιών σχολικής ηλικίας στο Ηνωμένο Βασίλειο, κατά τις ώρες της καθημερινής απουσίας των γονέων στην εργασία τους, παρέχεται σε αντιδιαστολή με τις υπηρεσίες φροντίδας των Σκανδιναβικών χωρών. Στις Σκανδιναβικές χώρες υπάρχει καθολικό σύστημα παιδικής μέριμνας υποστηριζόμενο πλήρως από την κρατική βούληση, για ρυθμίσεις και κανονισμούς ανάλογα με τις διακυμάνσεις ζήτησης εργατικού δυναμικού της αγοράς εργασίας. Αντίθετα στο Ηνωμένο Βασίλειο το σύστημα παιδικής μέριμνας είναι μίγμα παροχών που παρέχεται από μια ποικιλία διαφορετικών οργανισμών και υποτυπώδης συμμετοχή του κράτους. Στην Ελλάδα σημειώνονται ανεπάρκειες ωστόσο έγιναν βήματα προς την κατεύθυνση κάλυψης των οικογενειών με μικρά παιδιά.

Αναφορικά με την συγκέντρωση οικονομικών πόρων για την χρηματοδότηση των πολιτικών για την οικογένεια και την ανταποδοτικότητα στο πεδίο, στην Ελλάδα η χρηματοδότηση προέρχεται από ένα μείγμα οικονομικών πόρων που περιλαμβάνει τον κρατικό προϋπολογισμό, τα πακέτα στήριξης της ΕΕ (Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης, ΕΣΠΑ, Ταμείο Ανάκαμψης κ.α.) και ιδιωτικές πρωτοβουλίες. Τα χρήματα που συσσωρεύονται από την φορολογία αναδιανέμονται επιλεκτικά και στο θέμα υπάρχει δυσπιστία και αμφισβήτηση λόγω μειωμένης ποιότητας και χαμηλής κάλυψης των υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας και φροντίδας. Υπάρχει χαμηλού βαθμού εμπιστοσύνη στο κράτος, ανασφάλεια, και κοινωνική αναπαραγωγή των έμφυλων και κοινωνικών ανισοτήτων. Στην Σουηδία η χρηματοδότηση προέρχεται από την φορολογία. Η φορολόγηση αλλά και οι παροχές της κοινωνικής ασφάλισης είναι ξεχωριστά για άνδρες και γυναίκες. Το σουηδικό σύστημα κοινωνικού κράτους βασίζεται στην «επιστροφή» των οικονομικών εισροών που συγκεντρώνονται από την φορολογία σε κοινωνικές παροχές, στο Σουηδό πολίτη, στην βάση της καθολικής αναδιανομής των πόρων. Το αποτέλεσμα είναι η ουσιαστική υποστήριξη του εργαζόμενου γονέα, η ανάπτυξη εμπιστοσύνης στο κράτος, ανεπτυγμένο αίσθημα ασφάλειας, απόλαυση υψηλής ποιότητας και υψηλής κάλυψης κρατικών υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας και φροντίδας. Στο Ηνωμένο Βασίλειο το κόστος φροντίδας εξαρτημένων μελών της οικογένειας, βαραίνει την τσέπη των φροντιστών και είναι υψηλό σε σχέση με τα εισοδήματα που κερδίζουν. Στις περιπτώσεις φροντίδας ανηλίκων περίπου το 25% των εισοδημάτων της μητέρας καταβάλλεται για την

φροντίδα των παιδιών κατά τις ώρες απουσίας της από το σπίτι για να εργαστεί. Μέτρα για φορολογικές ελαφρύνσεις του οικογενειακού εισοδήματος για τα έξοδα φροντίδας παιδιού ή/και άλλου εξαρτώμενου μέλους της οικογένειας είναι περιορισμένα.

Πίνακας 1 Συνοπτική παρουσίαση συγκριτικών στοιχείων για την οικογενειακή πολιτική Ελλάδα, Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο

Σουηδία	Ελλάδα	Ηνωμένο Βασίλειο
Σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς ευημερίας.	Νοτιοευρωπαϊκό καθεστώς ευημερίας με νεοφιλελεύθερες τάσεις.	Φιλελεύθερο καθεστώς ευημερίας.
Υψηλή διαβάθμιση από-οικογενοποίησης μέσω κράτους.	Υψηλή διαβάθμιση οικογενοποίησης.	Μέτρια διαβάθμιση από οικογενοποίησης. Από οικογενοποίηση μέσω αγοράς.
Δαπάνες για οικογένειες και παιδιά: ~ 2,9% ΑΕΠ, το έτος 2020.	Δαπάνες για οικογένειες και παιδιά: ~ 1,7% ΑΕΠ 2020.	28.846 million £ Total Government expenditure το έτος 2020 για οικογένειες και παιδιά. Η κρατική χρηματοδότηση για την παιδική φροντίδα νηπίων κάτω των τριών ετών είναι λιγότερη από 2% του ΑΕΠ της χώρας. https://www.ons.gov.uk/economy/governmentpublicsectorandtaxes/publicspending
7 ^η θέση στην ΕΕ σε ποσοστό δαπανών για οικογενειακές πολιτικές.	20 ^η θέση στην ΕΕ σε ποσοστό δαπανών για οικογενειακές πολιτικές.	BREXIT (στοιχεία ως 2019)
Ενεργή γραμμή απασχόλησης για τους εργαζόμενους γονείς.	Βίαιη απορρύθμιση καθεστώτος ευημερίας. Από το 2009 + οικογενειακές πολιτικές για την αντιμετώπιση των κοινωνικών κινδύνων και καταστάσεων ακραίας φτώχειας σύμφωνα με τις μνημονιακές δεσμεύσεις που επιβλήθηκαν στην χώρα από τους θεσμούς.	Υπολειμματική κρατική παιδική φροντίδα περιορισμένη σε οικογένειες που ζουν σε στερητικές συνθήκες. Ακριβό το κόστος παιδικής φροντίδας που πρέπει οι γονείς να καταβάλουν από την τσέπη τους σε σχέση με τα εισοδήματα που κερδίζουν.
1952 Σύμβαση για την μητρική προστασία_ILO.	1997 Ενεργητικές πολιτικές συμφιλώσης εργασίας –οικογένειας με πόρους από τα Ευρωπαϊκά ταμεία. Νεοφιλελεύθερη ιδεολογία, ατομική ευθύνη.	Ιούνιο του 1945: 1 ^{ος} νόμος για οικογενειακές παροχές. Συμπεριλήφθηκαν στο πλαίσιο Κοινωνικής Ασφάλισης. 1992 οι οικογενειακές παροχές συμπεριλήφθηκαν στον νόμο «Χορηγίες Κοινωνικής Ασφάλισης και Παροχές» (Social Security Contributions and Benefits) (The European Commission).
Πολιτική εργασίας για όλους.	Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας: κατοχύρωση εργασιακών δικαιωμάτων πλήρους και σταθερής απασχόλησης με δικαιώματα για τους γονείς και τα παιδιά. Από το 2010 και μετά, εξαιτίας των μνημονιακών δεσμεύσεων, απορρύθμιση εργασιακών σχέσεων. Ελαστικές μορφές απασχόλησης με συμβάσεις εργασίας περιορισμένου χρόνου. Περιοδική εργασία	Πρωτοκαθεδρία της αγοράς. Εργασιακές σχέσεις φιλελεύθερης νοοτροπίας.

	και μερική απασχόληση, μορφές που δεν κατοχυρώνουν επαγγελματικά δικαιώματα. Μείωση του οικογενειακού εισοδήματος.	
Εκτεταμένες και ποιοτικές δομές προστασίας για παιδιά 1 – 6 ετών και ηλικιωμένα άτομα για την υποστήριξη των εργαζόμενων γονέων - φροντιστών.	Ελλιπής, υπο- χρηματοδοτούμενες και υπο- στελεχωμένες δομές προστασίας για παιδιά 1 – 6 ετών και ηλικιωμένα άτομα για την υποστήριξη των εργαζόμενων γονέων - φροντιστών.	Ελάχιστες ως ανύπαρκτες δομές προστασίας για παιδιά 1– 5 ετών και ηλικιωμένα άτομα. Η φροντίδα έχει κόστος και αυτό καταβάλλεται από το ατομικό εισόδημα του ατόμου που φροντίζεται εφόσον υπάρχει.
Πολιτικές για την συμφιλίωση οικογένειας και εργασίας με διευρυμένες δομές και συμπεριληπτικές επιδοματικές παροχές.	Μέχρι τη δεκαετία του 1980, η πολιτική συμφιλίωσης επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων για τους εργαζόμενους ήταν άγνωστη στην Ελλάδα. Σχεδόν ανύπαρκτες οι δημόσιες υπηρεσίες ημερήσιας φροντίδας για παιδιά, ηλικιωμένους και αναπήρους. Από το 1990 αναπτύσσεται. Αργότερα ελλιπής, υπο-λειτουργικά, υπο- χρηματοδοτούμενα προγράμματα και υπο- στελεχωμένες υπηρεσίες φροντίδας συμφιλίωσης εργασίας και οικογενειακών υποχρεώσεων.	Οι πολιτικές συμφιλίωσης εργασίας και οικογενειακών υποχρεώσεων στην βάση της εξατομίκευσης. Αντιμετωπίζονταν από το κράτος ως ιδιωτικό ατομικό θέμα το οποίο όφειλαν να διαχειριστούν οι ίδιοι οι εργαζόμενοι με τους εργοδότες τους.
Το 1974 θεσπίστηκε «Σύστημα γονικής ασφάλειας» σύμφωνα με το οποίο η Σουηδία ήταν η πρώτη χώρα παγκοσμίως που επέκτεινε τα δικαιώματα γονικών αδειών μετά την γέννα, εκτός από τις μητέρες και στους πατέρες.	Νόμος 4808/2021 «Προστασία της εργασίας». Κατοχύρωση γονικής άδειας μετά την γέννα και στον πατέρα.	1995 συνέβη αλλαγή στην οικογενειακή πολιτική του Ηνωμένου Βασιλείου αναφορικά με την γονική άδεια μητρότητας. Από εκείνη την χρονιά όλες οι μητέρες απέκτησαν θεσμικά το δικαίωμα πρόσβασης σε γονική άδεια μητρότητας, διάρκειας από 14 εβδομάδες και υπό όρους ως 18 εβδομάδες. Γονική άδεια πατρότητας δεν κατοχυρώνεται. Ακολουθείται επιδοματική πολιτική πατρότητας.
Καθολικότητα οικογενειακών παροχών σε όλους όσους διαμένουν στην χώρα.	Επιλεκτικότητα οικογενειακών παροχών με βάση εισοδηματικά κριτήρια, το μέγεθος της οικογένειας και άλλα.	Εκτεταμένη επιδοματική πολιτική με πολλαπλά συνδυαστικά κριτήρια. Υπολειμματικές πολιτικές σε επίπεδο υπηρεσιών. Οικογενειακές παροχές σε φτωχές οικογένειες κατόπιν ελέγχου των πόρων. Υποβάλλονται σε κοινωνικό στιγματισμό.
2008 Ισότητα φύλων - θεσπίστηκε μπόνους ισότητας φύλων. Πρώτη στον Δείκτη για την Ισότητα των Φύλων (Gender Equality Index) του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων (EIGE) με συνολικό ποσοστό 74,3%, όταν ο κοινοτικός μέσος όρος μόλις και ξεπερνάει τη βάση με ποσοστό 54%.	Έμφυλες ανισότητες. Ευρωπαϊκή Στρατηγική (Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης) Νόμος 4604/2019 για την Ουσιαστική Ισότητα των Φύλων.	Νόμος του 1970 για την ισότητα των αμοιβών Νόμος 1975 για τις διακρίσεις λόγω φύλου 2010 νομοθετήθηκε ο νόμος Equality ACT https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gear/legislative-policy-backgrounds/united-kingdom
Ισότητα, μέριμνα για την εξάλειψη των διακρίσεων.	Διακρίσεις διαφόρων μορφών και ιδιαίτερα εις βάρος των μεταναστών.	Εισοδηματικές και ταξικές διακρίσεις και ανισότητες.
Βιώσιμη διαχρονικά και ενεργή γονική υποστήριξη.	Ελλιπής ως ανύπαρκτες δομές γονικής υποστήριξης.	Ατομική ευθύνη η αναζήτηση δομών γονικής υποστήριξης, μείγμα παροχών σε ιδιωτικό τομέα και δημόσιο τομέα.

Συμπεράσματα

Στην διπλωματική εργασία εξετάστηκαν οι πολιτικές για την οικογένεια στην Ευρώπη μεταπολεμικά από τον Β'Π.Π ως σήμερα. Στο πρώτο μέρος αναδείχθηκε ότι το πεδίο των κοινωνικών πολιτικών συνυφαίνεται με τις μεταβολές στην οικογένεια, επομένως δεν είναι στατικό αλλά συνεχώς αναδιαμορφώνεται και εξελίσσεται, οπότε αποτελεί πάντα ένα ανοικτό πεδίο έρευνας. Στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας η μελέτη των πολιτικών για την οικογένεια βασίστηκε στην θεωρητική επισκόπηση με έμφαση στις πολιτικές για οικογένειες με ανήλικα εξαρτημένα μέλη και περιορίστηκε σε τρεις διαφορετικές επιλεγμένες χώρες την Ελλάδα, τη Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, οι οποίες έχουν κατηγοριοποιηθεί στο Νοτιοευρωπαϊκό, Σοσιαλδημοκρατικό και Φιλελεύθερο υποδείγματα κρατών ευημερίας.

Σε ότι αφορά τα οικογενειακά σχήματα, από την εκβιομηχάνιση και μετά αναδεικνύεται η συρρίκνωση της οικογενειακής μονάδας και η κυριαρχία της πυρηνικής οικογένειας, προσανατολισμού και αναπαραγωγής, και στην πλειονότητα οι επιλογές για τις συμβατικές μορφές γάμου και οικογένειας. Ωστόσο σημειώνονται σημαντικές μεταβολές αναφορικά με οικογενειακά σχήματα μονογονεϊκής οικογένειας, ελεύθερης συμβίωσης ή δημιουργία οικογένειας εκτός γάμου. Επίσης αναδεικνύεται στο Νοτιοευρωπαϊκό καθεστώς ευημερίας της Ελλάδας η διατήρηση με διαφορετικούς τρόπους των δεσμών με την συγγενική οικογένεια και της ανάπτυξης δικτύων οικογενειακής υποστήριξης ακόμα και σε περιπτώσεις που υπάρχει γεωγραφική απομάκρυνση. Επομένως συμβατικές μορφές οικογένειας εμπλουτίζονται με εναλλακτικές μορφές οικογένειας όπως είναι η μονογονεϊκή. Η κρίση του γάμου και το φαινόμενο της αύξησης των διαζυγίων συνδέονται με την αύξηση του αριθμού των μονογονεϊκών μορφών οικογένειας. Η πλειοψηφία των μονογονεϊκών μορφών οικογένειας έχει υπεύθυνη την μητέρα αλλά σταδιακά αυξάνονται και οι μονογονεϊκές οικογένειες με υπεύθυνο τον πατέρα χωρίς να φτάνουν σε αριθμό την πλειονότητα των πρώτων.

Σχετικά με την διαμόρφωση των κοινωνικών πολιτικών στις διαφορετικές χώρες μεταπολεμικά και ως σήμερα, διαφάνηκε ότι καθορίζονται από διαφορετικούς συνδυασμούς κράτους, αγοράς, οικογένειας που αφορούν μεγαλύτερου ή μικρότερου βαθμού εμπλοκής του κάθε μέρους στο σύστημα παραγωγής κοινωνικής ευημερίας. Ανάλογα καθορίζεται ο βαθμός εμπορευματοποίησης και απο-εμπορευματοποίησης των κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών που αποτελεί κριτήριο ταξινόμησης των Ευρωπαϊκών κρατών σε διαφορετικά καθεστώτα ευημερίας προσδίδοντάς τους

διαφορετικά χαρακτηριστικά. Από την περίοδο της μεγάλης οικονομικής Ύφεσης του 2008 και μετά, οι κοινωνικές πολιτικές στις διαφορετικές χώρες τείνουν αυξητικά στην μετάθεση των ευθυνών στην οικογένεια για την αντιμετώπιση των νέων κοινωνικών κινδύνων στο Νοτιοευρωπαϊκό καθεστώς ευημερίας και παραδοσιακά στο Φιλελεύθερο. Στο Νοτιοευρωπαϊκό καθεστώς ευημερίας της Ελλάδας ιδιαίτερα την περίοδο των μνημονιακών δεσμεύσεων, οι πολιτικές για την οικογένεια διαμορφώνονται αντίστροφα κατά τις φάσεις επέκτασης/συρρίκνωσης του κοινωνικού κράτους. Στο Φιλελεύθερο υπόδειγμα του Ηνωμένου Βασιλείου η διαμόρφωση πολιτικών για την οικογένεια επικεντρώνεται στην αποτροπή της ακραίας φτώχειας με έλεγχο των οικογενειακών πόρων και με κοινωνικό στιγματισμό. Είναι υπολειμματική σε επίπεδο αναγνώρισης δικαιωμάτων για γονείς και οργανώνεται στην βάση των παροχών σε επιδόματα ιδιαίτερα την περίοδο της συρρίκνωσης του κοινωνικού κράτους. Στο Σοσιαλδημοκρατικό υπόδειγμα της Σουηδίας και στις δύο περιόδους επέκτασης/συρρίκνωσης του κοινωνικού κράτους οι πολιτικές για τις οικογένειες διαμορφώνονται με σταθερά εξελικτική κατεύθυνση προς την επίτευξη ολοένα μεγαλύτερου βαθμού ισότητας και πολύπλευρης, υποστήριξης συνδυαστικά με την απασχόληση.

Τα τρία πεδία οικογενειακοί σχηματισμοί, κοινωνική πολιτική και πολιτικές για την οικογένεια σχετίζονται μεταξύ τους και τροφοδοτούν τις αλλαγές συνδεόμενα με ισχυρή σχέση αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης. Καταλήγουν σε μια μορφή διαπλοκής που σημαίνει ότι οι αλλαγές στο ένα επίπεδο δημιουργούν τις προϋποθέσεις εκείνες ή/και επιφέρουν αλλαγές στο άλλο με απώτερο σκοπό την διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και συνέχειας. Παρατηρήθηκε ότι οι οικογενειακοί σχηματισμοί και οι νέες εναλλακτικές μορφές οικογένειας προβάλλουν νέες κοινωνικές ανάγκες που ασκούν πιέσεις για υιοθέτηση κοινωνικών πολιτικών και πολιτικών για τις οικογένειες στην βάση της ισότητας, ισοτιμίας και ισονομίας. Νέοι οικογενειακοί σχηματισμοί «κινητοποιούν» την κοινωνική πολιτική για πολιτικές πρωτοβουλίες και διαβουλεύσεις σχετικά με την εμφάνιση αντιφάσεων, αδικιών και κοινωνικών ανισοτήτων, ασκώντας πιέσεις. Παράλληλα ασκούνται πιέσεις μέσω πρωτοβουλιών, και κοινωνικών κινημάτων για την θεσμοθέτηση ισότιμων πολιτικών για την οικογένεια. Σε επίπεδο Συνταγμάτων, Οικογενειακών Δικαίων και κοινωνικών παροχών αποσκοπείτε η υποστήριξη του οικογενειακού θεσμού διευκολύνοντας την συνέχειά του και καθιστώντας την οικογένεια βασικό κρίκο στην αλυσίδα της κοινωνικής και οικονομικής αναπαραγωγής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν

τα μέτρα πολιτικών συμφιλίωσης εργασιακών και οικογενειακών υποχρεώσεων για την υποστήριξη της σταθερότητας και συνέχειας στην εργασία ταυτόχρονα με την ανεμπόδιστη άτυπη παροχή φροντίδας στους κόλπους της οικογένειας. Στην συγκριτική μελέτη φάνηκε ότι η σχέση αλληλεπίδρασης, αλληλεξάρτησης, διαπλοκής και ανατροφοδότησης που συνδέει τα τρία πεδία οικογενειακοί σχηματισμοί, κοινωνική πολιτική και πολιτικές για την οικογένεια καθορίζεται αποφασιστικά από τις πολιτικές φιλοσοφίες, τις ιδεολογίες και τελικά το μείγμα των πολιτικών που ακολουθούνται στην κάθε χώρα. Επιπλέον οι ρυθμοί των αναθεωρήσεων του δικαίου είναι διαφορετικοί σε κάθε συγκεκριμένη χώρα από αυτές που μελετήθηκαν.

Οι διαστάσεις του ευρύτερου πλαισίου εθνικό, υπερεθνικό, κοινωνικό, οικογενειακό, πολιτικό, οικονομικό είναι καθοριστικές. Από την δεκαετία του 1970 και μετά σε ευρωπαϊκό επίπεδο η διαμόρφωση πολιτικών για την οικογένεια συνδέεται κυρίως με την απασχόληση και την βιώσιμη κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί ενεργητικές πολιτικές για την οικογένεια συμφιλίωσης εργασιακών και οικογενειακών υποχρεώσεων. Τα όργανα της ΕΕ διαδραματίζουν καίριο ρόλο στην διαμόρφωση πολιτικών για την οικογένεια με σκοπό την ενιαία ανάπτυξή τους, την εναρμόνιση και σύγκλιση μεταξύ των κρατών/μελών, την ενοποίηση. Θέτουν το πλαίσιο αξιών στην βάση ενωτικής κουλτούρας του Ευρωπαίου πολίτη. Προβαίνουν στην χάραξη των οικογενειακών πολιτικών και στις κατευθυντήριες γραμμές για την υιοθέτησή τους από τα κράτη-μέλη, προωθούν την αλληλοενημέρωση με την χρήση των ΜΜΕ, του διαδικτύου, του έντυπου τύπου και γενικότερα της παραγωγής έντυπου υλικού με οδηγίες, συμβουλές, ανταλλαγή καλών πρακτικών. Συμβάλλουν στην χρηματοδότηση των προγραμμάτων για την υλοποίηση των πολιτικών για την οικογένεια με πόρους από το κοινωνικό ταμείο και άλλους. Ωστόσο οι πολιτικές αποφάσεις λαμβάνονται σε εθνικό επίπεδο αποτυπώνονται στο Σύνταγμα, το Οικογενειακό Δίκαιο τα προγράμματα κοινωνικής προστασίας και φροντίδας της κάθε χώρας. Εξαρτώνται από τις πολιτικές ιδεολογίες και τα σχήματα διακυβέρνησης, τις κοινωνικές και τις οικονομικές συνθήκες των κρατών.

Μεταπολεμικά του Β΄Π.Π και ως σήμερα αναφορικά με την εξέλιξη στα πεδία, στην Ελλάδα ορόσημο των μεταβολών στις πολιτικές για την οικογένεια αποτέλεσε η δεκαετία του 1980 κατά την οποία συντελέστηκε η μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου στην βάση της προγενέστερης Συνταγματικής αναθεώρησης. Στην Σουηδία το θεσμικό πλαίσιο στο πεδίο διαμορφώνεται με βάση την αρχή της ισότητας των φύλων και της ισότιμης συμμετοχής στην απασχόληση δίνοντας έμφαση στις πολιτικές για

την οικογένεια. Γενικά ακολουθούνται ενεργητικές οικογενειακές πολιτικές οι οποίες είναι προσανατολισμένες στην παροχή ουσιαστικής υποστήριξης του εργαζόμενου ενήλικα, γονέα και φροντιστή εξαρτημένου μέλους. Ο βαθμός από-οικογενοποίησης είναι υψηλός. Οι κοινωνικές πολιτικές για την οικογένεια χαρακτηρίζονται από συνεκτικότητα, με υψηλού βαθμού κάλυψη και ανταποδοτικότητα της φορολόγησης σε υπηρεσίες υψηλού επιπέδου ποιότητας. Υπάρχει καθολικότητα στην αναδιανομή και τα κοινωνικά δικαιώματα κατοχυρώνονται στην βάση της ιδιότητας του πολίτη για όλους όσους διαμένουν στην χώρα. Στο Ηνωμένο Βασίλειο η συμμετοχή στην αγορά εργασίας για τις γυναίκες με εξαρτώμενα μέλη πραγματοποιείται χωρίς κυβερνητική παρέμβαση για την υποστήριξη της φροντίδας των παιδιών. Σε αντιδιαστολή με της περισσότερες χώρες της ΕΕ που έχουν τουλάχιστον μια εθνική πολιτική χρηματοδοτούμενη από δημόσιους πόρους για την εκπαίδευση νηπίων κάτω από τα τρία έτη, το Ηνωμένο Βασίλειο είναι μια από τις λίγες χώρες μαζί με την Ιρλανδία, το Λουξεμβούργο και τις Κάτω Χώρες, που δεν έχει (Hantaris, Letablier, 1996). Το αντιστάθμισμα της μεγαλύτερης ελευθερίας του άνδρα είναι η ανελευθερία της γυναίκας.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές

Α΄ Αρχεία

Φάκελος 1ος Συμπληρωματικός Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής. Αρχείο Αθανασοπούλου, Α. Η κριτική στις απόψεις του Παρσόνς (Talcott Parsons) για την σύγχρονη οικογένεια (2024).

Έκθεση Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Desire for Children: Eurobarometer. Brussels: European Commission (1990).

Αρχείο του Συμβουλίου Ισότητας των Δύο Φύλων. Παρουσίαση των βασικών για την ισότητα των διατάξεων του νέου Οικογενειακού Δικαίου Νόμος 1329/ ΦΕΚ 25/18-2-83. Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης. Έκδοση του Συμβουλίου Ισότητας των Δύο Φύλων.

Β΄ Νόμοι

Νόμος για την ισότητα του νέου Οικογενειακού Δικαίου 1329/ 1983

Νόμος για το Εθνικό Σύστημα Υγείας 1397/1983

Νόμος για την άδεια μητρότητας. 2874/2000 αρ.11.

Νόμος για την Ουσιαστική Ισότητα των Φύλων 4604/2019

Νόμος για μικροχρηματοδοτήσεις 4701/2020

Νόμοι για το επίδομα τέκνου στην Ελλάδα, Ν. 4144/2013 παρ. 8 του άρθρου 38 -
Νόμος 4512/2018 άρθρο 214 (Α21).

Νόμος για την συμφιλίωση εργασιακών και οικογενειακών υποχρεώσεων 1483/1984
κεφάλαιο Α΄

Νόμος για την προστασία της εργασίας 4808/2021

Νόμος για την ενδοοικογενειακή βία 3500/2006

Νόμο για την επικύρωση της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης για την πρόληψη και
καταπολέμηση της βίας των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας
4531/2018 (Α΄62)

Νόμος για οικονομική αρωγή μετά τον τοκετό 4659/2020

Νόμος για οικονομική αρωγή σε ειδικές κατηγορίες οικογενειών 4701/2020

Νόμος για τον εξορθολογισμό ασφαλιστικής και συνταξιοδοτικής νομοθεσίας,
ενίσχυση ευάλωτων κοινωνικών ομάδων 4997/2022. Ανακτήθηκε
από:<https://www.kepea.gr/aarticle.php?id=2725>.

Νόμος για την σύναψη συμφώνου συμβίωσης σε πρόσωπα του ίδιου φύλου 4356/2015
(Α΄ 185): <https://www.e-nomothesia.gr/oikogeneia/n-5089-2024> (πρόσβαση
στις:5/11/2024)

Νόμος για την συν-επιμέλεια των γονέων ανηλίκων τέκνων 4800/21

Προεδρικό Διάταγμα για την σύσταση του Υπουργείου Κοινωνικής Συνοχής και
Οικογένεια Π.Δ. 77/2023 (ΦΕΚ Α'/130/27-6-2023)

Νόμος για την ισότητα στον γάμο με δικαίωμα πολιτικού γάμου και για τα ομόφυλα
ζευγάρια 5089 16/02/2024

Γ' Ιστοσελίδες

Πληροφορίες για τα Συντάγματα του Ελληνικού Κράτους:

<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH581/SYNTAGMATA-VOULI.pdf> Βουλή των Ελλήνων.(2004). 30 Χρόνια από το Σύνταγμα του 1975.Τα Ελληνικά Συντάγματα από τον Ρήγα ως σήμερα. Αθήνα: www.24grammata.com.

Πληροφορίες για το φεμινιστικό κίνημα: Κύμμα Φεμινισμού - Έμφυλες ανισότητες.

<https://eclass.aegean.gr/modules/document/file> (πρόσβαση στις: 10/8/2024).

Πληροφορίες για την οικογένεια: <https://chilonas.com/2017/07/20/httpwp-mep1op6y-82c/> Λογοτεχνία, φιλοσοφία (πρόσβαση στις:15/12/2024).

Πληροφορίες για την ελληνική νομοθεσία: <https://www.e-nomothesia.gr/> Τράπεζα πληροφοριών νομοθεσίας (πρόσβαση στις: 20/11/2024).

Πληροφορίες για το επίδομα παιδιού Α21 <https://opeka.gr/oikogeneia/epidoma-paidiou-a21/>(πρόσβαση στις: 18/12/2024)

Πληροφορίες για το ευ ζην στην Ευρώπη: [findings/europeans-wellbeing/drivers-wellbeing](https://findings.europeans-wellbeing.drivers-wellbeing) (πρόσβαση στις: 20/09/2024).

Πληροφορίες για θέματα εργασίας στην Ελλάδα, Υπουργείο Εργασίας, Διαδυκτιακή Πύλη gov.gr (2024) <https://ypergasias.gov.gr/ergasiakes-scheseis/atomikes-ergasiakes-sxeseis/adeies-ergazomenon/> (πρόσβαση στις: 10/07/2024).

Πληροφορίες για τις μονογονεϊκές οικογένειες στην Ευρώπη:

<http://ec.europa.eu/eurostat>. (2020). Single- parent households with children in the EU, 2020 (πρόσβαση στις: 15/09/2024).

Πληροφορίες για την οικογένεια από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) Maren, Ulrike, Elfert, Hanemann. (2011). UNESCO Institute for Lifelong learning:

https://www.uil.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2021/12/Review_UIL_Family_Literacy_Mauritania_2011_final.pdf?hub=277 (πρόσβαση στις: 8/10/2024),

<https://unesdoc.unesco.org/search/116f7cba-7717-418f-9354-96004f6ca778> (πρόσβαση στις: 8/10/2024).

Πληροφορίες για ζητήματα μειονοτήτων από διεθνείς οργανισμούς United Nations [https://www.ohchr.org/EN/Issues/Minorities/Pages/international law.aspx](https://www.ohchr.org/EN/Issues/Minorities/Pages/international%20law.aspx) (πρόσβαση στις: 04 -12-2024).

Διεθνής Αμνηστία. Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: <https://www.amnesty.gr/universal-declaration-of-human-rights> (πρόσβαση στις: 19/09/2024).

Πληροφορίες για τις χώρες από την στατιστική βάση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης <https://www.europa.europa.eu/eurostat> (πρόσβαση στις: 02- 12- 2024).

Πληροφορίες για τις χώρες από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: <https://liaison-offices.europa.eu/europa.eu/en>(πρόσβαση στις:12/12/2024).

Πληροφορίες για θέματα εργασίας και κοινωνικής ασφάλισης, κοινωνικές παροχές για οικογένειες από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή The European Commission MISSOC Employment and Social Affairs: https://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/missoc98/english/10/index.htm (πρόσβαση στις: 20/07/2024)

Πληροφορίες για θέματα ισότητας των φύλων από το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων(Gender Equality Index): <https://eige.europa.eu>(πρόσβαση στις: 2/09/2024).

Πληροφορίες για το δημογραφικό πρόβλημα της Ελλάδας: <https://www.dianeosis.org/2019/01/elliniki-oikogeneia-kai-dimografiko-provlima/>(πρόσβαση στις: 15/10/2024).

Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας της Ελλάδας: <https://www.gov.gr/sdg/work-and-retirement/terms-and-conditions-of-employment/general/national-general-collective-agreement-egsse/>(πρόσβαση στις: 02/10/2024).

Πληροφορίες για τις οικογένειες στην Σουηδία Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd. Νόμοι για την οικογένεια και Γονική Υποστήριξη: <https://www.government.se/government-agencies/swedish-intercountry-adoptions-authority--myndigheten-for-internationella-adoptionsfragor-mia/>(πρόσβαση στις: 2/05/2024).

Πληροφορίες για τους οικογενειακούς σχηματισμούς στην Σουηδία από την στατιστική βάση δεδομένων την Σουηδίας SCB Statistical Database

Εθνική Σουηδική Εκπαιδευτική Ένωση(SFS): www.sfs.se (πρόσβαση στις:5/11/2023)

Πληροφορίες για τις οικογένειες στο Ηνωμένο Βασίλειο: Family Law Act. (1990). Ontario. e_Laws ontario c.a /laws –beta (πρόσβαση στις: 8/10/2024)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2011). Απασχόληση, Κοινωνικές Υποθέσεις και Κοινωνική Ενταξη Τα δικαιώματά σας κοινωνικής ασφάλισης στο Ηνωμένο Βασίλειο. Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ελληνόγλωσσα βιβλιογραφία

Αθανασοπούλου, Βασιλικού, Α. (2018). Πολιτικές για την οικογένεια και το παιδί. Στο Θ. Σακελλαρόπουλος, Οικονόμου, Σκαμνάκης, Αγγελάκη, Κοινωνική Πολιτική. Αθήνα: Διόνικος.

Βενιέρης, Δ. (2015). Κοινωνική Πολιτική. Έννοιες και Σχέσεις. Αθήνα: Τόπος.

Γεώργας, Γκάρη, Μυλωνάς, Δ. (2004). Σχέσεις με συγγενείς στην ελληνική οικογένεια. Στο Α. Μουσούρου, Στρατηγάκη. Ζητήματα οικογενειακής πολιτικής. Αθήνα: Gutenberg.

Δημουλάς, Κουζής, Κ. (2018). Κρίση και Κοινωνική Πολιτική. Αδιέξοδα και Λύσεις. Αθήνα: Τόπος.

Esping-Andersen, C. (2014). Οι Τρεις Κόσμοι του Καπιταλισμού της Ευημερίας. Αθήνα: Τόπος.

Θεοδωρουλάκης, Μ. (2021). Η μεταρρύθμιση της κοινωνικής πρόνοιας στην Ελλάδα οικονομικά και ποσοτικά δεδομένα με έμφαση στις μεταβολές του μείγματος ευημερίας. Κοινωνική Πολιτική. Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής. Αφιέρωμα στην κοινωνική πρόνοια. Ανακτήθηκε από:
<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eeekp/article/view/29091>

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (2022). Δημογραφικό πρόβλημα στην Ελλάδα: Προκλήσεις και προτάσεις πολιτικής. Αθήνα. Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών. Ανακτήθηκε από: https://iobe.gr/research_dtl.asp?RID=259

Καντσά, Β. (2006). Μια άρρηκτη σχέση. Η συνύπαρξη φύλου και συγγένειας στην ανθρωπολογική θεωρία και πρακτική. Σύγχρονα θέματα. Ανακτήθηκε από: <https://www.academia.edu/17924217/>

Καραμεσίνη, Συνεωνάκη, Μ. (2019). Πολιτική συμφιλίωσης εργασιακών και οικογενειακών υποχρεώσεων: Μια νέα πολιτική με πολλαπλές στοχεύσεις. Αθήνα: νήσος- Π. Κάπολα.

Κορνηλάκης, Α.(2022). Επανα-οικοενειοποίηση και κοινωνική αναπαραγωγή στην Ελλάδα των μνημονίων (Διπλωματική εργασία). Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Κοσυφολόγλου, Α. (2019). Φεμινιστικές οπτικές για την οικογένεια: Σώμα, ιδεολογία και κοινωνική αναπαραγωγή. Κιουρι@. Ανακτήθηκε από: <https://kiouria.com/feministikes-optikes-tin-oikogeneia-soma-ideologia-koinoniki-anaparagogi/>

Λαλιώτη, Β. (2018). Όψεις Συγκριτικής Κοινωνικής Πολιτικής. Αθήνα: Τόπος.

Λιάζος, Π. Ι. (2024). Άδεια μητρότητας: οι αλλαγές με τον νέο νόμο. ΟΤ Οικονομικός Ταχυδρόμος. Ανακτήθηκε από: <https://www.ot.gr/2022/11/20/aporseis/experts/adeia-mitrotitas-oi-allages-me-ton-neo-nomo/>

Μαθιόπουλος, Β. Π. (1998). Ούλοφ Πάλμε. Το Σουηδικό Μοντέλο. Αθήνα: Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη.

Μαράτου, Δ. - Αλιπράντη, Λ. (2010). Νέες μορφές οικογένειας. Τάσεις και εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα: Εγκέφαλος. Ανακτήθηκε από: <http://www.encephalos.gr/full/47-2-02g.htm>

Maruani, M. (2006). Γυναίκες, Φύλο, Κοινωνίες. Τι γνωρίζουμε σήμερα(επιμ. μτφρ. Π. Μαρκέτου). Αθήνα: Μεταίχμιο.

Μουσούρου, Λ. (2005). Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας και οικογενειακή πολιτική. Αθήνα: Gutenberg.

- Μουσούρου, Λ. (2005). Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική. Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου, Στρατηγάκη, Λ. Μ. (2004). Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής. Θεωρητικές αναφορές και Εμπειρικές Διερευνήσεις. Αθήνα: Gutenberg.
- Muncie, Wetherell, Langan, Dallos, Cochrane, J. (2008). Οικογένεια. Η μελέτη και κατανόηση της οικογενειακής ζωής. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Νόβα - Καλτσούνη, Χ. (2004). Κείμενα κοινωνιολογίας του γάμου και της οικογένειας. Αθήνα: Τυποθήτω.
- Νόβα - Καλτσούνη, Χ. (2018). Οικογένεια και Οικογενειακές Σχέσεις. Αθήνα: Gutenberg.
- Σακελλαρόπουλος, Θ. (2018). Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική σε ιστορική προοπτική. Στο Θ. Σακελλαρόπουλος, Οικονόμου, Σκαμνάκης, Αγγελάκη. Κοινωνική Πολιτική. Συλλογικός τόμος. Αθήνα: Διόνικος.
- Στρατηγάκη, Μ. (2006). Το Φύλο της Κοινωνικής Πολιτικής. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Βλαχόπουλος Σπυρίδων.(2023). Σύνταγμα. Ερμηνεία κατ' άρθρο. Άρθρο 16.Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου. Ανακτήθηκε από:
<https://www.nb.org/epistimoniki-ekdilwsi-syntagma-ermineia-kat-arthro-vlaxopoulos-kontiadis-tasopoulos.html>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2011). Απασχόληση, Κοινωνικές Υποθέσεις και Κοινωνική Ένταξη. Τα δικαιώματά σας κοινωνικής ασφάλισης στο Ηνωμένο Βασίλειο. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ανακτήθηκε από:https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/publications_en?prefLang=el
- Evans, M. (2003). Φύλο και Κοινωνική Θεωρία (επιμ. μτφρ. Α. Κιουπκιόλης). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Παπαδοπούλου Λίνα. (2015). Η νομική έννοια της οικογένειας και τα ομόφυλα ζευγάρια: μαθήματα από το ΕΔΔΑ. Τιμητικός Τόμος Έφης Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη. Αθήνα. Ανακτήθηκε από: https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2015/01/2015_Timitikos-Kounougeri-Papadopoulou_oikogeneiaomofyla-zeugaria.pdf

Μηλιός, Σ. Γ. (1984). Μαρξισμός και Οικογένεια "Ο ολοκληρωτισμός της κυρίαρχης ιδεολογίας": Θέσεις. Ανακτήθηκε από:
http://theseis.com/index.php?option=com_content&view=featured&Itemid=101

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Abrahamson, Boje, Greve, P. (2005). Welfare and Families in Europe. Aldershot: Ashgate.

Boss, Bryant, Mancini, P. M. (2017). Family Stress Management. A Contextual Approach. Los Angeles: Sage.

Claude Levi-Strauss. (1949 - Revised Edition). The Elementary Structures of Kinship. Boston: Beacon Press.

Cho, E. (2014). De-familization Typology Re-examing;re-measuring the economic independence of woman in welfare states. Journal of European Police.

Chung, H. (2011). Work-family conflict across 28 European countries: A multi-level approach. Στο S. D. Guillén, Work-Life Balance in Europe: The Role of Job Quality. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Evans, J. (2002). Work/family reconciliation, gender wage equity and occupational segregation: The role of firms and public policy. Canadian Public Policy/Analyse De Politiques.

Ferrera, M. (1996). The 'Southern Model' of Welfare in Social Europe Available to:<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/095892879600600102>

Karamessini, M. (2012). Female activity and employment trends and patterns in Greece. Woman's difficult road to economic independence, in. Στο A. B. (eds), Trajectories of Female Employment in the Mediterranean, Houndmills. Hampshire: Palgrave Mc Millan.

Kiernan, K. E. (1998). Parenthood and Family Life in United Kingdom. Review of Population and Social Policy, No 7,63 - 81.

Kourachanis, Nikos. (2020).Citizenship and Social Policy: From Post-War Development to Permanent Crisis. Palgrave.

Lister, R. (1994). "She has other duties": Women, citizenship and social security. Στο S. Baldwin, Falkingham, Social Security and Social Change: New Challenges to the Beveridge Model. New York: Harvester Wheatsheaf.

Lewis J., Giullari S. (2006) The Adult-worker-model Family and Gender Equality: Principles to Enable the Valuing and Sharing of Care Available to:
https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230625280_8

Lucier-Greer, Ford, Mancini, Wickrama, M. L. (2015). How Family Structures and Processes Interrelate: The case of Adolescent Mental Health and Academic Success in Military Families. Journal of Family Issues.

Mitton, L. (2009). The British Welfare System: marketization from Thatcher to New Labor. Στο S. H. In KI Schubert. The Handbook of European Welfare System. (pages: 478 - 494). Abingdon and New York: Routledge.

Flaquer, L. (2000). Is there a Southern European Model of Family Policy? Στο A. Pfenning, Bahle, Families and Family Policies in Europe: Comparative Perspectives. Frankfurt: Peter Lang GmbH.

Fleckenstein, S.-K. T. (2011). Cross-national perspectives on firm-level family policies: Britain, Germany, and the US compared. Στο J. Clasen, Converging Worlds of Welfare? British and German Social Policy in the 21st Century. Oxford: Oxford University Press.

Gornick, M. J. (2004). Welfare regimes in relation to paid work and care. Στο J. Giele, Holst, Changing Life Patterns in Western Industrial Societies (Oxford: Elsevier). Oxford. Elsevier.

Gregory, Milner, A. (2009). Trade unions and work-life balance: Changing times in France and the UK? British Journal of Industrial Relations.

Gurvitch, G. (2007). Social Change. Blackwell Encyclopedia of Sociology, Edited by George Ritzer (ανακτήθηκε: 9/2024 από sociopedia).

Hantaris, Letablier, L., T. (1996). Families and Family Policies in Europe. London: Longman.

Employment Committee Session. (1994-1995). First Report: Mothers in Employment, Volume 1: Report and Proceedings of the Committee. London: House of Commons Papers.

Esping - Andersen, G. (1999). Social Foundations of Postindustrial Economies. New York: Oxford University Press.

Sharma Rahul. (2013). The Family and Family Structure Classification Redefined for the Current Times. Journal of Family Medicine and Primary Care.

Orloff, A. (1993). Gender and the social rights of citizenship: The comparative analysis of gender relations and welfare states. American Sociological Review.

Papadopoulos, R. T. (2013). From anti-social policy to generalised insecurity: The Greek crisis meets the decline of the European Social Model. Social Policy.

Papadopoulos, Roumpakis, T. (2019). Family as a socioeconomic actor in the political economy of the welfare. E. Heins Rees, Needham. Social Policy Review No 31.

Papadopoulos, Roumpakis, T. (2019). Family as a Socio-economic Actor in the Political Economies of East and South East Asian Welfare Capitalisms. Social Policy & Administration.

Papadopoulos, T. (1998.). Woman, work and the Family in Europe. Greek Family Policy from a Comparative Perspective. London: Routledge.

Saraceno, C. (2013). Family policies. The Routledge Handbook of the Welfare State. Oxon: Routledge.

Saraceno, C. (2013). Families and states. Families and Family Policies Volume I. Cheltenham: Edward Elgar.

Stanfors & Larsson, M. (2014). SPLASH-db.eu (2014): Policy: "Family Policies: Sweden". Ανάκτηση 12 14, 2023. Available at: <https://splash-db.eu> (14/12/2023).

Tam, B. F. (2017). Conceptualization of family: complexities of defining an Indigenous family. Indigenous Policy Journal.

Tobias, Bent, W. (2019). A Comparison of the Interplay of Public and Occupational Work–Family Policies in Austria, Denmark, Italy and the United Kingdom. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*.

Weeks, Heaphy, Donovan, J. (2001). *Same Sex Intimacies. Families of choice and other Life Experiments*. London/ New York: Routledge.

White, Martin, Adamson, J. M. (2019). *Family Theories. An Introduction*. United States of America: Sage. Fifth edition.

Παράρτημα

Πίνακας 2. Απογραφικά στοιχεία του πληθυσμού της Ελλάδας έτους 1991

Απογραφή πληθυσμού της 17ης Μαρτίου 1991 αμφοτέρων των φύλων				
Σύνολο	Άγαμοι	Έγγαμοι	Χήροι	Διαζευγμένοι
9.039.479	2.887.781	5.341.382	677.187	133.129

Πίνακας 3. Απογραφικά στοιχεία του πληθυσμού της Ελλάδας έτους 2021

Κατηγορίες μορφών συμβίωσης, απογραφή 2021.	Αμφότερα φύλα	Άνδρες	Γυναίκες
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	10.482.487	5.125.977	5.356.510
Άγαμοι	4.224.101	2.324.198	1.899.903
Έγγαμοι	4.786.889	2.402.858	2.384.031
Με σύμφωνο συμβίωσης	39.984	20.095	19.889

<https://www.statistics.gr/2021-census-res-pop-results>

Παράρτημα Ι. Μέτρα για την προστασία της μητρότητας στην Ελλάδα

Η διάρκεια της άδειας μητρότητας εγκύου στο δημόσιο τομέα ορίζεται σε 5 μήνες, 2 μήνες πριν τον τοκετό και 3 μήνες μετά. Η διάρκεια της άδειας μητρότητας εγκύου για τις εργαζόμενες σε οποιονδήποτε εργοδότη με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορίζεται στις 17 εβδομάδες. Από αυτές, τις 8 εβδομάδες πρέπει να πάρει η εργαζόμενη πριν από τον τοκετό (άδεια κυοφορίας) και τις υπόλοιπες 9 μετά (άδεια λοχείας). Η τήρηση των χρονικών διαστημάτων είναι υποχρεωτική. Σε περίπτωση που η

εργαζόμενη γεννήσει πρόωρα, το υπόλοιπο της άδειας χορηγείται μετά τον τοκετό, έτσι ώστε ο χρόνος της άδειας να φθάνει συνολικά τις δέκα επτά (17) εβδομάδες (Εργασίας). Η τεκμαιρόμενη μητέρα του άρθρου 1464 του Αστικού Κώδικα, που αποκτά τέκνο με τη διαδικασία της παρένθετης μητρότητας, καθώς και η εργαζόμενη που υιοθετεί τέκνο από την ένταξη του παιδιού στην οικογένεια και έως την ηλικία των οκτώ (8) ετών, δικαιούνται το μεταγενέθλιο τμήμα της άδειας μητρότητας (9 εβδομάδες), καθώς και τις πάσης φύσεως αποδοχές και επιδόματα που συνδέονται με αυτήν, εφόσον πληρούν τις προϋποθέσεις που ορίζονται στις επιμέρους καταστατικές διατάξεις του φορέα ασφάλισής τους (άρθρο 34 του Ν. 4808/2021). (gov.gr Υπουργείο Εργασίας Διαδουκτική Πύλη). Για τις περιπτώσεις μερικής απασχόλησης προβλέπεται ισόχρονη προς το μειωμένο ωράριο άδεια. Η ειδική άδεια προστασίας μητρότητας εκτείνεται σε 9 μήνες μετά την λήξη των δύο προηγούμενων αδειών και με δικαίωμα μεταβίβασης ως 7 μήνες στον πατέρα. άρθρα 44, 45 νόμου «εξορθολογισμός ασφαλιστικής και συνταξιοδοτικής νομοθεσίας, ενίσχυση ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και άλλες διατάξεις» (4997/2022). Την ειδική άδεια προστασίας μητρότητας δικαιούνται και οι εργαζόμενες στο δημόσιο τομέα (Λιάζος, 2024).

Παράρτημα II. Μέτρα για την προστασία της πατρότητας στην Ελλάδα

Κάθε εργαζόμενος πατέρας δικαιούται άδεια πατρότητας δεκατεσσάρων (14) εργάσιμων ημερών, με αποδοχές, η οποία πρέπει να λαμβάνεται κατά τη γέννηση του τέκνου. Χορηγείται υποχρεωτικά από τον εργοδότη και δεν εξαρτάται από προηγούμενη απασχόληση ή προϋπηρεσία ή από τη συζυγική ή οικογενειακή κατάσταση του εργαζόμενου. Σε περίπτωση υιοθεσίας ή αναδοχής τέκνου, ηλικίας έως οκτώ (8) ετών, η άδεια πατρότητας χορηγείται από την ένταξη του παιδιού στην οικογένεια. Η άδεια δεν προσαυξάνεται λόγω γέννησης διδύμων, τριδύμων ή περισσότερων πολύ-δυμων τέκνων. Σε περίπτωση νοσηλείας του νεογνού μετά τον τοκετό, κατά το διάστημα του πρώτου μήνα από την γέννησή του, λόγω της οποίας η χορήγηση της άδειας κατά το διάστημα αυτό δε συμβαδίζει με το σκοπό της χορήγησής της, που είναι η φροντίδα αυτού και η ενίσχυση του συναισθηματικού δεσμού του πατέρα με το παιδί, τότε είναι δυνατή, έπειτα από συμφωνία των μερών (άρθρο 46, παρ. 3), η χορήγηση τμήματος ή και συνόλου της άδειας άμεσα μετά την ολοκλήρωση της νοσηλείας του τέκνου ((Ν. 4808/2021 άρθρο 27).

Παράρτημα ΙΙΙ. Ηνωμένο Βασίλειο παραδείγματα υπολογισμού του επιδόματος Οικογενειακής Πίστωσης

Παραδείγματα που δείχνουν τα ποσά του επιδόματος με βάση τα κριτήρια που περιγράφηκαν στην σελίδα 49 της διπλωματικής εργασίας:

Μια οικογένεια με 2 παιδιά ηλικίας 12 και 14 ετών με 120 £ (180 ECU) την εβδομάδα θα έπαιρνε οικογενειακή πίστωση 57,50 £ (86 ECU) την εβδομάδα. Μια οικογένεια με 3 παιδιά ηλικίας 3, 8 και 10 ετών με 140 £ (210 ECU) την εβδομάδα θα έπαιρνε οικογενειακή πίστωση 39,80 £ (60 ECU) την εβδομάδα. Τον Αύγουστο του 1997, η FC πληρώθηκε σε περισσότερες από 757.000 οικογένειες - η μέση εβδομαδιαία πληρωμή ήταν 59£ (88 ECU). Η εκτιμώμενη δαπάνη το 1997/98 ήταν 2,355 εκατομμύρια £ (3,532 δισεκατομμύρια ECU), που προήλθαν από τη Γενική Φορολογία (European Commission, 1990), (Ευρωπαϊκή Επιτροπή., 2011).

Πίνακας 4. Πρόσφατα στατιστικά στοιχεία για τους τύπους οικογένειας στην Σουηδία κατά τα έτη 2014 -2023.

Τύποι οικογένειας για παιδιά και νέους 0-21 που ζουν με τους γονείς τους

ΑΜΦΟΤΕΡΑ ΦΥΛΑ	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ΦΥΣΙΚΟΙ ΓΟΝΕΙΣ	1687134	1706269	1736739	1765951	1794190	1815143	1824458	184346 7	1851814	1845850
ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΟΣ	146544	143677	141474	138805	136734	134076	130889	127390	124490	120992
ΠΑΤΕΡΑΣ ΚΑΙ ΜΗΤΡΙΑ	39763	40448	40864	41253	42058	42945	43458	43828	43971	43875

ΜΟΝΗ ΜΗΤΕΡΑ	358360	361757	366320	371945	376693	381774	383838	383315	379047	375171
ΜΟΝΟΣ ΠΑΤΕΡΑΣ	94715	96841	99816	104304	109658	115098	119935	121448	123964	126759
ΖΟΥΝ ΜΕ ΆΛΛΑ ΑΤΟΜΑ	9952	10396	11726	12360	12029	12003	12290	12771	13279	14003

SCB Statistical

Database https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/en/ssd/START__LE__LE0102__LE0102B/LE0102T17/table/tableViewLayout1